

המכון ללימודי השואה

ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן,

ת.ד. 9288, חיפה 31092

Bitan.shoa@gmail.com

בס"ד, כסלו תשע"ד, נובמבר 2013

ביטאון פורום שמירת

זיכרון השואה

ביטאון מספר 45

העורך: גדעון רפאל בן-מיכאל

ארגון "הברייחה"

פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה

צעדה של יהודים בדרכי "הברייחה" במשעולי השלג [1]

תוכן העניינים

עמודים

- גדעון רפאל בן-מיכאל: פתח דבר 14-3
- חיים חפר: שיר על "הבריחה" 15
- סלוצקי יהודה: "הבריחה" מתוך ספר תולדות "החגגה" 61-16
- איכנולד ישראל: בדרכים וגבולות 89-61
- דקל אפרים: מבצעי בריחה 121-90
- דקל אפרים: חברת ילדי הפליטה 130-122
- רוזמן מרדכי: מספר על "הבריחה" 134-131
- דקל אפרים: היחידות העבריות והבריגדה
בפעולות בריחה והצלה 158-135
- תקציר קורת חייכם של פרופ' ישראל גוטמן ויוחנן כהן 160-159
- ביבליוגרפיה 163-161
- מראי מקומות 164
- סרטי וידיאו 164

גדעון רפאל בן-מיכאל פתח - דבר

"וזהו לכתתי עוֹרִים, בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ-בְּנִתִּיבוֹת לֹא-יָדְעוּ, אֲדָרִיכֶם; אֲשִׁים מִחֶשֶׁךְ לְפָנֵיהֶם לְאוֹר, וּמַעֲקָשִׁים לְמִישׁוֹר-אֶלֶף הַדְּבָרִים, עֲשִׂיתֶם וְלֹא עֲזַבְתֶּם" [ישעיהו מב, טז].

כאשר התחלתי לערוך את ביטאוני שמירת זיכרון השואה, תחמתי לי תחום תאריכים היסטורי שבו אעסוק והוא: מעליית הנאצים לשלטון בגרמניה בשנת 1933 עם מינויו של אדולף היטלר לקאנצלר גרמניה ועד תבוסתה של גרמניה.

מתוך עיון בעדויות רבות של ניצולי שואה, התברר לי ביתר שאת, שעם תבוסת גרמניה לא הסתיימה עבורם השואה. הם עדיין נאלצו להיאבק בציפורני נפשם כדי להישרד עד הגיעם לחוף מבטחים. בתוך המאבק הבלתי-פוסק הזה התחילה להתארגן "הבריחה" מרחבי אירופה לכוון ארץ-ישראל. היה זה מאבק הירואי, שחשבתי, שמן הראוי להביא אותו בפני חברי פורום שמירת זיכרון השואה.

על "הבריחה" נכתבו ספרים ומחקרים רבים. פרטים עליהם, אני מביא ברשימה הביבליוגרפית בסוף ביטאון זה. ביטאון זה מבוסס על הדברים החשובים שכתבו: אפרים דקל, יוחנן כהן, ישראל גוטמן, ישראל איכנולד, יהודה סלוצקי, מרדכי רוזמן, אתר האינטרנט של "יד ושם" ואתר "השומר" של בוגרי השומר הצעיר.

המטרה המוצהרת של "הבריחה" הייתה להגיע לחופים שמהם יכלו הניצולים להפליג לארץ-ישראל. מספר היהודים שהשתמשו בנתיבי ה"בריחה" היה קרוב ל-250,000, והבריחה הייתה אפוא הגירת ההמונים היהודית המאורגנת והבלתי-חוקית הגדולה ביותר בעת החדשה. ארגון הבריחה לא פירסם מעולם ספרות או תעמולה במטרה לשכנע יהודים, זאת משום שלא היה צורך לצאת בקריאה ליהודים לעזוב את בתייהם. נהפוך הוא, תכופות לא יכול היה הארגון להתמודד עם זרם המעוניינים לברוח.

כאמור, הייתה זאת התפרצות ספונטנית, תוצאה ישירה של טבח היהודים ההמוני בימי מלחמת העולם, והתנכרות הסביבה לניצולים אחרים. השרידים השבים מצאו את רכושם נגזל ובבתיים ישבו פולנים, אוקראינים, ביילורוסים, ליטאים ואחרים. כזאת הייתה קבלת הפנים שערך להם העולם המשתחרר מעול הנאצים; והשלטון החדש המנצח, לא עשה שום צעדים להשבת הגזלה. ויתרה מזו, מי שתבע את שלו, לרוב מצא את מותו. מסגרת ארגונית ראשונה הוקמה בראשותו של **אבא קובנר**. במרס 1945 עשתה קבוצת ההנהגה דרכה לרומניה ברגל. "נקודות" מעבר בלתי חוקיות הוקמו על הגבול הפולני עם צ'כוסלובקיה ורומניה, ועד חודש מאי הגיעו לרומניה כ- 2,000 נפש.

ב-26 באפריל יסד אבא קובנר את "**ארגון שרידי מזרח אירופה**", ארגון פוליטי-למחצה, שהיה אמור לאחד את העם היהודי מעבר להשתייכות פוליטית-מפלגתית ולעזור בהקמת מדינה יהודית שתהא מקום מקלט לאומה שצפו לה עוד שואה. עד מהרה התפרקה הקבוצה החדשה, אחרי מגעיה עם הדמוקרטיה התוססת והפולמוסנית של יהודי ארץ-ישראל. התברר שהגירה מרומניה לארץ-ישראל לא הייתה אפשרית והקבוצה פנתה מערבה לאיטליה, שבה היו מוצבות יחידות יהודיות מארץ-ישראל במסגרת הצבא הבריטי (החטיבה היהודית הלוחמת ויחידות אחרות). החיילים הקימו ארגון מרכזי, והוא דאג לניצולים היהודים ("**מרכז לגולה**") בהנהגת קואליציה של כול המפלגות בראשותם של מרדכי סורקיס, ברוך דובדבני, אהרן חוטר-ישי ואחרים.

ביולי 1945 התאחדו שני הגופים, והבריחה בפולין, בהנהגתם של משה מאירי ומרדכי רוזמן, כיוונה את זרם המהגרים לאיטליה דרך בודפשט וגרץ (באוסטריה).

עד אוגוסט 1945 הגיעו לאיטליה כ- 15,000 יהודים. ואולם, האפשרויות להגיע לארץ-ישראל היו אז מוגבלות מאוד והצטמצמו לדרכים "לא חוקיות" (עליה ב') ולכן נתקבלה בעת ובעונה אחת בפולין, באיטליה וגם בארץ, בלי קשר בין המרכזים האלה, ההחלטה הקשה לכוון לגרמניה את הזרם ההולך והגובר של הניצולים והשבים מברית-המועצות לפולין. בגרמניה, בשלטון צבא הכיבוש של ארצות-הברית, נתקבלו היהודים למחנות העקורים וזכו בדיוור ובמזון. המעבר לאיטליה מגרמניה ומאוסטריה כמעט פסק לחלוטין, אך התחדש שוב בסוף 1945. החיילים קיבלו את האחריות לכמה מקומות מפתח באירופה המרכזית, והיו בין מקבלי זרם הבאים ששלחה הבריחה בפולין.

בספטמבר ואוקטובר 1945 הגיעו לאירופה השליחים הראשונים מטעם ארגון ההגנה. איסר בן-צבי, צבי נצר, יוחנן כהן ואחרים הגיעו לפולין ולמקומות אחרים והשתלבו בשורות הבריחה.

הגרעינים הראשונים של אנשי ה"בריחה" התלכדו בוויילנה, ברובנה ולאחר מכן בלובלין ובהמשך הקיפו את המרכזים החדשים של יהודי פולין. בשביל רבים מהפרטיזנים **יוצאי ה-פ.פ.אוו.** מוויילנה הייתה המחשבה על עליה לארץ-ישראל בבחינת הגשמת שאיפות שטופחו במשך שנים והיו בגדר חלום בשנות המאבק בגיטו וביערות.

לעתים מציגים את תנועת ה"בריחה" כארגון שהוקם על ידי שליחים שהגיעו מהארץ. למעשה הופיעו השליחים הראשונים מהארץ על אדמת פולין רק בספטמבר-אוקטובר 1945, **לאמור, כמעט שנה ומחצה אחרי שהוחל בשחרור אדמת פולין מהכיבוש הנאצי וכחמישה חודשים אחרי תום המלחמה.** החיילים האלמוניים של ה"בריחה", אלה שאיישו את מטות הפעולה בארצות השונות, מורי הדרך במעברי הגבולות, מפקדי השיירות, האחראים על ה"נקודות" בהן רוכזו אנשים לשהייה זמנית בארץ המעבר – **כל התפקידים האלה התנהלו ובוצעו על ידי הניצולים, רובם פעילים בתנועות הנוער החלוציות.**

יוחנן כהן כתב על ההבדלים בין בריחה ל"בריחה" וכך הוא כותב [3] :

"בהתחלה הייתה הבריחה פשוטה כמשמעה - בריחה מהמשך הרדיפה האנטישמית, בריחה מהעבר המזעזע, בריחה מהאשליות. באוזני ישראלים רבים היה למונח זה של "בריחה", צליל צורמני, משפיל ומרגיז. ישראלי של ימי המאבק בבריטים, של ימי הזעם והחרון על מה שקרה בגולה, לא אהב את המושג "בריחה". בארץ דיברו אז על "הצלה" ו"העפלה". אולם לגבי יהודי פולין הייתה זו קודם כל בריחה מן העבר ומן ההווה גם יחד. ואומנם, מבלי לדעת איך, היכן ומי הטביע את השם - דבר וודאי הוא, ששורשיו נעוצים במציאות היהודית של פולין שלאחר השואה. ה"בריחה" לא הייתה ולא נוצרה כתנועה רעיונית, היא צמחה ככורח החיים ממש. הבריחה הפכה לתנועה של הגשמת הציונות, בתנאים ובאמצעים מהפכניים, אשר השואה מזה, והמאבק המדיני מזה, חייבו.

כמה אלפי יהודים, מספרם המדויק לא ידוע, החלו לברוח מפולין, כבר בראשית ימי שחרורה, בעזרתם של מבריחים. עם התקדמות הצבא האדום פנה חלק ניכר מבריחה "פרטית" זו לגרמניה, דרך עיר-הנמל הצפונית שטטין".

לאנשי התנועות פירושה של "בריתה" היה ברור וחד-משמעי: הליכה לארץ-ישראל, דרך כל גבול, פתוח או חסום, ביבשה ובים, פריצת כל מחסום, כולל מחסומי "הספר הלבן". לגביהם היה זה אך המשך טבעי למפעלי העזרה ההדדית וההצלה בגטאות, לפעולות ההתנגדות והמרד בגטאות ובמחנות, ללחימה בשורות הפרטיזנים וביחידות צבאיות.

אפרים דקל מתאר את תחילתה של "הבריתה" בספרו **"בנתיבי הבריתה"** [4]:
"העיר רובנה וסביבתה זכאיות להימנות עם נקודות ה"בראשית" של ה"בריתה", כי תנועה זו הופעלה בה כשנה לפני קום הבריתה הגדולה, לפני שמוגר השלטון הנאצי. כוחותיו הסדירים של הצבא האדום, בעזרתה הפעילה של חטיבת פרטיזנים שמנתה 2,000 איש בערך, כבשו את רובנה בראשית פברואר 1944, בין פרטיזנים אלה היו למעלה מ-500 לוחמים יהודים, אשר ששו לקראת הקרבות עם הנאצים – וחלקם היה רב במיגורם ובמפלתם. רבים מהם זכו לאותות הצטיינות על פעילות ומעשי גבורה במלחמה. אך למעלה מזה: הם ידעו טעמו של סיפוק בפעולות-נקם. בער רובנה, אשר לפני החורבן הייתה בה אוכלוסייה יהודית בת 30,000 איש, נתרכזו עתה כ-150 איש, מתוך הבונקרים ומקומות מחבוא אחרים, וכן כמה עשרות ניצולים, שבהדרגה השליכו אחרי גוּם את התעודות המזויפות והחלו שוב להיקרא בשמותיהם הנכונים.

כולם היו המומי-אסון. הראשונים שהתעוררו והתאוששו היו הפרטיזנים, שבמלחמתם בנאצים מצאו תנחומים לאסון שפקד אותם ואת משפחותיהם. בקרב הפרטיזנים יוצאי התנועות החלוציות נמצא חבר פעילים שהניחו את היסודות לארגון ה"הצלה", והתחילו לחפש אחר יהודים שעדיין חסו בצלם של שמות בלתי-יהודיים ועדיין היססו להתגלות כיהודים. הפרטיזנים היהודים, שארית הפליטה, שיתפו עצמם במסירות באיסוף אלפי הגוויזות שעוד התגוללו בקרבת העיר, בשדות ובחורשות, ונתנו ידם להבאתן לקבורה. פעולתם זו הגבירה את מידת האמון ששארית הפליטה רחשה להם, אמון שהיה רב-ערך לפעולה באותם ימים ראשונים לשחרור, בטרם הוצבו דפוסי שלטון יציבים.

בעצם אותם ימי השחרור, בעוד מתינו מונחים לפנינו, הונחו היסודות ל"בריתה". בשעת אזכרה בבית-הקברות, מיד לאחר ההספדים שהביאו גם קציני-צבא גבוהים לדמעות פנה קצין סובייטי בכיר אל חברנו ס. ולחש לו: "אני יודע שהתארגנתם להבריח את שארית היהודים מכאן. הצליחו! אם תידרש לכם עזרה – פנו אלי ואתן לכם "קומנדרובקה" (צווי-תנועה) ותוכלו לנוע בכל מקום, ולעשות את המלאכה".

כיצד הייתה מתארגנת "הבריתה"? – תחילה היו היוצאים מטעם ה"בריתה" שליחי תנועות

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריתה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

לעבר הגבולות, ובודקים אם ניתן ל"הסתדר" עם שומרי-הגבול ולמקם את מעברי הבריחה. בדרך כלל נמצא בית, מרווח למדי, מרוחק ממקום יישוב וקרוב למדי לגבול. במקום הייתה מתרכזת קבוצת היוצאים ומחכה לאות כדי לצאת לדרך. כאשר המעבר או דרך מסוימת היו מתגלים על-ידי השלטונות, היה מתחיל חיפוש אחרי דרך אלטרנטיבית, ו"נקודה" חדשה התארגנה.

יוחנן כהן כותב [5]: **"שיטת ארגון הבריחה הלכה והשתכללה. המפעל כולו נישא על כתפיהם של כ-200 צעירים וצעירות, בחלקם פרטיזנים לשעבר, וכולם למודי-ניסיון-חיים-ומאבק מימי המלחמה.** מקצתם הועברו במשך הזמן לפעולות ה"בריחה" בארצות אחרות: צ'כוסלובקיה, אוסטריה, גרמניה ואיטליה - ומקצתם יצאו עם קיבוציהם לדרך. את מקומם מילאו אחרים. על-פי רוב נשאר פועלי "הבריחה" באזור-פעולה מסוים חודשים מספר והיו מחליפים את "מקום עבודתם", או משום ש"נסתבכו" עם משמרות הגבול, או כדי להתרענן ולא "להעלות חלודה" במקום אחד.

האנשים העוסקים במלאכה קדושה זו החלו להיהפך ליחידה הנושאת שליחות משותפת. הם נהגו לקרא לעצמם "בריח'ניקים" ובכל אחד ואחת מהם (כי לא מעטות היו הבחורות), היה יותר מקורטוב של מסירות-ללא-גבול, הרפתקנות, תושייה ודבקות במטרה. הם היו עושים לילות כימים בשדות ובשבילי הרים, סוחבים ילדים על גבם, מעודדים, מסייעים לכושלים, "מסתדרים" עם שומרי הגבולות ואם הופנה נגדם רובה של החייל היו ניצבים נכחו בפוזה דרמטית, וצועקים: "ירה! ירה! היטלר לא הספיק, אולי אתה, גיבור ברית-המועצות, תצליח במקומו!" ועם כל הכישרון להשלכות, לזייף תעודות, לשחד מבריחים ושוטרים, עם סכומי-כסף שהופקדו בידיהם - נשארו ה"בריח'ניקים" נאמנים, מסורים, ישרים ולוחמים מלחמת עמם".

אפרים דקל נותן ביטוי מוחשי ואוטנטי לדבריהם ותחושתם של אנשי "הבריחה" [6]. **"לפני העפלתם להרי האלפים טענה בפנינו אם אחת: 'אסור לדחות יציאתי. את כל ילדי השמידו הנאצים ונשארה לי רק זו האחת, רחל'ה בת החמש. היא כל עולמי ואני צריכה להגיע עמה לארץ-ישראל. האמינו לי שאוכל לשאתה בהרים. בציפורניי איאחז ברגבי העפר ובסלעים אשאינה, רק אל-נא תעזבוני כאן".**

בספר "תולדות ההגנה" מדווח [7]: על אנשי ה"בריחה" הוטל לשאת ילדים ותינוקות על כתפיהם. במחנה זלפלדן הנהיג האחראי לנקודה סלי נצרים, שבהם היו האימהות נושאות את ילדיהן. "בדרך כלל" - כותב א. דקל - "נהגנו להרכיב את השיירות באופן

שבטרנספורטים המכילים ילדים רבים ייכללו גם מעפילים צעירים ובריאים, אשר יוכלו להחליף את ההורים ואת בחורינו בנשיאת הילדים".

באדר א' תש"ו (פברואר 1946) ביקרה במחנות העקורים הוועדה האנגלו-אמריקנית שנועדה למצוא פתרון לבעיית ארץ-ישראל. חברי הוועדה התחלקו לוועדות משנה שעברו בשטחים שונים באירופה המרכזית (הממשלה הסובייטית סירבה להרשות להם ביקורים בשטחים הנתונים למרותה בבלקנים, בגרמניה ובאוסטריה). כפעולת הכנה לביקור הוועדה ערכה "אונרר"א" משאל בקרב שוכני המחנות, **שבו נתבקשו לענות על שלוש שאלות:**

1. הרוצה אתה להישאר בגרמניה?
2. אם לא – הרוצה אתה להתיישב באיזו ארץ אירופית? במקרה זה קרא בשם הארץ הראשונה והשנייה שאתה בוחר בהן.
3. אם אינך רוצה להסתדר באירופה, הרוצה אתה להגר לאיזו ארץ אחרת שהיא? רשום את מקום בחירתך הראשונה והשנייה.

השאלות נדפסו באנגלית, באידיש ובגרמנית. ההצבעה הייתה חשאית. בהצבעה במשאל באזור האמריקני הצביעו 18,702 (96.8%) **מבין 19,311 בעד ארץ-ישראל כמקום הראשון והיחיד שאליו הם רוצים ללכת. הם סירבו לציין מקום אלטרנטיבי ואמרו, כי ארץ-ישראל היא הפתרון היחיד לשאלה היהודית.** רק 400 איש ציינו את ארצות-הברית כמטרתם. רק 13 הביעו רצונם להישאר בגרמניה. תוצאות המשאל בשטח הכיבוש הבריטי בגרמניה לא פורסמו.

רושם דומה קיבלו חברי הוועדה בביקוריהם האישיים ובשיחותיהם עם אנשי המחנות. הם גם התרשמו רבות ממצבם של הפליטים ומסיפוריהם על מה שעבר עליהם. ילדים בברגן-בלזן, שנשאלו במה יבחרו אם לא יינתן להם לעלות ארצה, כתבו: "במשרפות המתים". במחנה פרנולד יצאו לקראת הוועדה מאה עקורים יהודים בדגלים ובסיסמה "פתחו שערי ארץ-ישראל". אחד הפליטים מן הפרטיזנים הראה צילום של בני-מחזורו בגרמניה: "ששה הלכו לארץ-ישראל, כולם חיים; 33 נותרו בפולין וכולם נהרגו".

וכך תיאר ד"ר עזריאל קרליבך את אנשי "הבריחה" [8]:

"ארשת פניהם לא תעיד בהם שיהודים הם - במגפיהם הגבוהים, בכובעיהם המעוכים, בהילוכם המפושק, בדיבורם הגרוני, בביטחון העצמי שבכל תנועותיהם. היום הם כאן ומחר שם. מופיעים באישון לילה ודופקים איתות-סיסמה בתריס של בית-איכר ביער; יושבים באמצע היום במסבאה מפוקפקת ושותים וודקה מכוסות-מים גדולות עם קציני בולשת שיכורים; מזיעים בתא-טלפון דחוס ומוסרים בעצבנות ובעברית רהוטה לאחת מבירות

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

אירופה הרחוקות משהו על ספר יקר וחשוב, שיש לשמור עליו מכל משמר, וזאת כדי שישתחרר מישהו ממאסרו של מישהו.

בולשים ותרנים. נעלמים ומופיעים כעושי-להטים. רגע יושבים ליד הגה המכונית ודוהרים, רגע הם יורדים ושורכים ברגל עשרה קילומטרים, עשרים, שלושים בלילה אחד. נוסעים בקרון שינה נוח ואי-שם קופצים והינם עומדים על גדות נהר ומודדים מה הרחב, מה הגאות, מתי אפשר לחצות".

פוגרום קיילצה היה פוגרום שפגע קשות בשרידי יהודי פולין ב-4 ביולי 1946 בעיר קיילצה שבפולין, לאחר שבעיר נפוצה עלילת דם נגד יהודים שכביכול השתמשו בדם ילד נוצרי לצורך טקס דתי. היה זה פוגרום קשה ביותר, שהיו לו תוצאות מרחיקות-לכת מבחינת שיקומו של היישוב היהודי בפולין.

ערב המלחמה חיו בעיר קרוב ל-20,000 יהודים שהיוו כשליש מכלל אוכלוסיית העיר. בתום המלחמה התקבצו במקום כמאתיים יהודים, רובם בבית הוועד היהודי ברחוב פלאנטי 7, שבו היה גם קיבוץ של "הנוער הציוני".

העילה לפוגרום הייתה היעלמותו של ילד פולני בן שמונה, הנריק בלאשצ'יק. הילד נעלם ב-1 ביולי 1946, ובשובו כעבור יומיים סיפר, כי יהודים חטפו אותו, הביאו אותו למקום מסתור וביקשו להורגו. הילד סיפר בתחנת המשטרה המקומית שיהודים החזיקו אותו בבית הוועד היהודי של העיר. לדבריו, הוא ראה יהודים שהרגו ילד נוצרי. השערת השוטרים הייתה שנעשה רצח פולחני של ילדים על ידי יהודים, שהשתמשו בדמם לאפיית מצות. כאשר יצאו אנשי המשטרה המקומית לכיוון בית הוועד היהודי, הצטרף אליהם אספסוף זועם, שהתקיף בנשק קר את היהודים ששהו בבית לאחר שנלקחו כלי נשקם של היהודים מוקדם יותר על ידי המשטרה. לפי העדויות, גם אנשי המשטרה עצמם ואף חיילים פולנים השתתפו בפוגרום.

בחקירה שנערכה לאחר-מכן התברר, כי הילד נשלח על-ידי אביו לכפר קרוב, ושם שיננו לו מה עליו לומר. ב-4 ביולי החל הפוגרום, שהשתתפו בו אלפי אנשים משולהבים וצמאי-דם מכל הגילים והשכבות.

בפוגרום נרצחו 42 יהודים וכ-80 נפצעו. כמו כן נהרגו שניים מהתוקפים. פוגרום זה (יחד עם הפוגרום בקרקוב בסוף 1945) היה אחד הגורמים להתפכחות ניצולי השואה מהחלום להשתלב שוב בחברה הפולנית, ובעקבותיו טפטף היציאה מהמדינה הפך לזרם הנקרא בשם "הבריחה".

הרב דוד כהנא בספרו "אחרי המבול - ניסיון להחיות את הקהילות הדתיות בפולין

של **אחר מלחמת העולם השנייה (1944-1949)**" [9] כותב:

"הידיעה עשתה לה כנפיים, ותוך שעות אחדות נפוצה בכל העיר מקצה עד קצה. בעשר בבוקר התאספו ברחוב פלאנטי, מול הבית מספר 7, כמה מאות אנשים ובצהריים עלה מספרם לאלפיים - המארגנים התהלכו בהמון, הסיתו וקראו להסתער על הבית ולהרוג את היהודים. בין סיסמאותיהם היו:

"מוות ליהודים!" "מוות לרוצחי ילדינו!" "אנו נסיים את מלאכתו של היטלר!" היהודים הסתגרו בבית, נעלו דלתות, הגיפו תריסים והתכוננו להגן על חייהם בנשק המועט שהיה בידיהם. בשתים-עשרה הגיעה קבוצת שוטרים חמושים, בפיקודו של הסמל ולאדיסלאב בלאחוט, שנשלח לשם פיזור ההמון והרגעת הרוחות.

בלאחוט קרא ליהודים לפתוח את השער ולהכניס אותו ואת עוזריו פנימה. היהודים הנצורים נשמו לרווחה. הנה באה הישועה, ובלאחוט ואנשיו יצילו אותם מידי ההמון המוסת. אך לתדהמתם ולאכזבתם הגדולה פקד עליהם בלאחוט למסור לו את נשקם ולרדת לחצר. לפי תוצאות החקירה מסתבר, כי בלאחוט היה השוטר היחיד שאכן נשלח מהמשטרה, אבל "עוזריו" היו רוצחים מתוך ההמון. בלאחוט הוציא מידי היהודים את הנשק, ועתה עמדו חסרי אונים מול ההמון. כשסירבו היהודים לרדת לחצר, התחיל בלאחוט להכות בקת האקדח על ראשיהם ולצעוק: "הגרמנים לא הספיקו לחסל אתכם, אבל אנחנו נשלים את המלאכה". בכך נתן בלאחוט אות להמון, שהסתערו על הבית, פרצו דלתות, תריסים וחלונות, חדרו פנימה והתחילו להכות, לרצוח ולשבור כל מה שבא לידיהם: באגרופים, בגזרי-עץ, באבנים, במוטות ברזל שהוכנו מראש והובאו בידי מארגני הפרעות".

ניצולי הפוגרום בקיילצה ממתנינים להעברתם מחוץ לפולין – קיילצה, פולין, קיץ 1946 [1]

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

מעריכים את מספר היהודים שעזבו את פולין בין הפוגרום לבין סוף שנת 1946 בכ-150,000 (מתוך כרבע מיליון יהודים ניצולים, וכאלו שחזרו מברית המועצות). רובם עברו למחנות עקורים באוסטריה ובגרמניה עצמה, ומשם עלו רובם לארץ ישראל".

כך המשיך ד"ר עזריאל קרליבך במאמרו בעיתון "הצופה" לתאר את בחורי ה"בריה" שנשא בעול [10]:

"בחור אחד שכזה מסורבל, נמוך קומה, בחליפתו הקרועה, בסודר ישן על צווארו, בלי עניבה ובלי כובע הוא שנתן פספורטים לאלף יהודים, לאלפיים ושלושת אלפים בבת אחת. בעמדו אי-שם בשדה, בהישענו אי-שם במזנון במסעדה. במחי-עט אחד. קרע מתוך פנקסו פיסת-נייר קטנה ורשם עליה בעפרון: "ולא יישן שומר ישראל" או "אשרי יושבי ביתך" או איזו סיסמה דומה אחרת, ומישהו הצניע את הפתק במקום שהצניע וזאת היתה הדרכה שבתוקפה עברו מאות יהודים ממדינה למדינה, בכל רחבי אירופה.

קונסולים של המדינה הנמצאת תמיד בדרך, רק בדרך. שירות קונסולארי שחותמותיו קריצת עינים ותקיעת-כף. בני אדם שאיש אינו רוצה להגן עליהם, הויזה אחוות ישראל. והמונים, שבטים שלימים, בני אדם שאיש אינו מכיר לא בהם, לא בשמותיהם, לא בנתינותם, רבבות ש"באופן חוקי" אינם קיימים כלל עוברים את הגבול בביטחון, בשקט, בראש מורם. אחד מהם מצניע בכיסו פסוק מהתנ"ך. יש להם פספורט יהודי".

כאמור, ה"בריה" פעלה בפולין משלהי 1944 עד לסוף פברואר 1947. במהלך תקופה זו יצאו מגבולות פולין למעלה מ-144,000 יהודים, מזה כ-128,000 במסגרת ה"בריה". לגבי הישוב בארץ, שמנה אז פחות מ-700,000 נפש ועמד במאבק מדיני היוותה הבריה וההעפלה של רבבות יהודים, עידוד ותוספת כוח של ממש בהקמתה של מדינת ישראל.

* * * *

מילון מושגים

בביטאון מובאים מושגים שרוב הקוראים אינו מכירים. לכן, חשבתי שראוי להביא מילון קצר של מושגים.

אבקואציה = ריקון שטחים.

אונרר"א = (UNRRA). ראשי תיבות, באנגלית, של 'סוכנות הסעד והשיקום של האומות המאוחדות' (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), מוסד לסיוע לפליטים ולאזרחים של בעלות-הברית במדינות המשוחררות של אירופה והמזרח הרחוק.

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

אונרר"א נוסדה רשמית ב- 9 בנובמבר 1943 בבית הלבן בושינגטון, בהשתתפות 44 נציגים של האומות המאוחדות (שמן הרשמי של בעלות-הברית במלחמת-העולם השנייה). אונרר"א התמקדה בהגשת סיוע למדינות אשר נמצאו במצוקה כלכלית ולא היו מסוגלות לממן יבוא של אספקה בסיסית. הארגון גם סייע בטיפול במיליוני עקורים, ובהחזרתם למולדתם (רפטריאציה).

"אסיאתים" = כינוי ליהודים שבעת המלחמה שהו באסיה התיכונה הסובייטית.

"בונדאים" = הם אנשי ה"בונד" (יידיש: "הברית") - כינויה של "מפלגת הפועלים היהודיים של רוסיה, פולין וליטא" (ביידיש: "אַלגעמיינער ייִדישער אַרבעטער בונד אין רוסלאַנד, ליטע און פּוילן"). המפלגה פעלה בין שנות התשעים של המאה ה-19 לשנות השלושים של המאה ה-20. חברה נקראו "בונדיסטים", ולעתים "בונדאים". הבונד נוסד בוילנה באוקטובר 1897. מטרתו הייתה לאחד את כל הפועלים היהודים באימפריה הרוסית למפלגה סוציאליסטית יהודית אחת.

ג'וינט = הג'וינט (באנגלית: Joint או JDC), או בשמו המלא: American Jewish Joint Distribution Committee, הוא ארגון צדקה יהודי אמריקאי שנועד לסייע ליהודים באשר הם. הוקם ב-ט' בכסלו תרע"ה, 27 בנובמבר 1914. הג'וינט פועל להצלת יהודים הנתונים תחת איום.

"המרכז לאירופה" = **חיילי הבריגדה** נטלו על עצמם תפקיד לשקם את הקהילות, לגבשם ולהגביר את זיקתם לארץ ישראל ולסייע בהבאתם לבית חדש במולדת. הם גיבשו מסקנה זו אחרי שעשו את דרכם באירופה הכבושה: באוסטריה, גרמניה, צרפת, הולנד ובלגיה. בדרך הם נפגשו עם רבבות פליטים שציפו להגיע למקומות בהם יוכלו לזכות בקורת גג ויושב להם כבודם העצמי. החיילים היהודים התארגנו לפעילות בקרב שארית הפליטה והמוסדות הלאומיים הקימו לשם כך מוסד חדש המרכז לאירופה.

בתחילה הוקם בבלגיה גוף בשם **"המרכז לגולה"** על ידי חיילים מהבריגדה. המרכז החל לטפל בפליטים היהודים באמצעות קרנות יהודיות מארץ ישראל ומארצות אמריקה. הוא דאג לאכסניה, למזון, להדרכה, לעידוד ולאמצעים להעלותם ארצה. פעולות אלה, בחלקם הגדול, היו מנוגדות לחוקי המנדט הבריטי ולחובות של החייל בצבא הבריטי. החיילים נעדרו מתפקידם, רוקנו ממחסני הצבא ציוד כמו בגדים, מיטות ושמיכות וזייפו מסמכים שאפשרו תחבורה למעבר לפליטים ברחבי אירופה. המרכז לאירופה היה מבוסס על שליחים

ומדריכים, כמקובל אז, של תנועות ההתיישבות הציוניות. וכך, כאשר הפליטים הגיעו ארצה היה מי שקלט אותם בקיבוצים.

חטיבת שרידי מזרח אירופה = ארגון ששאף להוות ארגון גג לכל הארגונים הציוניים באירופה. הארגון הוקם ע"י אבא קובנר.

"יבסקים" = הם אנשי היבסקציה. היבסקציה הייתה המחלקה היהודית של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, שהוקמה כמתחרה למפלגות הציוניות ולבונד, במטרה לדכא את היהדות ו"הלאומנות הבורגנית" ולהחליף את התרבות היהודית המסורתית ב"תרבות פרולטרית" ובמטרה לכפות את רעיונות הדיקטטורה של הפרולטריון על מעמד הפועלים היהודי. יעד חשוב של היבסקציה היה להוריד את חשיבות העולם היהודי לטובת השלטון הקומוניסטי. הוועידה הראשונה של היבסקציה נערכה באוקטובר 1918. במשך רוב זמן קיומה הונהגה היבסקציה בידי שמעון דימנשטיין.

אנשים ממוצא יהודי זכו לייצוג רב בהנהגה המהפכנית הרוסית. עם זאת, רובם היו עוינים לתרבות היהודית המסורתית ולמפלגות היהודיות, והיו להוטים להוכיח את נאמנותם לרעיונות האתאיזם והפרולטריון הבינלאומי, וניסו לשרש כל סימן ל"תרבות יהודית ייחודית".

"קואורדינציה" = עם סיום מלחמת העולם השנייה התחילו תנועות הנוער לחפש ילדים שאין להם הורים ובני משפחה ונמצאים בבתי נוצרים. לאור הנתונים הנוספים שהגיעו לידי נציגי תנועות הנוער הציוניות הם החליטו להרחיב את בסיס הארגון החדש שיועד תחילה לילדים שנפדו מידי הנוצרים, ולקלוט בתוכם גם את יתומי הרפטריאציה שלא היה מי שיטפל בהם, גם אם לא התייתמו לגמרי, ואחד ההורים שרד. לאחר כמה וכמה דיונים הגיעו נציגי התנועות - דרור, השומר הצעיר, נוער בורוכוב, גורדוניה, האיחוד (תנועתם של הציונים הכלליים), הנוער הציוני, עקיבא וויצ"ו - לידי הסכם, והוחלט להקים ארגון משותף שייקרא "הקואורדינציה הציונית לגאולת ילדים יהודים", ובראשו יעמוד ועד מנהל.

משהוקם ארגון הקואורדינציה, הוגדרו בכתב מטרותיו שפורסמו מאוחר יותר בעיתון החד-פעמי פארן יידישן קינד (שפירושו, למען הילד היהודי) שיצא מטעמו בנובמבר 1946. ואלה הן

מטרות הארגון:

- לפדות ילדים יהודים מידי זרים.
- לייסד קיבוצי ילדים לילדים בני שלוש עד שלוש עשרה.
- לקלוט בקיבוצי הילדים: א. גאולים ב. יתומים ג. ילדי רפטריאנטים שהוריהם הפקידו אותם בידי הארגון עד שיעלו לארץ ישראל ולהעניק לילדים חינוך חלוצי.

קרבינירים איטלקיים = חיילי משמר הגבול האיטלקיים.

פ.פ.או = [Fareynegte Partizaner Organizatsye – FPO] הוא ארגון הפרטיזנים היהודי שפעל בגיטו ווילנה. אבא קובנר היה מראשיו.

רפטריאציה = החזרת פליטים לארץ מולדתם.

* * * *

ארגון

ברצוני להודות להוצאה לאור במשרד הביטחון, להוצאת הספרים "מורשת", שאפשרו לי לצטט מספרים שיצאו לאור בהוצאותיהם. לרות קריצ'מן - בתו של אפרים דקל. למוזיאון "בית לוחמי הגטאות" וארכיון "יד ושם" המתירים להשתמש בתמונות מהשואה הנמצאים בארכיוניהם. לאתר האינטרנט "השומר" וכן להוצאה של אנציקלופדיה של גלויות.

* * * *

לא שיניתי את הניסוחים, התחביר והפיסוק כפי שנכתבו ע"י הכותבים וזאת כדי לשמור על אוטנטיות.

נזכור ולא נשכח!

גדעון רפאל בן-מיכאל

עורך הביטאון

חיים חפר

בין גבולות, בין הרים,
ללא דרך,
בלילות חשוכי כוכבים –
שירות של אחים, בלי הרף,
למולדת אנו מלויים.

לעולל ולרד –
שערים פה נפתח.
למד ולזקן –
אנו פה חומת מגן!

אם השער סגור, אין פותח –
את השער נשבר ונתן.
כל חומה בצורה נגנח,
וכל סדק נרחיב ונפרץ.

לעולל ולרד –
שערים פה נפתח.
למד ולזקן –
אנו פה חומת מגן!

שידה, אל בכי ואל צער.
השען על זרועי, סב זקן
גם לזה שסגר את השער
יום יבוא של נקם ושלם!

לעולל ולרד –
שערים פה נפתח.
למד ולזקן –
אנו פה חומת מגן!

בתמונות: יהודים בנתיבי "הבריחה" ברחבי אירופה [2]

ה"ברִיחה"

מתוך ספר תולדות ההגנה כתב: יהודה סלוצקי

יהודה סלוצקי נולד בסנובסק (כיום שצ'ורס) שבפלך צ'רניגוב באוקראינה לאברהם אבא סלוצקי ומוסיה בת יהודה ליב צימירנוב.

עלה לארץ ישראל עם הוריו בהיותו בן עשר. אביו היה מורה בכפר חסידים ובכפר ילדים ונוער אהבה. שנה לאחר עלייתם נפטר אביו והמשפחה עברה לירושלים ואחר כך לרמת גן.

סלוצקי למד בבית הספר "תחכמוני" בתל אביב ובבית המדרש למורים בית הכרם בירושלים, שבו סיים ללמוד בשנת 1934. בין השנים 1934–1950 שימש כמורה במספר יישובים: דגניה ב', רמת רחל, אילת השחר, קרית ענבים ובן שמן.

הגיש את עבודת הדוקטורט בשנת תש"ך באוניברסיטה העברית בירושלים, נושא הדוקטוראט היה: "אדולף לנדאו וה'סחוד' " – על אודות העיתונאי והמוציא לאור היהודי שחי ברוסיה הצארית.

בשנות הארבעים החל לחקור את תולדות "ההגנה", תחום שבו עסק כל חייו ופרסם בו מחקרים קאנוניים. הוא היה אחד העורכים וכותב חלקים נכבדים מ"ספר תולדות ההגנה". זכה בפרס יצחק שדה לספרות צבאית.

ראשית הבריחה מפולין לרומניה

מקורה וראשיתה של בריחת היהודים מאירופה היו על אדמת פולין, בה במידה ששטחים נוספים של ארץ זו שוחררו מעול הנאצים נגולה לפני המעטים שיצאו מבין החרבות, מיערות הפרטיזנים וממחבואיהם ב"עבר הארי" תמונת ההרס המוחלט של המרכז היהודי הגדול באירופה. מיותמים, עזובים, מוקפים שנאה החלו בעלי ההכרה הלאומית שבין פליטים אלה להתקבץ יחד ולהתארגן. **כשמטרה אחת לפנייהם: לצאת את ארץ הדמים ולהבקיע דרכם לארץ ישראל.**

תנועה זו קמה עוד בחורף תש"ד (1944) בקרב הפרטיזנים היהודים באזור וולין. באוגוסט תש"ד (1944), זמן קצר לאחר שחרור וילנה מידי הנאצים, הקימו יוצאי תנועות הנוער הציוניות מבין הפרטיזנים ועדה בין תנועתית. אז יצאו לעבר רומניה שני השליחים הראשונים של חלוצי פולין. רייזל קורצ'ק (רוז'קה) ואברהם לירובסקי. הם הגיעו לבוקרשט בכסלו תש"ה (סוף נובמבר 1944) מסרו לשליח "החלוץ" במקום, משה אזרבוך (אגמי). על הנעשה בפולין יצאו מיד באונייה "טאורוס" לארץ ישראל להביא דו"ח לשוב העברי על גודל יהדות מזרח אירופה.

הניסיון להקים בצ'רנוביץ תחנת מעבר מפולין לרומניה לא עלה יפה. בעקבות מלשינות תפסה הבולשת הסובייטית 11 איש מבין מארגני הברחת הגבול והבורחים. האנשים הועמדו לדין במאי 1945, ולאחר שורת משפטים, שבהם הואשמו בהשתייכות לארגון שביקש להוציא יהודים מברית המועצות, נידונו לשנות מאסר ממושכות.

בסוף 1944 הועבר מרכז הפעולה ללובלין, שבה חנתה ממשלת פולין הזמנית. חברי הקבוצות הוולניית והוילנאית ויהודים רבים אחרים עברו ללובלין בתור אזרחי פולין היוצאים למולדתם. בלובלין החלו להתרכז גם ראשוני החוזרים מפליטי אסיה התיכונה, ובהם חברי תנועות נוער ציוניות. במהירה הגיעו ללובלין גם שרידי הלוחמים מגטו ורשה, והצטרפו לקבוצה החלוצית בלובלין.

בשבט תש"ה (ינואר 1945) נסללה דרך בריחה לרומניה, שממנה קיוו החלוצים לעלות לארץ ישראל. היוצאים הכריזו על עצמם בתחנות הגבול כעל פליטים יוונים החוזרים למולדתם. בימים ההם, כשרבבות עקורים מכל ארצות תבל חיפשו דרך לחזור לבתיהם. נתקבל סיפור זה על דעתם של שומרי גבולות. וקבוצות של פליטים יהודים החלו יוצאות מלובלין דרך עיירת הגבול הסלובקית הומנה לרומניה. כעבור זמן מה הוקמה ועדת בריחה

של התנועות השונות, שתפקידה היה לטפל בתור ליציאה ובמכסות לתנועות החלוציות השונות. מרכז הפעולה היה **מרדכי רוזמן**, איש "השומר הצעיר", שבא מאסיה התיכונה, מרכז הפעולה עבר מלובלין לקראקוב ויתר עם המשך היציאה לרומניה הוחל במשלוח אנשים לגרמניה.

עד תום ימי המלחמה הגיעו לרומניה בדרך זו בין 2,000 ל-3,000 יהודים, מהם כ-1,200 בקבוצות מאורגנות והשאר: בודדים שנלוו אליהם.

על אדמת רומניה התרכזו הבורחים ב"קיבוצי הכשרה". העבר המשותף בשנות השואה ליכדם לגוש אחד. הרגשתם הייתה כי "הם יוסיפו כאן ובארץ לקיים את מסגרתם המאחדת, בלי הבדל מפלגה וזרם, מן הרביזיוניסטים עד הקומוניסטים" (ד. הררי). לפי זה הקימו באייר תש"ה (אפריל 1945) את ארגונם הכולל **"חטיבת שרידי מזרח אירופה"** וחילפו יחד דרכים להבקיע לארץ ישראל. "חטיבה זו" – כותב בזיכרונותיו חיים רוזנטל: "תעלה ארצה כגוש, מאוחדת, בלי הבדלי מפלגות, מ"השומר הצעיר" ועד בית"ר. כשם שהובילו אותנו לכבשנים ולתאי גז כיהודים בלי כל הבדל, כך גם נעלה ארצה באופן מאורגן ואחד ואף נישאר בארץ בכוח אחד קונסטרוקטיבי".

"רכבת ההצלה"

אחת האפיזודות המעניינות בתקופה היא הייתה **"רכבת ההצלה" שנשלחה מרומניה לשטחי פולין**. עוד בחורף תש"ה (1945). בעת שהקרבות האחרונים השתוללו במערב פולין, הצליחו שליחי "המוסד לעליה" לקבל הרשאה מממשלת רומניה לשלוח "רכבת ההצלה" בחסות "הצלב האדום" הבין לאומי. שתצא לאדמת פולין ותאסוף את היהודים, נתיני רומניה, שנמצאו במחנות הריכוז והעבודה הנאציים בפולין. למפקדה של רכבת זו נתמנה יעקב שמטטר. הראשונה יצאה לדרכה ב-1' בניסן תש"ה (24.3.1945). היא הייתה מגיעה לקראקוב לפראג, לבודפשט ולערים אחרות. ששחררו מעול הנאצים, חוזרת לרומניה עם ניצולים יהודים ומורידה אותם במקומות הקליטה שהכינו אנשי "המוסד לעליה". מטרתה הרשמית הייתה להחזיר למולדתם נתיני רומניה, למעשה הסיעה דרומה יהודים ללא הבדל נתינות.

זכות קדימה ניתנת למאות ילדים יתומים שנאספו ממגזרים ממשפחות איכרים נוצרים, וממחבואים אחרים בכל רחבי פולין. היה חשש שהממשלה הפולנית לא תיתן לילדים אלה לצאת מארצה. משום כך הזדרזו האחראים לפעולה להוציאם מגבולותיה. הילדים נרשמו כנתיני ארצות חוץ שונות. כשהגיעה רכבת הילדים באב תש"ה (יולי 1945) לאדמת

צ'כוסלובקיה, אסרו השלטונות הצבאיים הרוסיים את המלווים המבוגרים. הילדים נשלחו לפראג, אבל בימים ההם כבר פעל בעיר זו מנגנון ה"בריה" הילדים הוצאו קבוצות-קבוצות מידי אפוטרופוסים הצ'כים, שלא ידעו מה לעשות בהם, ונשלחו לאזור האמריקני בסביבות פילזן. במקום זה טיפל בהם הרב הצבאי האמריקני הנודע בפעולתו למען הפליטים, **אברהם קלזנר**, שמטרת נאסר והואשם בריגול ובהברחה. בפני חוקריו הצהיר ש"הוא בתפקיד של הושטת עזרה לפליטי הרב והצלת יתומים יהודים, והוא מובילים לארצות, שם יוכלו לחדש את חייהם" (א. דקל). הוא שוחרר וחזר לרומניה. הילדים הועברו זמנית למוסדות "ג'וינט" בארצות שונות, עד שנמצאה במשך הזמן הדרך להביאם לארץ במסגרת "עליית הנוער". כ-5,000 יהודים עזבו את פולין ב"רכבת ההצלה" והגיעו בה לצ'כיה להונגריה ולרומניה.

יציאת הפליטים מרומניה

עוד בטרם נסתיימה המלחמה הורע מצבם של הפליטים היהודים ברומניה. תקוותם לעלייה מהירה מחופי רומניה לא התגשמה, ומצד שני נשקפה להם סכנה של גירוש לפולין ולרוסיה, ועד ה"חטיבה" הטיל על שמואל בן חיים ("מוליה") לארגן חבר עובדים ולסלול דרכים ליציאה מרומניה. ושתיים היו הדרכים: אחת ליוון והשנייה לדרום איטליה. הדרך ליוון נחסמה במהירה עם פרוץ מלחמת האזרחים ביוון, שהפכה את הגבול היוני-בולגרי לחזית שאין לעבור אותה.

הדרך מרומניה לאיטליה עברה לראשונה ביוגוסלביה, כמה חברים יצאו לטמשוארה שעל גבול רומניה-יוגוסלביה, והגיעו בניסן תש"ה (ראשית אפריל 1945) לבלגרד. בעזרת אנשי הקהילה היהודית אספו דוגמאות מכל הטפסים שהיו דרושים בימים ההם על מנת לעבור בדרכי יוגוסלביה. במהירה החלו קבוצות של עשרות יוצאים דרך יוגוסלביה לאיטליה. לאחר מכן הועבר מרכז הפעולה לבודפשט, לשם היו מגיעים הפליטים מרומניה, מתגוררים בכמה דירות גדולות ומועברים לאוסטריה, לגראץ או לווינה בדרכם לאיטליה. זכות קדימה ניתנה לאזרחים הזרים שבין הפליטים, ורק לאחר שנשלחו 3,500 נתיני פולין. כ-1,200 מפליטי ברית המועצות ו-600 נתינים הונגרים הוחל בהוצאת יהודים נתיני רומניה, בעיקר מאלה שחזרו מטרנסדניסטריה ומהאזורים שנותקו מרומניה. שמעמדם למעשה היה כמעמד פליטים, אם כי להלכה נחשבו כנתיני רומניה. "נשלחו בתחילה חלוצים ונוער ואחר כך מבוגרים ועמך".

שיטות הפעולה השתנו בהתאם לנסיבות הפוליטיות. **בשלב הראשון של ה"בריה" קמו נקודות מעבר באורח ספונטני.** טיפוסית לכך היא נקודת המעבר בגראץ (אוסטריה). בחודשים הראשונים לאחר תום המלחמה נמצאה גראץ זמנית בתחום השלטון הצבאי הרוסי.

מרדכי רויזמן אירגן ממקום מושבו בבודפשט רשת העברת אנשים מפולין מעבר לגבול האוסטרי-הונגרי לגראץ. שומרי הגבול, חיילים בצבא האדום, העלימו עיניהם מקבוצות ה"בורחים" לאחר שקיבלו שכרם בוודקה, שעונים וכדומה. בקיץ תש"ה (1945) בבר התרכזו אלפי פליטים יהודים במלון "וייצר" בגראץ, שעל הסדר בו היה ממונה פנחס צייסג ("פנחס דער געלער"). בכ"ס באב תש"ה (8.8.1945) הועברה גראץ לתחום שלטונם של הבריטים. הפליטים, כ-12,000 איש, חולקו לכמה מחנות בעיר ובסביבותיה.

הפיקוד על מחנות אלה הועבר לישראל אייכנוולד, מפליטי אסיה המרכזית, שנשען על ארגוני הנוער ו"החלוץ". בכל מחנה פעל ועד שנבחר בין יושביו, נפתחו בתי ספר לילדים, נעשו ניסיונות לעקור את נגר הספסרות והשוק השחור. אולם מצבם של הפליטים במחנות היה קשה. הבריטים נתנו בהם עין רעה וסיפקו להם מזון בצמצום רב. עזרה מסוימת הגיעה מ"המרכז בגולה" באיטליה.

החורף התקרב וברור כי מצב האנשים בגראץ יהיה קשה ביותר. הוחלט להעביר את האנשים לאיטליה. 1,200 פליטים שיצאו ברכבת ממחנה וילך (Villach) לטראביזיו הוחזרו בכוח למקום יציאתם על ידי המשטרה האיטלקית, שפעלה לפי פקודות השלטון הצבאי הבריטי. מעתה התנהל המעבר דרך האלפים במכוניות משא. תוך שלושה-ארבעה חודשים הועברו רוב תושבי המחנות בגראץ לאיטליה; חלק מהם לאזור הכיבוש האמריקני ורק כ-2,000 איש נשארו במחנות באזור הכיבוש הבריטי.

הפגישה עם הבריגדה

כל מה שנכתב עד עתה דיו להוכיח כי "את מפעל הבריחה" לא הארץ (ארץ ישראל) התחילה, הייתה זו עבודתם של החברים הפולנים שהתחילו להעביר אנשים מפולין לרומניה" (איסר בן צבי). אבל "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים". ספק הוא אם היה בכוחם של הפליטים להאדיר ולהגדיל את תנועתם, אילו לא נתנו להם יד אחים חבריהם הארץ ישראליים, שעמהם נפגשו לראשונה בסיון תש"ה (1945) בגבולות אוסטריה. ארץ ישראלים אלה תיו כמובן החיילים, אנשי היחידות היהודיות והבריגדה היהודית.

ה"בריחה" – כתב אבא גפן (ויינשטיין), מפעילי ה"בריחה" – הייתה בראשיתה ספונטנית. היא החלה מעצמה בתום המלחמה, כאשר לוחמי הגטאות, יוצאי היערות והשרירים שחזרו ממחנות העבודה והמוות לא מצאו מקום מנוחה בארצות מזרח אירופה

רווית דם אלפי אחיהם, משפחותיהם וקרוביהם. הייתה זו בדיחה פראית, בלתי מאורגנת, ללא כיוון ברור. את צורתה המאורגנת קיבלה כאשר הבורחים הראשונים באו במגע עם החיילים היהודים מארץ ישראל, ששירתו בצבא הבריטי. חיילים אלה נתנו לנדידה זו מטרה ברורה".

ב-י"ח בסיון תש"ח (30.5.45) נתקלו כמה חיילים יהודים, שביקרו במחנה פליטים בקלגנפורט בלוויית הרב הצבאי ב. כספר, בארבעה צעירים שהודיעו שהם באי כוח "החלוץ" המחפשים את היחידות היהודיות ואת הבריגדה. "השליחות אשר הוטלה עליהם היא: ליצור קשר בינינו לבין שארית הפליטה ולהקים את קשרי הברירה. הניצולים, באשר הם מחכים לאות". (חיים דן). כעבור ימים מעטים הגיעו שני שליחים מהחטיבה דרך יוגוסלביה ובפיהם הבשורה כי "אלפים ורבבות, רוב רובה של שארית הפליטה חותרים להעפלה לארץ, השרידים מוכנים לכל ולא יירתעו מפני מכשולים וסכנות. הפרטיזנים ולוחמי הגטאות הם הצועדים בראש המחנה כדי לפלס דרך. זהו טיפוס אנושי חדש, שחושל בניסיונות קשים ומוכן לחרף נפשו במערכה על העפלה בכל התנאים". שליחים אלה חזרו לרומניה ולפולין להודיע "שהחיל מוכן לקבל כל יהודי ויהודי ועליהם לצאת מיד לדרך".

פעולת הסיוע ליהדות הגולה לא הייתה חדשה לחיילים הארץ ישראלים. עתה, בהגיע הבריגדה לטארביזין, הפכה למגדלור שאליו נמשכו כל הצמאים לגאולה מבין השרידים.

מטעם החיילים הוקם אז "המרכז לגולה". שהחליט על ניכוי אחוז מסוים, מן האספקה הצבאית שנמסרה לבריגדה (אחוז זה השתנה לפי הצרכים מ-10 עד 20). בדרך זו קמו מחסני מזון ובגדים לפליטים. עוד בימים הראשונים לבוא הבריגדה לטארביזין הוחל בהחרמת מחסני האספקה שנעזבו באזור זה על ידי הגרמנים. הרכוש שנמצא במחסנים אלה: מלבושים, סבון, רפואות וציוד רפואי, שימש לצרכי הפליטים או הוחלף במצרכים אחרים ובכסף.

משלחות חיילים יצאו לרומניה להונגריה לאוסטריה ולגרמניה, הן נפגשו עם פעילי תנועות הנוער החלוציות בארצות אלה ועם באי כוח התנועה הציונית. במהירה יצא שם הבריגדה למרחקים, ואפילו קציני צבא לא יהודים שמונו על מחנות הפליטים השונים פנו אליה בקריאה לבוא ולטפל בפליטים היהודים, שסירבו לחזור לארצות מולדתם, ולקחתם תחת חסותם.

אחד ממעשיהן הראשונים של משלחות אלה היה **מניעת חזרתם של היהודים לארצות הרצח מהן באו למחנות הפליטים**. לשם כך ארגנה הבריגדה שיירת מכוניות שהייתה מעבירה בשעת הצורך יהודים ממחנות שנועדו לחיסול, ויושביהם נאלצו לעזבן למחנות אחרים.

בט"ו בתמוז תש"ה (26 ביוני) קיבלה העבודה מפנה חשוב עם הגיע משלחת מאבנזה על ידי זלצבורג. מפקד המחנה האמריקני הודיע כי אלפי הפולנים שמחנה עומדים לצאת לפולין, אבל 1,600 יהודים פולנים מסרבים לחזור ורוצים לפנות לארץ ישראל. הייתה זו הפעם הראשונה שהבריגדה עמדה לפני קליטת מספר כה גדול של עולים. הרב הצבאי של הבריגדה פנה ל"אונר"א" וקיבל את הסכמתה לשכן את היהודים במחנותיה שעל יד ברי. מכוניות הבריגדה יצאו להעביר את הפליטים במשך חמישה ימים הקימו החיילים מחנה צריפים שיכול היה להכיל מאות אנשים. "כאשר החלו הפליטים לבוא הם מצאו לא רק גג לראשם, אלא גם מיטות, חומרי ריפוי, מזון חם, הלבשה מכל המינים ואפילו מקלחות נעות שנבנו במיוחד למענם" (ב. כספר). מאורע זה היה אות לזרימה המונית ומוגברת של מאות ואלפים פליטים לעבר איטליה. **בזלצבורג הוקם מחנה מעבר גדול בו רוכזו הפליטים היוצאים לאיטליה**. המחנה פעל במסווה של נקודות ריכוז של פרטיזנים איטלקים. אורגנו גם שיירות של מכוניות שעברו את הגבולות כשהן משלבות עצמן בשיירות הצבאיות הרגילות ומתחמקות מביקורת השוטרים הצבאיים.

מ"בית העולים" של הבריגדה היו האנשים מועברים למחנות בדרום איטליה "**ההעברה בדרך של למעלה מ-1,200 ק"מ הייתה מסודרת באופן כזה**: כל יחידה השתתפה בקבלת האנשים בדרך והעבירה אותם עד למקום מסוים לפי תכנית קבועה מראש, עד שהגיעו האנשים לברי וסביבתה. ביחידות אשר דרכן עברו הפליטים סודרו מסיבות ודאגו להקל על הנוסעים בדרך ארוכה זו. הם קיבלו מזון נוסף ולנוער חולקו "דברים טובים" (מ. סורקיס). "כל טרנספורט שהגיע למחנה" – **מספר סורקיס**, איש הבריגדה, ממניחי היסוד למפעל ה"בריחה" – "ותהא שעת בואו אשר תהיה, ולו גם בשעה שתיים או שלוש אחר חצות היה מוצא את חדר האוכל מוכן לקבלת הפליטים. תה ואוכל היו ערוכים לאנשים שנסעו שעות מספר מאוסטריה לאיטליה. כל איש קיבל עם בואו מקום לינה והודרך על ידי קצין או חייל. למחרת קיבל את הטיפול הקבוע ובאותו יום יצא הטרנספורט לדרום איטליה".

פעולה זו נעשתה תוך התנדבות כללית של החיילים ושיתופם. "כאשר ראו החיילים את התור הארוך העומד לקבל את הארוחה" – כותב אחד החיילים בבואו לתאר את הימים הראשונים

לקבלת פני הפליטים בטרביזיו – "עברו קריאות במחנה החיילים: 'זה לא בסדר' 'אין אנו עושים מספיק' והתחילו לזרום אנשים עם דברי אוכל ובגדים, הביאו כיסאות, שולחנות ומיטות והתנדבו מתנדבים למטבח, לעבודות נגרות, לסידורים ולטיפול. אורגנה מסגרת והוקמו הכלים ומנגנון נלהב התחיל להניע את הגלגלים" (ש. זיסמן).

"אפשר היה לראות יום יום וערב ערב המוני חיילים יוצאים למחנה הפליטים לקבל את העולים החדשים, היו גם שמצאו את קרוביהם. רבים התנדבו לכל עבודה שצריכה הייתה להיעשות במחנה. בכל ערב שבת התקיימו מסיבות שבת, כל גדוד הכין את התכנית שלו ודאג ל'דברים טובים' בשביל הפליטים".

באחד הימים עמד להגיע לטארביזיו **משלוח של כאלף נערים**. הוחלט על הקמת מחנה מיוחד לנוער זה, מאחר שבית העולים הישן לא הספיק לקלוט את כל הבאים אליו. הילדים הקדימו לבוא ביום אחד, והיום יום גשם. בית העולים מלא ומחנה הנוער לא שלם עוד. מיד "החלו מתקבצים חיילים מכל הגדודים ומיחידות אחרות ועזרו בחיפוש מקומות לינה. חיילים רבים מסרו את שמיכתם השנייה, לאחר שהראשונה נלקחה כבר קודם לכן, בהשאלה. במשך שעות מספר הגיעו שמיכות ואפשר היה לסדר מקומות לינה לכל הילדים".

פעילות זו של הבריגדה הייתה אחד הגורמים, ואולי אף הגורם הראשי, שהעבירה חיש מצפון איטליה לארצות השפילה. בימים האחרונים לפני צאתם לדרכם צפונה הספיקו החיילים להעביר אלף פליטים יהודים מגראץ שבאוסטריה לאיטליה. ההעברה בוצעה בשעת חילופי השלטון בעיר שעבר מן הרוסים לכוחות הצבא הבריטיים. שלושים מכוניות משא מכוסות אברזין הועמדו לרשות מבצעי הפעולה על ידי יגאל כספי, מפקד פלוגת ההובלה של החי"ל. הם הגיעו לגראץ בעת שהרוסים יצאו מסנה והצבא הבריטי עוד לא נכנס אליה. "הנחתנו הייתה" כותב אחד המבצעים, **ישראל כרמי** – "כי במהומה ובמבוכה של חיפוש אחרי מקומות אכסון ושאר סידורים ראשונים של היחידות הנכנסות לא ישים איש את לבו במיוחד אלינו ולתנועתנו". אלף הפליטים היהודים הועלו על המכוניות והועברו 350 ק"מ דרומה. דרך משמרות צבא ומשמרות גבול נבוכים, שלא הבינו את הנעשה ופתחו את הדרך בפני השיירה הצבאית הגדולה.

בזמן הקצר שבו חנתה הבריגדה בטארביזיו, עד סוף יולי 1945. עברו באמצעותה ודרך מחנותיה 12,000 פליטים יהודים, חלוצים לצבא הרבבות שעתיד היה לעבור במדינה זו בדרכו לארץ ישראל. אבל גם בצאת הבריגדה מאיטליה השאירה באורח בלתי רשמי 150 מאנשיה בארץ זו על מנת שימשיכו בהעברת הפליטים, שבאו ושהיו עתידים לבוא מארצות

אירופה המזרחית לנמלי איטליה. חיילים אלה החליפו את סמלי הבריגדה בסמלי יחידות ארץ ישראליות אחרות ששירותו באיטליה. הם פעלו בצפון איטליה ובאזור הבריטי של אוסטריה במחנות פליטים, בהכשרות בבתי ילדים בהכנת האנשים לעליה. הם עמדו לשירותו של "המרכז לאירופה" ומהם יצאו גרעין פעילי ה"בריה" בתקופתה הראשונה.

כבר באוקטובר 1945 מוסר דו"ח סודי של הבולשת הארץ ישראלית כי 20,000 פליטים יהודים התרכזו באיטליה ו"יש להניח כי רבים מהם עושים דרכם לאיטליה, משום שממנה הם מקווים להגר בדרך חוקית או בלתי חוקית לארץ ישראל". עשרת אלפים מהם – טוען אותו דו"ח – הגיעו לאיטליה בדרך בלתי לגלית בשלושת החודשים יולי אוגוסט. "בעיקר בהציגם עצמם כאיטלקים ובמצאם מחבור ועזרה על ידי ארגוני עזרה יהודיים מקומיים והבריגדה היהודית".

זמן קצר לאחר צאת הבריגדה לבלגיה הגיעה לאוסטריה יחידת ההובלה היהודית 468. היחידה המשיכה בהעברת הפליטים. למרות נגישותו של השלטון הצבאי הבריטי, שהשתדל לחסום את הגבול האיטלקי בפני היהודים, הצליחו החיילים לקיים את "רכבת הפליטים". טיפלו במחנות שבאוסטריה ודאגו לתוספות מזון על המנות הזעומות שקיבלו העקורים משלטונות הכיבוש. קבוצה קטנה של חיילות יהודיות, שפעלה ביחידת אמבולנסים, עזרה לחיילים להגיע ולהתקשר עם המחנות ועשתה רבות להגשת עזרה רפואית וטיפול בתינוקות. ריבוי הספסרים וסוחרי הולוטה מבין הפליטים שניצלו את סדרי המחנות להעברת סחורות וכספים דרך הגבולות גרם לסגירת מחנה העולים שהקימה הבריגדה ולהפסקת פעולתם של החיילים בגבול זה.

תקופה קצרה זו שנסתיימה כעבור חודשים מספר, הייתה מעין ירח "הדבש" של ה"בריה". הייתה כאן פגישה גלויה ובלתי אמצעית של המוני שרידי השואה עם המוני אחיהם המשוחררים מארץ ישראל. היא חלפה מהר. הגיעו הימים האפורים של פעולת המחתרת, שבה נודעה חשיבות ראשונה במעלה לארגון, לפעולת יחידים ולמעטה הסוד.

ארגון ה"בריה"

בקיץ תש"ה (1945) החל להתגבש לאט-לאט חבר אנשים מקרב אנשי תנועות הנוער החלוציות שקיבל על עצמו, יחד עם שליחים שהגיעו מארץ ישראל. לארגן את יציאת היהודים ממזרח אירופה ולכוונה לארצות. מהן היה להם סיכוי לעלות אי פעם לארץ-ישראל.

יציאת יהודים זו לא הייתה תנועה מלאכותית ששליחי מפלגות ציוניות עוררו במיוחד אלא תנועה עממית ספונטנית, שנבעה מתנאי חייה של שארית הפליטה וממעמקי שאיפותיה.

באחד ממינוסי הפעילים ב"בריתה" באדר ב' תש"ו (מרס 1946) נאמר: "הטיול" התנהל בקנה מידה גדול, עברו אלפים בלי שאנו היינו מכוונים אותם אנחנו ארגנו את 'הטיולים' שילכו עם הזרם. עזרנו לאנשים להגיע לאיטליה בזמן שהדרך לשם הייתה פתוחה, כשהדרך לבורייה ולאוסטריה נפתחה השתדלנו לארגן את היציאה שמה" "כשהחלה הזרימה" – הסביר מפקד ה"בריתה" בפולין, **איסר בן צבי**: "לא הספקנו לקלוט את כל הלחץ ויותר משהוצאנו אנו הלכנו בלעדינו. אנו שימשנו החלוץ, סללנו את הדרכים והיתר הלכו בעקבותינו בעצמם" ר. קרוסמן, שביקר במחנות הפליטים עם שאר חברי המשלחת האנגלית אמריקנית באדר א' תש"ו (פברואר 1946), כותב: "נדידה מסתורית זו הייתה ממש כמים בירכתי גבעה לאחר גשם כבד. המים יורדים ובינתיים המים מתפשטים ומבקשים ערוץ חדש. שום דבר אינו יכול לעכבם בהחלט, אלא אם כן סוכרין את המים בראש הגבעה או הגשם נפסק". תפקידה של ה"בריתה" המאורגנת היה אם כך רק לפלס ערוצים ותעלות נוחים ככל האפשר לזרם זה, כדי לתת לו יעד חיובי שלא יהפוך לשיטפון פראי. חסר תועלת.

שלושה גורמים לקחו חלק בהקמת מנגנון ה"בריתה", שהיה אחראי לארגונה ולהכוונתה. הראשון בא מקרב שרידי התנועות החלוציות שבין הפליטים. אנשים בעלי הכרה ציונית שתלאות המלחמה חישלו את רוחם. אנשים שעברו בית ספר חמור בארגון המחותרת בגטאות, בהשתתפות בתנועה הפרטיזנית ביערות, במחנות עבודה בברית המועצות הם היו הגורם המתסיס והמארגן של זרם ה"בריתה" הספונטני. הם שהקימו את ה"קיבוצים", בהם התרכזו הפליטים והחוזרים מרוסיה. הם שייצגו את שארית הפליטה בפני השלטונות המקומיים והשלטונות הצבאיים, וכן בפני מוסדות הסעד השונים. הם שנתנו ל"בריתה" את כיוונה הלאומי הציוני, את המטרה הגואלת – העלייה לארץ ישראל. האנשים התארגנו לפי קווים רעיוניים ("הליגה של ארץ ישראל העובדת", שהקיפה את התנועות הציוניות סוציאליסטיות ותנועות הנוער החלוציות, וה"איחוד", שהקיף את "הציונים הכלליים", "המזרחי", הרביזיוניסטים ו"אגודת ישראל").

עם זאת הביאו תנאי עבודת ה"בריתה", הרקע המדיני והמטרה המשותפת לידי הכרה בהסכם ובליכוד, בהשגת הסכם זה בין פלגי התנועה החלוצית הייתה חשיבות רבה לפגישה שנערכה בין באי כוחם בוועידה הציונית בלונדון באב תש"ה (אוגוסט 1945). שם הוסכם על

הכרה באחדות ארגון ה"הבריחה" ובהקמת מסגרת משותפת לכל המפלגות והתנועות, שאליה הצטרפו לאחר מכן גם נציגי הרביזיוניסטים ו"אגודת ישראל". הסכם זה, אם כי פעמים רבות סטתה ממנו תנועה זו או זו, החזיק מעמד בכללו כל ימי הבריחה וסייע רבות להצלחתה שתחום המצומצם של "הבריחה" וארגונה קיים היה בדרך כלל שיתוף פעולה הדדי הוגן.

הגורם השני היו החיילים הארץ ישראלים, שהשתתפו במפעל ה"בריחה" מראשיתו ומילאו תפקיד מרכזי בתחילתו. באירופה הנתונה לשלטון צבאות בנות הברית הייתה להם בלבד, מכל המשתתפים בארגון ה"בריחה" אפשרות התנועה החופשית באזורים רבים במערב אירופה ומה שחשוב יותר, רכב ודלק לרוב. החיילים היו רחוקים מאותה גישה כיתתית צרה, שחיתה מצויה אצל רבים מהפעילים יוצאי מפלגות ותנועות נוער, והיו נאמנים על הפליטים מכל החוגים.

"המושג חייל" – מספר נחום קרמר (שדמי), שבא בסוף 1945 בשליחות ה"הגנה" לגרמניה, "היה בעיני היהודים בימים ההם מושג קדוש נקי כפים ובר לבב, את דברי החייל קיבלו ללא היסוס: דער חייל האט געזאגט (החייל אסר) דיבור זה היה מספיק על מנת להשליט סדר ולשים קץ לכל וכחנות והתפרעות". בהסכם שנכרת בפגישת נציגי המפלגות בלינץ' ב-ז' בכסלו תש"ו (12.11.1945) נקבע כי "בנקודות הבריחה עליהן ממונה חייל מארץ ישראל, הוא האחראי הבלעדי לנקודה, והנו הקובע בכל ענייני הבריחה במקום, והוא גם החותם היחיד על הסיסמא, בעוד שבנקודות האחרות צריכים לחתום שנים (א. גפן).

בראשית 1946 פעלו במנגנון הבריחה כ-100 איש מחיילי הבריגדה, חוץ מאלה שנשארו באיטליה בעת שעברה הבריגדה צפונה, אבל ברור היה לאחראים לפעולה, כי אין לכנות את עתיד הבריחה על עבודת אנשי הבריגדה, שמקום חנייתה ועצם קיומה היו מסורים בידי שלטון זר.

הגורם השלישי היו השליחים שבאו מארץ ישראל מטעם "המוסד לעליה". עם חיסול הבריגדה בקיץ תש"ו (1946) התנדבה קבוצה גדולה (כ-120 איש) מאנשיה בגולה ולהמשיך בפעולה בקרב שארית הפליטה, וזו התמזגה עם השליחים מארץ ישראל לגוש אחד, שבידיו היו מרבית התפקידים המרכזיים במנגנון הבריחה וההעפלה, במשך הזמן הלך ופחת מספרם של הארץ-ישראלים ובקיץ תש"ו (1947) עבדו בבריחה בלבד 250 איש, מהם 20 ארץ-ישראלים, והשאר מבין שארית הפליטה, מנגנון זה כלל מלבד רוב מכריע של יוצאי תנועות הנוער החלוציות, גם כמה אנשים שבאו מחוגים זרים לתנועות אלה, ואף מחוגים שהיו

מוכשרים במיוחד לעבודות "שחורות": זיופי ניירות, הברחה וכדומה. רבים מהם מצאו את תיקונם בעבודות הברחה והפכו לעובדי ציבור נאמנים.

"חבר אנשים זה" מתאר את חוג עובדי הברחה איש הבריגדה **יהודה בן משה** – המורכב ממומחים שונים למיניהם, מזיפי ניירות וחומות. מובילי טרנספורטים ביבשה, בים ובאוויר, מברחי גבולות, מנהלי נקודות וכו'. חיילים ואזרחים, עם ובלי תלבושת, או בשניהם גם יחד הנו בהיקפן הנוכחי תופעה חדשה ומקורית בתולדות ישראל רבי החזיונות למיניהם – מוציאים שם אנשים מכל ארצות תבל, ואין ביניהם אחד אשר אינו מדבר בכמה שפות החשובות לעבודתנו, ואמנם גישתם והתמסרותם לעבודה אחת היא משותפת לכולם: ואם גם מפעם לפעם מתקלקל משהו מהם. סוטה לרגע קט מן המסלול הישר, ואיננו עומד בכל מקרה בניסיון העושר הארעי – הזורם לעתים דרך ידיו למען העבודה, הרי בשעת הצורך יעבוד כל איש "ברחה" בלי להתחשב ברעב, בעייפות או באלף הסכנות השונות הכרוכות בעבודתנו זו".

על רקע זה של המפעל והמטרה המשותפת התבלטה ביתר שאת קללת הפירוד המפלגתי. לא כל השליחים הצליחו לעמוד במבחן זה. ענייני הכלל הוקרבו פה ושם לענייניה של כת פלונית או אלמונית. "חוטפי הנפשות המפלגתיים" – כותב ביומנו איש הבריגדה **יהודה בר משה** – "מסתערים ללא רחמים על האנשים העייפים והאומללים". "לא פעם נגרמו ל"ברחה" קשיים רבים מצד עסקניהן של המפלגות למיניהן". מספר איש "הברחה" א. ויינשטיין (גפן). אולם המפלגתיות הייתה חלק מהמציאות שבה היה על אנשי הברחה לפעול. ניסיונות להוציא את עבודת הברחה מהשפעתן של המפלגות, כשם שהיה הדבר נהוג בהגנה ובמוסד לעלייה" לא עלו יפה.

צמיחת ארגון ה"ברחה" הייתה אף היא מלמטה למעלה. קודם כל הוקמו ועדות "ברחה" בארצות שונות ונקודות מעבר סמוך לגבולות. אחר כך נקבעו בכל ארץ מרכזים באחוז הערים הגדולות, שתכליתן: הייתה לתאם את עבודת הנקודות. נקבע "פרול" (סיסמה), שאותו היו מביאים אתם קבוצות הבורחים בעברם מנקודה לנקודה. כהוכחה שנשלחו על ידי ארגון ה"ברחה". מטרת ה"פרול" הייתה למנוע הסתננותם של מרגלים ופושעים לא יהודים, הרוצים לברוח מיד המשפט הצפוי להם בארץ מולדתם. ספסרים וכל שאר אלמנטים בלתי רצויים. בשלב ידוע של "הברחה" היו שאמרו כי "הפרול" כוחו יותר מויזות של מדינות רבות באירופה.

האיש היושב במרכז הפעולה היה מכונה לעתים מפקד "הבריחה" באותה ארץ. בפגישת הפעילים המרכזיים הללו בברטיסלבה ב-ט"ז באדר ב' תש"ו (19.3.1946) נבחרה ועדה מרכזית של חמישה (שני מקומות נשארו פנויים לנציגי "אגודת ישראל" והרביזיוניסטים. בתנאי שיקבלו עליהם את המשמעת של הועדה, של הועדות הארציות ושל המוסדות בארץ). הוחלט שהועדה היא, "המוסד היחיד הרשאי לקבוע את כיוון הזרימה". למרכז הועדה הראשון נקבע **פנחס רשיש** שעמד אז בראש המשלחת היישובית שנשלחה לפולין. זמן קצר אחריו קיבל תפקיד זה **מרדכי סורקיס**, ששימש בתפקידו זה עד ראשית תש"ז (סוף 1946).

מאז ועד ימי מלחמת הקוממיות עמד בראש "הבריחה" **אפרים קרסנר (דקל)**, שנאלץ לצאת את הארץ לאחר "השבת השחורה" ונתמנה על ידי שאול מאירוב להחליף את סורקיס, שתבע את החזרתו לארץ ישראל. בשלבו האחרון של מפעל ה"בריחה". החל באפריל 1948 ועד סיומו עמד בראש מפעל "הבריחה" **מאיר ספירי** איש קבוצת כינרת.

ביצוע מפעל רב ממדים זה, שטיפל ברכבות רבות של אנשים בלי כל מסגרת ממלכתית, ואילץ את אנשיו להשתמש בדרכים שלא היו כשרות מבחינת החוק הפורמלי, הוא החוק שלא הכיר בימים ההם בזכות קיומם של היהודים כעם שווה זכויות בין יתר עמי תבל. מעבדות ל"תעשיית" תעודות מתעודות שונות, ויזות. תעודות מעבר, רישיונות נהיגה, צווי תנועה לאלפים קמו באירופה.

ששים מכוניות משא של "הבריחה" שנעו באוסטריה, בגרמניה ובאיטליה היו מצוידות: ברישיונות ומסמכים בדויים, צבועים בצבעים מתאימים למכוניות צבא ונהגיהן כחיילים. "בשעה שהגיעה לאנשי "הבריחה" הבשורה המשמחת על הכנסת האומות המאוחדות על המדינה העברית" - **מספר אפרים דקל**: "הנצחנו מאורע זה על טבלאות מספרי המכוניות. המספרים הגדולים בלאו הכי הוחלפו למספר חדש, 291147, שבו היה משולב התאריך ההיסטורי, ה-29 בנובמבר 1947..."

בשנה הראשונה ל"בריחה", עד לקונגרס הציוני ה-כ"ב בבאזל בכסלו תש"ז (דצמבר 1946), לא גילו המוסדות המרכזיים של התנועה הציונית ענין רב ב"בריחה", שהתנהלה על ידי מארגניה. מפעם לפעם נעזרו אמנם הפעילים באחדים מראשי התנועה לשם משא ומתן מדיני. בימי כינוסו של הקונגרס ניהלו אנשי ה"בריחה" פעולת הסברה נרחבת בין צירי הקונגרס. הוצגה תערוכת סודית, שאליה הוזמנו רבים מן הצירים. "התערוכה" - מספר בזיכרונותיו א. דקל: "הכילה אלפי תמונות אותנטיות, עשרות מפות, סקירות וסרט ראינוע דוקומנטרי, ושפכה מעט אור על פעולת המחתרת של ה'בריחה'. בתארה ללא כחל ושרק את

סבלם של פליטי ארצות אירופה. היא השאירה רושם עמוק במיוחד בליבותיהם של הצירים שבאו מארצות הברית או מארצות אחרות שלא ידעו את אימת המלחמה"

רק לאחר הקונגרס ה-כ"ב הוטל על חבר הנהלת הסוכנות היהודית **משה סנה**, שהיה ממונה על העבודה הפוליטית באירופה, לטפל "בבריה" ובהעפלה. עיקר תפקידו היה: כלפי חוץ-משא ומתן מדיני בדרג גבוה עם ממשלות אירופה השונות, שלא ישימו מכשולים מדיניים ואדמיניסטרטיביים על דרך "הבריה"; וכלפי פנים-להביא לידי תיאום בין פעילות מוסדות ה"בריה" וההעפלה. למעשה נכנס ד"ר משה סנה לעבודת ה"בריה" באביב תש"ז (9.5.1947) חלק פעיל בכינוס השלישי של פעילי ה"בריה" שנפתח ב"ט באייר תש"ז (9.5.1947) בפושל שבאוסטריה.

הרקע הפוליטי על התנהלה עבודת ה"בריה"

פעולה זו של היציאה המאורגנת והבלתי מאורגנת הייתה אפשרית רק על רקע המצב המיוחד שנוצר באירופה בשנים ההן. מיליוני העקורים חזרו לבתיהם. תהליך זה נסתיים אמנם בעיקרו תוך חודשים מספר לאחר תום המלחמה. אבל גם לאחר מכן נמשכה שיבתם של רבבות פליטים שלא מיהרו מטעמים שונים לחזור למולדתם. על כך נוספו כארבעה מיליונים גרמנים בימים ההם מאזור הסודיטים ומאזור גרמניה המזרחית שסופה לפולין ולרוסיה. גם תנועת צבא הכיבוש הבלתי פוסקת הוסיפה לאנדרלמוסיה הכללית. "עשרות מיליונים היו בדרכים ובנדידה" - כותב אחד מפעילי ה"בריה" - "ואין להעלות על הדעת כלל, שבמצב זה יש אפשרות כלשהי לשמור על הסידורים המקובלים בזמני שלום, כמו שמירת גבולות, תעודות נסיעה וכו'.

דף של נייר יפה עם חותמת כלשהי כתוב אנגלית היה תעודת נסיעה מצוינת. ליווי של איש במדים. צורה צבאית של אמצעי תובלה, דיבור אנגלי הבטיחו את נסיעתם של מאות רבות למרחקים גדולים. מיליונים נדדו בחור חיילים, בתור רפטריאנטים שחזרו למולדתם מרצונם החופשי או מאונס. זהו הרקע שעליו קמה הנדידה הגדולה שלנו". מבחינת ראות השלטונות ומוסדות הסעד הרשמיים לא הייתה "ברחת" היהודים אלא "רפטריאציה שלא עלתה יפה". את "הבורחים" כינו בשם "מסתננים" וסירבו להגיש להם עזרה וסיוע. אבל המציאות הייתה חזקה יותר מנוסחאות משרדיות אלה, ושלטונות הכיבוש נאלצו מרצון ושלא מרצון לדאוג לאחזקתם של רבבות "הבורחים", דבר שהכביד עליהם מכל הבחינות, וגם מבחינה כספית.

צעד ראשון בכיוון זה הייתה פקודתו של הגנרל ד. אייזנהאואר מ-י"ג באלול תש"ה (22.8.1945) בדבר הקמתם של מחנות מיוחדים למחוסרי נתינות ול"בלתי ניתנים

לרפטריאציה". בפקודה זו צוין במפורש כי "אלה היהודים מחוסרי הנתינות שאינם רוצים לחזור לארץ מוצאם, יש לנהוג בהם כמחוסרי נתינות או כבלתי ניתנים לרפטריאציה" ויש להקים בשבילם מחנות מיוחדים. הודגש כי "יש לנצל במלוא המידה את סמכויות ההתרמה של המפקדים הצבאיים כדי להבטיח לאנשים אלה עדיפות בטיפול על האוכלוסייה הגרמנית" ולשגר למחנות הללו צוותים של "אונר"א".

צעד מדיני נוסף לארגון ה"בריה" נעשה בעת ביקורו של ד. בן גוריון, יושב ראש הסוכנות היהודית, במחנות גרמניה בחשון תש"ו (אוקטובר 1945). בן גוריון הבין לעומקו את הערך המדיני העצום שיש לבריה פסיכית זו של שארית פליטת יהודי מזרח אירופה ואת החשיבות שיש להכוונתה של תנועה עממית זו ולריכוזם של הפליטים באזורי הכיבוש האמריקני בגרמניה ובאוסטריה.

תכניתו של בן גוריון, אותה הביא לפני מושלו הצבאי של אזור הכיבוש האמריקני, הגנרל אייזנהאואר, וראש המטה הכללי שלו, גנרל בידל סמית הייתה: "לרכז את היהודים במקום אחד עד שילכו לארץ ישראל. לתת להם שם הכשרה. למסור להם כפרים אחדים. לרכז אותם שם, לתת לתם שלטון עצמי, להביא להם מדריכים מארץ ישראל ולתת להם הכשרה חצי צבאית, הכשרה חקלאית. הכשרה מקצועית עד שיסעו לארץ". בין השאר היה בהצעותיו של בן גוריון סעיף שקבע: "לשם קליטתם הזמנית של היהודים יפנו האמריקנים אזור מסוים מתושבים גרמנים ויכריזו עליו כעל אזור יהודי ארעי". אמנם הסעיף האחרון לא נתקבל על דעתם של הגנרלים האמריקנים, אבל הם פנו אל ממשלת ארצות הברית והציעו לה להכריז על אזור הכיבוש האמריקני באירופה כ"מקלט ארעי ליהודים נרדפים".

לפי זה פירסם הגנרל מק-נרני, שהחליף את אייזנהאואר בטבת תש"ו (דצמבר 1945), את הצהרת ממשלתו, כי "פליטים יהודים מפולין שיגיעו לאזור האמריקני לא יוחזרו ממנו בניגוד לרצונם". הצהרה זו הייתה צעד פוליטי רב ערך, שהפך את אזורי הכיבוש האמריקני בגרמניה ובאוסטריה למעין "מקלט לילה" לרבבות יהודים בדרכם לארץ ישראל. בסוף פברואר 1946 החליטו השלטונות האמריקניים לסגור את הגבולות, מאחר שמחנות הפליטים נתמלאו עד אפס מקום, אולם לאחר השתדלות יהודית בוושינגטון נשלחה ב-1 באדר ב תש"ו (9.3.1946) הודעה מאה מיניסטרוין המלחמה של ארצות הברית לשלטונות הצבאיים בגרמניה להחזיק את הגבולות פתוחים עד גמר עבודת ועדת החקירה האנגלית - אמריקנית. הגבולות שכבר נסגרו נפתחו מחדש. ניסיונות חוזרים של השלטונות הצבאיים האמריקניים לחסום את זרם ה"בריה" לגבולות שלטונם נכשלו. הן בתוקף זרימתם הגדולה של ה"בורחים" והן בלחץ דעת הקהל בארצות הברית.

ערך מדיני מכריע היה לתמיכתו של "ג'וינט" במפעל ה"בריתה". אמנם "ג'וינט", שפעל במוסד לגלי מכובד בכל ארצות אירופה, לא הכיר רשמית ב"בריתה", אולם למעשה תמך בה תמיכה כספית, כלכלית ופוליטית. מעמדו של "ג'וינט" היה איתן לא רק בשטחים שהיו נתונים להשפעתה הישירה של שלטונות ארצות הברית, אלא גם בארצות כמו פולין, רומניה והונגריה. העובדה שבעבודת העזרה שלו הזרים למדינות אלה מיליוני דולרים לפי השער הרשמי הפכה אותו בשנים ההן למוסד מכובד ורצוי.

במקומות שונים ובתקופות שונות הופיעו עובדי ה"בריתה" במערב אירופה כעובדי "ג'וינט" או כנמצאים תחת חסותו. ועל ידי כך זכו לתשומת לב וליחס הוגן מצד השלטונות. פעמים רבות השתמשו אנשי ה"בריתה" בתעודות מזויפות של "ג'וינט", דבר שעורר מחאות נמרצות מצד המוסד. אבל לא הביא לניתוק היחסים בינו לבין ה"בריתה". "הייתה זו עזרת אחים" כותב א. דקל - "שניתנה בכל אשר הייתה נדרשת. בגלל מעמדם הרשמי לא שותפו ישירות בסכנות ה"בריתה", אך תמיד עמדו לימינו בעבודתנו הסדירה, ובייחוד בעת צרות אשר פקדו אותנו תכופות". "ג'וינט" - כותב שליח אחר - "מרשה לנו, לפעילי ה"בריתה", להשתמש בשמו ולהופיע בשמו בכל העסקים והפעולות שלנו" (א. גפני). "אין להעלות על הדעת" - כותב יחזקאל דרשנר, איש "החלוץ" באיטליה - "שהיינו יכולים לקיים את המחנה העצום של שארית הפליטה במחנה ובהכשרה בלי עזרתו של "ג'וינט".

תקופה "הרפטריאציה היוונית"

במשך שנות קיומה הקצרות קיבלה ה"בריתה" צורות שונות ונקטה בתכסיסים שונים בהתאם לשינויים הפוליטיים המהירים שהתחוללו באירופה המתאוששת לאחר שנות החורבן והשעבוד הנאצי.

בחדשים הראשונים לאחר המלחמה. בעת שהרפטריאציה של גולי היטלר מכל העמים שטפה ועברה את כל גבולות אירופה, השתלבו בזרם זה גם היהודים ששאפו לברוח מפולין לחופי הים התיכון, פעילי ה"בריתה" היו מארגנים שיירות פליטים ומספקים להם תעודות מטעם "הצלב האדום", שהוגדרו על בעליהם כי הם נתינים זרים החוזרים ממחנות עבודת הכפייה בפולין לארצות מולדתם. לשם כך הוקם משרד מיוחד של בקטוביץ הסמוכה לגבולות פולין הדרומיים.

לרוב נבחרה כארץ היעד של האנשים יוון, משום ש"התעודות היווניות עולות בטיבן על האחרות, שכן נושאהן, דוברי לשון דרומית זרה ומוזרה, היו פטורים מלדעת את לשונות מרכז אירופה ויכלו להתחמק בשתיקה אילמת משאלות מורדות ומסוכנות של שלטונות

הגבול" (א. דקל). ה"בורחים" נשלחו קבוצות-קבוצות כשבראשן בחורים דוברי עברית, שהודיעו, כי הם חוזרים למקום מולדתם ביוון והפסידו כמה מילים יווניות ועבריות. אלפי "יוונים" כאלה עברו את הגבול הפולני-צ'כי בבוהומין ובמקומות אחרים ופנו דרומה לברטיסלבה, כשהם מסתייעים הרבה במכוניות הצבא האדום, שעזר לפליטים בכלל, וביניהם גם ליהודים, לחזור למולדתם..

שומרי הגבולות בפולין ובצ'כיה למדו במהרה להבחין בפליטים ה"יוונים". לא פעם אירע שהובאו יוונים אמתיים לפני הממונים על קבוצות היוונים, כדי שיעידו עליהם כי אמנם בני יוון הם. אחד ממדריכי ה"בריתה" בברטיסלבה (מנחם שמואלביץ) קיבל תעודה ממשרד הרפטריאציה הסלובקי שאישרה אותו כמתורגמן מוסמך לרפטריאנטים יוונים. אמנם כעבור זמן לא רב עמדו הפקידים הצ'כוסלובקים על טיבם של יוונים אלה, אבל נראה, שעקב הוראה מגבוה העלימו עין ואישרו את מעברם דרך ארצם..

בד בבד עם ה"בריתה" המאורגנת התפתחה בתקופה ההיא **בריתה "פרטית" שאת ממדיה קשה להעריך.**

תקופת "הגבול הירוק"

עם תום שנת 1945 החליטה הממשלה הפולנית לסיים את פרשה הרפטריאציה ממדינתה. בכך נסתמה לפי שעה דרך העברתם הגלויה של הבורחים ברכבות ובמכוניות. היה הכרח לחפש נקודות מעבר בלתי לגליות ("גבול ירוק" בלשון פעילי ה"בריתה"). פעולה זו הייתה כרוכה בקשיים לא קטנים. נתברר כי בחלקים רבים של אזור הגבולות ההררי משתוללות עדיין כנופיות של אוקראינים לאומנים ("בנדרובצים") וארגונים פולניים ריאקציוניים (אנשי הארמיה קראיובה) "דרך זו" - מספר אחד המארגנים שלה, צבי נצר: "נכבשה לאחר ניסיונות רבים, תוך התגברות על מכשולים שונים. היו לנו עשרות נקודות מעבר לאורך כל הגבול בכיוון לצ'כיה ולגרמניה. העברנו את האנשים בעיקר בלילה בידיעת המשמר ובלי ידיעתו. במשך הזמן למדו בחורינו להכיר את כל המשעולים בהרים, בימים ובלילות. וכשנסגרה נקודה אחת מיד נפתחה אחרת וחוזר חלילה". הדרך הייתה כרוכה בסכנות, מפעם לפעם אירעו אסונות, אנשים נעצרו ונאסרו.

ב-ב' באייר תש"ו (3.5.1946) התקיפה קבוצת אנשי מחתרת פולנים מכונית משא שהובילה פליטים בדרך אל הגבול, דרומית מקראקוב. 13 איש נהרגו ביריות. למרות כל אלה לא נפסקה ה"בריתה" ודרכים טובות ובטוחות יותר נתגלו מפעם לפעם. אולם בדרך כלל צומצמה

"הבריחה" בתקופת החורף. ובחדשים הראשונים לשנת 1946 לא עלה מספרי "הבורחים" מפולין על 1,000 איש לחודש.

בתקופה זו היה עיקר עבודת ה"בריחה" מוטל על שליחי התנועות החלוציות מארץ ישראל ועל אנשי קיבוצי ההכשרה החלוצית בפולין. הקיבוצים הללו היו שונים מאלה שהתקיימו במזרח אירופה לפני מלחמת העולם השנייה. אלה היו מוסדות שקיבלו תקציבים מ"ג'וינט" וקלטו אנשים צעירים, שרבים מהם היו רחוקים עד אז מהתנועה הציונית.

סמוך לקיבוצים הוקמו בתי ילדים. לאנשים מבוגרים יותר הוקמה מסגרת "העובד". כ-20,000 איש שרוכזו בקיבוצים אלה היוו את כוון המחץ פורץ הגבולות. אליו נמשכו גם יחידים רבים ומשפחות שלמות. סיכום ארעי לתקופה זו מוצאים אנו בדו"ח שמסר אליהו דובקין בישיבת הנהלה הסוכנות היהודייה ב-כ"ט בניסן תש"ו (30.4.1946) ב"חמשת החדשים האחרונים" - סיפר דונקין - הוברחו מארצות 'הבריחה' העיקריות: פולין, הונגריה, רומניה כ-68,000 יהודים, מהם כ-50,000 לבוואריה. 14,000 לאיטליה וכ-5,000 לארצות המערב. וזאת מלבד אלה שעברו במחצית השנה הראשונה של הכיבוש. בפעולה זו עובדים מאות אנשים (כ-400 איש)

במהירה עברה דרך "הבריחה" הראשית צפונה, אל עיר הנמל שצ'צין (היא שטטין שלחוף הים הבלטי). כאן הייתה נקודת "הבריחה". מאלול תש"ה (אוגוסט 1945), בתים מיוחדים שיכלו לקלוט 2,000-3,000 איש. עמדו כאן לריכוז הפליטים לפני עברם את הגבול. העולים הגיעו קבוצות-קבוצות ובראשם אחרונים שהתקשרו עם הממונים על הנקודה באמצעות "פרול".

מכאן הועברו במכוניות לאזור הכיבוש הסובייטי, שנמצא במרחק 12 ק"מ מהעיר. מאזור זה היה עליהם לעבור 120 ק"מ עד ברלין. דרך זו עשו במכוניות או ברכבות. גם באוניות שהפליגו בנהר "אודר" והגיעו לברלין בתעלת ברלין אודר, או שהביאום לנמל אנקלם ומשם במכוניות משא לברלין. בדרך זו עברו תוך זמן קצר עברו כ-10,000 איש. נוסף ל"בריחה" המאורגנת עברו בדרך זו אלפים רבים של פליטים יהודים שעברו את הגבולות בסיוען של מבריחי גבולות.

ומשם הועברו למחנות באזור הכיבוש האמריקני. אנשים הגיעו לברלין גם בדרכים אחרות, כגון בדרך ולדנבורג – דרזדן - לייפציג מקצה הגבול הדרומי של פולין, או דרך עיר הנמל אנקלם בצפון. גם ברכבת המהירה הבינלאומית מוורשה לברלין היו קבוצות של 30-50 איש

מסתננות לשורות הגרמנים המגורשים מפולין, "לא הייתה שום דרך שלא נוצלה לצרכי ה"בריה" (א. דקל).

בסתיו תש"ה (1945) נקבע **יצחק רם**, איש הבריגדה, למפקד ה"בריה" בברלין. עיקר תפקידו היה לארגן את הברחת הפליטים מברלין למחנות באזורים הבריטי והאמריקני.

מאחר ששלטונות הצבא הרוסיים הרימו קשיים על מהלך ה"בריה" באזורם ולפעמים עצרו משלוחים והחזירו. אף אסרו את פעילי ה"בריה" ושלושה מהם נידונו לשנות מאסר ארוכות בברית המועצות. צומצמה הפעולה באזור זה, אם כי לא נפסקה כליל, ומאמצע תש"ו (1946) הופנה עיקר זרם הפליטים שוב לארץ המעבר צ'כוסלובקיה.

בקיץ תש"ו (1946) נפתחה דרך חדשה בצפון. משרד עקורים פולני ממלכתי (P.U.R) החל להעביר רבבות גרמנים, שגורשו מפולין, דרך שטטין ללובק שבאזור הבריטי. קבוצות גדולות של יהודים נשלחו במשלוחים אלה. הם חולקו לקבוצות של 50 איש ובראשם אחראים דוברי גרמנית. היה עליהם להופיע כיהודים-גרמנים, שגורשו בשנת 1938 לפולין, והחוזרים עתה למולדתם. באי-כוח שלטונות הכיבוש הבריטי עשו רבות לברר את זהותם האמיתית של "היהודים-גרמנים" הללו, אבל בדרך כלל שוכנעו בזכותם לחזור לגרמניה. בדרך זו עברו בזמן קצר כ-20,000 יהודים. היא נחסמה בסוף 1946 עם סיום פעולת הרפטריאציה של הגרמנים עקב החורף העז. אותו קיץ נעשו גם כמה ניסיונות להבריא פליטים יהודים בדרך הים הבלטי. הם נפסקו לאחר שנתברר כי הנסיעה בים עולה בכסף רב וכרוכה בסכנה.

הרפטריאציה חברית-המועצות

דחיפה חשובה שהביאה להתגברות לחץ ה"בריה" מפולין באה עם ראשית הרפטריאציה של נתיני פולין, ששהו בשנות מלחמת-העולם בברית-המועצות. הסכם על רפטריאציה זו נחתם כבר באב תש"ה (יולי 1945), אבל רק בראשית 1946 החלו ראשוני הרפטריאנטים מגיעים לפולין ועימם רבבות יהודים. תוך תקופה קצרה הגיעו לפולין כ-180,000 יהודים; מספר זה עלה פי שניים לפחות על מספר השרידים ששרדו בפולין לאחר נסיגת הגרמנים ממנה. גם אופייה של שכבה אנושית זו היה אחר. הם באו לרוב משפחות-משפחות מטופלות בילדים, לאחר שנות עבודה ועמל בשדות בפינות מרוחקות ברוסיה, ומצבם הכלכלי היה קשה עד מאוד. כוונתם של הרוב המכריע של החוזרים הייתה לצאת מיד את תחומי פולין בדרכם לארץ-ישראל, ורק לאחר שהתברר להם כי אכן יש סיכויים לכך החלו לשוב בהמוניהם מברית-המועצות לפולין.

הממשלה הפולנית לא הייתה מוכנה לקבלת זרם גדול כל-כך של חוזרים. הם זרמו באלפיהם לשלזיה התחתית ולאזור שטטין. השלטונות ניסו לשכנע בבתים שהוחרמו מן הגרמנים באזורים אלה. "ג'וינט" השקיע כספים רבים בסידורם ובקליטתם. בחוגים מסוימים דובר אפילו על הקמת מעין בירוביג'ן נוסח פולין על אדמת שלזיה.

על נפשם של פליטים אלה נלחמו שני צדדים. מצד אחד עמד קומץ שונאי ציון עקשנים, קומוניסטים ו"בונד"אים, שאפילו זוועת היטלר לא השכיחה מהם את תורתם ולא לימדה אותם דבר. אנשים אלה היו "מקורבים למלכות" והממשלה הפולנית תמכה בתוכניותיהם, אף עשתה ככל אשר יכלה להגנת חיי היהודים. הוחל בפעולות שיקום. הוקמו קואופרטיבים של בעלי-מלאכה יהודים, ועיתון יהודי בשם רב-המשמעות "דאס נייע לעבען" החל לצאת לאור ולהטיף לתחיית יהדות פולין על אדמת פולין. חוגים אלה ראו ביציאת היהודים מפולין את חורבן כל תוכניותיהם.

מוסדות, קואופרטיבים וארגונים שהקימו התרוקנו מאנשיהם תוך כמה ימים עקב זרם היציאה. הם לא נרתעו ממעשי מלשינות ומסירה לשלטונות. בין השאר טענו, שהפליטים מוציאים בחוץ-לארץ דיבה על המשטר הקומוניסטי בפולין וכי הם מברחים מן הארץ ולוטה ודברי-ערך.

כנגד פיתויים ואיומים אלה הוסיפו תנועות הנוער הציוניות לפקוח את עיניהם של הפליטים ולהסביר להם, כי אחרי כל מה שקרה בפולין אין כל תקווה ואחרית לחיים יהודיים על אדמתה שרוותה דם יהודים. ואמנם לעומת דברי העידוד של ראשי השלטון ושמשיהם דיברה המציאות הפולנית בקול אחר לגמרי. לא היה יום שלא ייהרג בו יהודי בידי כנופיות אנטישמיות. הפוגרום שנערך בקראקוב היה אות אזהרה ראשון. אחריו באה שרשרת פגיעות בלתי פוסקת, עד שפרץ בה' בתמוז תש"ו (4.7.1946) הפוגרום הגדול בעיר קילץ.

ההסכם עם מחשלת פולין

מיד לאחר פרעות קילץ הפכה היציאה מפולין לתנועה המונית. זמן-מה ניסתה הממשלה הפולנית לעצור בעד זרם היוצאים וראש ממשלת פולין הצהיר, כי "הגירת הבהלה מחזקת את האנטישמיות, כי הם רואים בה תוצאה של פעולתם, ובכלל לא טוב שהיהודים ישבו על מזוודותיהם", אבל במהרה ויתרה הממשלה על עמדתה זו. הוחל במשא-ומתן בין שר ההגנה של פולין, הגנרל מריאן ספיכלסקי, לבין יצחק צוקרמן (אנטק), אחד מראשי מרד הגטאות וד"ר א. ברמן.

ב-ב' באב (30.7.1946) נערך "הסכם בלתי כתוב" בין שני הצדדים. שני תנאים מרכזיים הוצגו לפני מארגני ה"בריה"ה.

א. עזרתם של השלטונות למפעל ה"בריה"ה תשמר בסוד כדי למנוע מחאות של מדינות חוץ ולא יינתנו שום הוכחות שהממשלה הפולנית מעודדת את הבריה"ה.

ב. על מארגני ה"בריה"ה להקפיד שבין היוצאים לא יהיו פולנים ממתנגדי המשטר ומשתפי הפעולה עם הנאצים, ושלא יוברחו דיביזים [כסף זר] מפולין.

מטעם משרד ההגנה נקבעו שני קצינים גבוהים, האחד ממשרד שירות הביטחון והשני מחיל הגבולות, לעמוד בקשר עם נציג ארגון ה"בריה"ה צבי מלניצר (נצר). שלושת אלה היוו ועדה עליונה שפיקחה על היציאה. על ועדה זו הוטל לקבוע את פרטי הארגון. נקבעו שלוש נקודות מעבר: בקודובה, בסלונין ובגרודק (לאחר מכן נסגרו שתי נקודות ונשארה רק קודובה). בנקודות אלה נקבע קשר רשמי חשאי עם קצין אחראי מטעם משמר הגבול ועם קצין מטעם הבולשת והוכנו בתים לקליטתם הזמנית של 4,000 עוברים.

בעקבות מדיניותם של השלטונות הגבוהים חל גם שינוי זמני בעמדת "הוועד היהודי המרכזי ליהודי פולין" (שבו היה רוב לקומוניסטים ול"בונד"אים). ועד זה הגיש עזרתו בנקודות המעבר בגבול בהתקנתם של מטבחים, אספקת מיטות וכלי מיטה וכדומה. השיירות היוצאות אל הגבול היו מועברות בשעות המוקדמות של הבוקר. באותן השעות חסם הצבא את הגבולות בפני בעלי תעודות ופספורטים אחרים, כדי שלא תתפרסם ברבים "בריתם" של היהודים מפולין.

הסכם זה היה בתקפו למעלה ממחצית השנה, עד פברואר 1947. בחודש הראשון לקיומו, באוגוסט 1946, יצאו מפולין לפחות 35,000 יהודים (בחודש יוני יצאו 8,000 וביוני – 19,000 בלי הסכמים). בספטמבר – 12,000. זרם הפליטים הגדול נתקע ברובו במחנות באוסטריה. מנגנון הקליטה בארץ זו לא עצר כוח לטפל בהמונים שהציפו את המחנות. אי-סדרים ומחסור מצאו את הפליטים, וקרוב ל-2,500 מהם חזרו מהמחנות לפולין והביאו עמם ידיעות מרות על הנעשה בהם.

לעומת זאת באה בשנת 1947 הטבה מסוימת במצב לפולין. הגילויים החיצוניים של האנטישמיות שככו וההתפרצויות הכרוכות בה התמעטו. המצב הכלכלי הוטב. אמנם כמחציתם של יהודי פולין הנשארים (כ-35,000) היו מוכנים ליציאה, אבל לא בדרך ה"בריה"ה וההעפלה, שדנה אותם לימי סבל וסכנות ולימי ציפייה במחנות פליטים.

אך הלחץ הפוליטי שבא מצד הבריטים עשה את שלו. ב-ב' באדר תש"ז (22.2.1947) נסגר הגבול בין פולין לצ'כוסלובקיה. ביום סגירת הגבול עוד עבר בו משלוח אחרון של 400 ילדים,

שנפדו במאמצים רבים מידי משפחות נוצריות. מאז נמשכה "בריה" בלתי-לגלית של כמה מאות איש בחודש. חודשים מספר נמנעה ה"בריה" מלעסוק בארגון יציאה זו, משום שלא רצתה לקלקל את היחסים עם הפולנים וקיוותה לחידוש ההסכם, אבל בסתיו תש"ח (1947), לאחר שהמשא-ומתן עם הממשלה הפולנית לא נשא פרי ומצד תנועות הנוער המאורגן בתנועותיו גבר הלחץ להחיש את היציאה, הוצאו כ-600 חלוצים ב"דרך הירוקה" לצ'כיה. השלטונות הגיבו ברדיפות ובמאסרים. 16 מפעילי ה"בריה" הועמדו לדין ונידונו לתקופות מאסר שונות.

בסוף 1947 בא מפעל ה"בריה" מפולין לסיומו. גרמו לכך גם סיבות אובייקטיביות. מרבית השואפים לציון יצאה את המדינה. מצבם של הנשארים שופר. "התנאים הכלכליים" – מסר מפקד ה"בריה" בחשוון תש"ח (נובמבר 1947) – "די טובים והשלטון איתן, ורוב האנשים גרים בבתיהם, בלי להזדקק למחנות – אם-כי ארגוננו קיים עדיין ועוסק בהוצאת ילדים, הריהו מצטמצם בחודשים האחרונים". בכל-זאת עוד עברו למעלה מאלפיים איש את גבולות פולין בשנת 1948.

בסך-הכול יצאו מפולין מאז תום המלחמה כ-125,000 יהודים, מזה כ-100,000 באמצעות ארגון ה"בריה".

הבריה חברית-המועצות

פולין שימשה גם ארץ מעבר ליהודים היוצאים משטחי ברית-המועצות. הזרם הראשון של הבורחים בא מאזורי פולין המזרחית שסופחו לברית-המועצות בשנת ת"ש (1939). אזורים אלה היו מאז ומתמיד מרכזי התנועה הציונית החלוצית, ובין אלפי השרידים, רובם יהודי יערות ופרטיזנים, התגבשה מיד עם השחרור אותה חטיבת נאמנים שמקרבה יצאה לראשונה יזמת הבריה לארץ-ישראל. בראשית ימי שיבתו של השלטון הסובייטי לאזור עוד לא נחסמו גבולותיו. לפולנים שבו, ניתנה הזכות לחזור לתחומי המדינה הפולנית. עימהם עזבו את האזור כנתינים פולנים יהודים רבים. מסובך יותר היה מעמד שרידי היהודים יוצאי בסרביה, ליטא ולטביה, שנחשבו לאזרחים סובייטים ושלגביהם הייתה היציאה מגבולות רוסיה בחזקת איסור חמור. בראשית פעולת המשלחת הארץ-ישראלית בפולין הוקמה ועדה מיוחדת (ועדת המזרח) לטפל ביציאת היהודים מתחומי ברית-המועצות, ובמיוחד בחברי התנועות החלוציות שנשארו בשטחים הסובייטיים. אבל לאחר שהתברר, כי עבודת ה"בריה" בתחומי ברית-המועצות טעונה קונספירציה יתרה, בוטלה הוועדה, ושליחים בודדים מאנשי תנועות הנוער במקום נשלחו מאת מרכז ה"בריה" בפולין לטשקנט, לריגה, לוויילנה וללבוב לארגן את

יציאתם של חברי התנועות החלוציות ולנסות לחלץ יתומים יהודים שנמצאו בבתי ילדים כלליים.

הפעולה התנהלה בשני מרכזים: בצפון נקבעו שתי נקודות: בריגה ובווילנה, **בדרום** נקבע המרכז בעיר לבוב. נקודות אלו לא קיבלו כל הוראות לעבודתם מחוץ לתחומי רוסיה ולא עסקו בכל תעמולה ציונית. אדרבה, הייתה החלטה מפורשת שלא לעסוק בשום פעילות מחוץ לארגון היציאה. קצינים ואנשי שלטון סובייטים-יהודים נתנו ידם לפעולה. נוצרו שרשרות "בריה" רובנה-לבוב-צ'רנוביץ ווילנה-לודג', שבהן נעו היוצאים לעבר רומניה או איטליה.

קשה מזה היה מצבם של היהודים באזורים הסובייטיים הוותיקים. עם שחרורם של שטחים אלה לא נמצאו בהם כמעט יהודים, שהרי הנאצים, עם עוזריהם מקרב האוקראינים והבלרוסים, ביצעו כאן עבודת השמד יסודית. לאט-לאט החלו פליטים יהודים חוזרים מפנים רוסיה אל מקומות מגוריהם הקודמים, כשהם נתקלים בקבלת-פנים עוינת ביותר מצד שכניהם, שסירבו להחזיר להם את דירותיהם ואת רכושם הנגזל.

באלול תש"ד (אוגוסט 1944) פרצו פרעות בערים רבות באוקראינה. הצבא הסובייטי דיכא התפרצות זאת ביד חזקה, ואלפי אנטישמים ומשתפי פעולה נאסרו והוגלו למחנות עבודה בסיביר, אבל טעם הישיבה על עקרבים לא פג. יהדות רוסיה נמצאה בתהליך של התפוררות והתפרדות לאחר עשרות שנים של משטר טוטליטרי, יחידים, שקשה להעריך מספרם, הסתננו לזרם הרפטריאנטיים.

פרשה בפני עצמה הייתה בריחתם של חסידי חב"ד מרוסיה הלבנה. עשרות שנים, שמרו חסידי חב"ד אמונים למסורת אבותיהם תוך רדיפות מצד אויבים מחוץ ומצד אחים נפשעים מבית. כל אותן שנים ארוכות קיימו קשרים סודיים עם מנהיגם הרוחני הרבי מליובביץ', שגורש מרוסיה עוד בשנות העשרים, ובאווירת המשטר הקומוניסטי חינכו את ילדיהם ברוח יהודית. עוד יבוא יום והיסטוריון יהודי יגולל פרשת חייו של ציבור יהודי גדול זה, שעמד שנות דור שלם בגזירות אנטיכנס מודרניות ושמר על עצמאותו הרוחנית.

באמצע שנת תש"ו (1946) החלה יציאתם של חסידי חב"ד מברית-המועצות, שפרטיה לוטים עדיין בסוד. מספר הבורחים נאמד ב-3,000 איש. רק בהגיעם לפולין באו החסידים במגע עם אנשי ה"בריה", קיבלו את עזרתם והשתלבו בזרם הכללי. "ידענו שקיימת 'בריה' מקבילה לזו שלנו" – כותב ברשימותיו מפקד ה"בריה" בפולין, צבי נצר – "כן ידענו שהחוצים את הגבולות הם חסידי ליובביץ', שרבה התיר להם לקרב את הקץ". היינו מלאים התפעלות מארגונם ומתחבולותיהם המיוחדות כיצד לעבור את הגבול, ומעל לכל התפעלנו מחומרת

הסודיות הטבועה בפעולות הבריחה שלהם. ידענו פרטים על פעולתם, אך לא באנו בדברים אתם כל-עוד לא היה הכרח בכך. בעקיפין שמרנו עליהם, ובעת הצורך מצאנו דרך להזהירם מפני סכנות. אנו לא תיארו לעצמנו שהם יודעים על קיומנו ואף מכירים אחדים מחברינו.

- - פעם, כשהייתי יחידי בחדר, פנה אלי יהודי בעל זקן נאה ופאותיו מוסתרות מתחת לכובע ואמר, כי הוא יודע שאני שליח מהארץ ומפקד ה'בריחה' מארץ זו, ולכן הוא מבקש כך וכך 'תעודות' וקביעת סידורים להברחת אנשיו לצ'כיה. על עצמו ועל פרטי עבודתם לא אמר דבר. הוא אמנם הצהיר, שיש לו אמון מלא ב'בריחה' ובאנשיה, אולם בעת השיחה נמנע בכל-זאת מלענות על שאלות שונות, וסובב את פני הדברים כך, שהוא היה החוקר והשואל. כשהעמדתי בתוקף על טעותו בנקטו בדרך זו אמר: 'רק לך, המרכז הראשי של ה'בריחה' והשליח מארץ הקודש, אגלה את אשר לא גיליתי לאיש חוץ מאשר לחסידים שלנו', והוא סיפר, כיצד נתקבלה אליהם הוראה מהרבי שיח' השוכן כבוד באמריקה לעזוב את הגלות והוסיף פרטים על התחבולות ועל הטכניקה של הפעולה ו'איך הגיעו בעזרת השם עד הנה'."

"חסידי ליובביץ" – מעיד עליהם א. קרסנר (דקל) – "היו ציבור ממושמע, שהטיפול בו גרם לאנשינו קורת-רוח מרובה לאחר ניסיונם בטיפול בגופים אחרים, שלא היו, כמובן, מאורגנים וממושמעים כמוהם, ולא היו חדורים אותה אמונה והתלהבות. הם התייחסו בלויאליות גם לארץ שממנה ברחו: לא דיברו בגנותה ולא העלו על שפתם סוד מסודותיה".

משיוצב השלטון הסובייטי במחוזות ששוחררו מידי הנאצים, ולאחר שהסתיימה בקיץ 1946 הרפטריאציה של נתיני פולין מרוסיה, החלו השלטונות לשים ידם על דרכי הבריחה אל מעבר לגבולותיהם.

בראשית 1946 התחילו מאסרים של פעילי ה"בריחה". במרס נעצרה בלבוב קבוצה שניסתה להעביר יתומים יהודים מבתי ילדים סובייטים לפולין. אחד מהם הצהיר בפני השופטים בבית-הדין הצבאי: "באתי הנה לא לנהל עבודה ציונית, אלא לעזור ולהעביר לפולין מאות ילדים יתומים יהודים. הוריהם היו אזרחי פולין. הרבה מקרוביהם היחידים נמצאים בפולין וחלק – בארץ-ישראל, ובתור יהודי חובתי לעזור לבני-עמי. בטוח אני שגם רוסי, קומוניסט, היה עושה אותו דבר". האנשים נאשמו ב"השתייכות להסתדרות ציונית זעיר-בורגנית, וקשריה עם הבורגנות הבין-לאומית" (י. גלבע), ונידונו ל-5-10 שנות מאסר והוגלו לצפון רוסיה.

בפברואר 1946 התקיים משפט גדול בוויילנה בעקבות מעצרה של שיירת מכוניות שנסעו בה כמאה "בורחים" ובהם נשים, זקנים וטף. עורך-הדין הנודע ברוידה ממוסקבה לימד סנגוריה

על הנאשמים וביקש מהשופטים להבין למצבם המיוחד של הפליטים השואפים לעזוב את המקומות שבהם נהרגו בי משפחותיהם ולהצטרף לקרוביהם שנשארו בחיים בפולין. גם כמה מפעילי מחתרת חב"ד נפלו בידי השלטונות. בסוף שנת תש"ו (ספטמבר 1946) החלה גם הקבוצה הצפונית להתמוטט, לאחר שהצליחה להעביר כ-400 איש לפולין. משהורגש, כי הבולשת המדינית מתחקה על עקבותיה, החלו פעיליה לצאת מגבולות רוסיה בקבוצות קטנות. שניים מראשי הקבוצה נפלו בידי הבולשת סמוך לגבול, הועמדו לדין ונידונו ל-25 שנות מאסר. דרכי היציאה מרוסיה נחסמו לשנים רבות וארוכות. מאמצים מיוחדים נעשו למלט את פעילי התנועה הציונית והתנועה החלוצית ממחנות המעצר האיומים של ברית-המועצות. עדיין לא הגיעה השעה לספר על פעולות אלה. אחת מהן התפרסמה ברבים, ואותה נביא כדוגמה:

בשבט תש"ו (ינואר 1946) הגיע שליח ה"בריה" **דוד פומרנץ** לאקטיובינסק, כשהוא לבוש מדי סמל זוטרי בצבא האדום. הוא חדר למחנה העבודה הסמוך ונפגש עם חברו, איש תנועת "הנוער הציוני" בפולין, **יהושע גלוברמן** (גלבוע), שהיה עצור בו על ציונותו, וניסה לשכנע אותו לברוח מן המחנה במדי קצין סובייטי. לאחר שגלוברמן סירב לברוח, מתוך שיקולים שונים, השאיר לו פומרנץ סכום כסף וחזר למרכז ה"בריה" בלבוב. כאן כבר ציפו לו סוכני הנ.ק.וו.ד.. הוא הובא לדין עם שאר אסירי ה"בריה" בלבוב ונידון לעשר שנות מאסר. העבירוהו ל"מחנה מיוחד" בצפון רוסיה, שבו הועבדו האסירים במכרות פחם, ושם נספה בתאונת עבודה בחשוון תשי"ב (נובמבר 1951). "חבריו מן ה"בריה" – כתב אחד האסירים שזכה להגיע ארצה לאחר עשר שנות מאסר – "לא ישכחוהו ולא רק אותו, כי היה אחד מני רבים".

צ'כוסלובקיה, ארץ המעבר הראשית

צ'כוסלובקיה הייתה ארץ המעבר הראשונה במעלה לארגון ה"בריה" ממזרח אירופה. באותן השנים משלה בצ'כוסלובקיה ממשלה שבה השתתפו יסודות ליברליים עם קומוניסטים, ואף-על-פי ששני שרים יהודים קומוניסטים השתתפו בה, התייחסה ממשלה זו באהדה לפליטים היהודים וסייעה להם בנדידתם דרך המדינה. יחס זה הביא לכך שמראשית 1946 נקבע מושב מטה ההברחה מפולין בפראג.

ביולי 1945 אורגנו נקודות הבריה בפראג ובברטיסלאבה. קבוצות אנשים הגיעו לברטיסלאבה בתור רפטריאנטים יונים, עם ה"פרולים" (סיסמאות) של ה"בריה" מפולין. בברטיסלאבה נמסר לרשותם מטעם השלטונות בית בן שתי קומות, שנתפרסם בתולדות

הבריחה בשם "מלון ילין". "ב'מלון ילין" – מספר א. גפן: "היו כ-25 חדרים וקיבולו המקסימאלי, בתנאי ציוד אנושיים, הוא 200 איש, אולם אנשי ה'בריחה' היו משכנים במלון זה עד אלף נפשות בבת-אחת. תנאי הדיור היו אפוא נוראים. קשה לתאר את הלכלוך ואת הזוהמה שבחצר המלון ובמלון עצמו".

על קירות המלון היו הפליטים רושמים את שמותיהם ואת הכיוון שבו המשיכו את נסיעתם. "קרה לעיתים קרובות" – מספר איש ה'בריחה' יוסף מרקוס: "שקרובים או מכרים, שבאו בשיירה מאוחרת יותר, מצאו על הקירות דרישת-שלום בשבילם".

מכאן נשלחו האנשים עם ניירות של רפטריאנטים גרמנים דרך פראג ואש לגרמניה. באש ניהלה את הברחת הגבול ביד חזקה נערה צעירה, משרידי יהדות פולין, מרים פריד (מרושקה), ש"נהגה בגבולה השחור למחצה בתקיפות והכול נשמעו לה. היא גילתה דאגה לפליטים והפריעה בתוקף לטיפוסים (שליליים) למיניהם ולמברחים אשר ניצלו את דרכי ה'בריחה' להברחות פרטיות". מכאן המשיכו ה"בורחים" את דרכם לוויה או לבודפשט. השלטונות ידעו על קיומה של ה'בריחה' וידעו גם את תפקידם של הארגונים היהודיים הלגליים, ובראשם "ג'וינט", בהסוואת פעילי הארגון, אולם הם התעלמו מאופייה האמיתי של הרפטריאציה ה"יוונית".

עם ראשית ה'בריחה' ההמונית, לאחר פרעות קילץ, התברר לאחרים לפעולה כי בתנאים אי-לגליים לא תוכל עבודתם להתפתח. בא-כוח "ג'וינט" בפראג, ישראל יעקובסון, נתבקש לבוא במשא-ומתן עם השלטונות הגבוהים במדינה. בכ"ז בתמוז תש"ו (26.7.1946) דנה הממשלה הצ'כוסלובקית בעניין הפליטים היהודים מפולין והחליטה להטיל על משרד הסעד להגיש להם עזרה ראשונה, לדאוג שירוכזו במקומות מעבר קבועים ולשמור שלא יתפזרו על-פני המדינה, ולא יתיישבו בה ישיבת קבע. העיתונאי י. פ. סטון מספר על איש בולשת צ'כי, שחובתו הייתה "ללוותנו למחוז חפצנו הסמוך, לברטיסלאבה ולדאוג לכך שאיש מאתנו לא יקדים לצאת מן הרכבת". משרד החוץ נתבקש לבוא בדברים עם ממשלת פולין בעניין זה, לבקש את עזרת "אונרר"א" ולתבוע משלטונות הכיבוש האמריקנים כניסה חופשית של פליטים יהודים לאזורי הכיבוש שלהם.

בבת-אחת ניתן מעמד לגלי לעניין הבריחה. שמונה רכבות הוקצו מטעם המדינה להובלת הפליטים מתחנת הרכבת בנחוד, הסמוכה לגבול הצ'כי-פולני, לברטיסלאבה, הנמצאת בגבול אוסטריה, כחמישים ק"מ מווינה. זו הייתה הדרך הראשית שבה הועברו למעלה מ-70,000 פליטים על-פני אדמת צ'כיה, או לגבול הגרמני על-יד אֶש, שם פעלה "מרושקה" וחבר עוזריה.

במקומות אלה הכינו השלטונות מחנות לקליטת אלפי אנשים ליום או ליומיים, אף סיפקו להם אוכל מבושל. הוצאות התובלה והטיפול נזקפו על חשבון "אונרר"א". מחנה המעבר בברטיסלאבה הועבר מ"מלון ילין" למרחק 15 ק"מ מן העיר סמוך לתחנת הרכבת נובה וס, מכאן, בגשר עץ, לעבר הגבול האוסטרי ומשם, ברכבת, לזוינה. כאשר נהרס הגשר בימי הפשרת השלגים באביב תש"ז (1947) והשלטונות משני עברי הנהר לא יכלו לבוא לכלל הסכם מי יקים את הגשר, הקימה ה"בריה" את הגשר על-חשבונה, לאחר שקיבלה את הסכמת השלטונות משני הצדדים. מאז נקרא בפי השליחים בשם "גשר אפרים", על שם מנהל ה"בריה" בימים ההם, אפרים קרסנר (דקל). עיקר דאגתם של השלטונות היה להשגיח שהפליטים לא ישתקעו בארץ. משמרות שוטרים מיוחדים השגיחו על כך. לעומת זאת הצליחו מארגני ה"בריה" לשכור כמה פעמים רכבות מיוחדות של עשרים קרונות נוסעים כל אחת, שהובילו את הפליטים לצרפת, לבלגיה או לאיטליה. בכל רכבת כזאת נסעו מ-800 עד 900 איש ולהם ויזה קולקטיבית.

לגבי יהודי צ'כוסלובקיה עצמם פעלה הודעתו רבת-המשמעות של הנשיא בנש ב-כ"א בתמוז תש"ה (2.7.1945), בה הכריז, כי צ'כוסלובקיה, למודת הניסיון המר, לא תסבול את קיומם של מיעוטים לאומיים בקרבה. על היהודים לבחור בין שתי דרכים: טמיעה גמורה בקרב עמי המדיה או הגירה. בהתאם לכך לא התנגדה הממשלה ליציאתם של אזרחיה היהודים שרצו לעזוב את גבולות מולדתם.

מפעל מיוחד היה דבר הברחתם של יהודי קרפטורוסיה. חלק מבין יהודים אלה, שחזרו ממחנות העבודה בגרמניה, הוכז בחבל הסודיטים, שפונה מתושביו הגרמנים. השאר היו "נודדים ועוסקים בשוק השחור". מאחר שחבל קרפטורוסיה סופח לברית-המועצות, היה חשש ש"הרוסים ידרשו להחזיר את פליטי קרפטורוסיה למקומות שמשם ברחו"; משום כך נזקקה ה"בריה" לפעולה מיוחדת, ולמעלה מ-3,500 יהודים הועברו תוך שבועיים למחנות גרמניה, 4,000 נשלחו במישרים לצרפת, האחרים – לאוסטריה. **בסך-הכול הוברחו משרידי יהדות קרפטורוסיה אל מעבר לגבולות צ'כוסלובקיה 10,000 איש.**

ב-א' באייר תש"ז (21.4.1947) נסגר רשמית הגבול בין צ'כוסלובקיה לאוסטריה, ופעולות ה"בריה" בארץ זו הצטמצמו במידה רבה מאוד, אבל צ'כוסלובקיה כבר מילאה את תפקידה ההיסטורי בסלילת הדרך למרבית פליטי מזרח אירופה בדרכם הארוכה למולדת חדשה.

אוסטריה, ארץ הכפתח

מעמדה הגיאוגרפי של אוסטריה הוא שקבע את מקומה בתולדות ה"בריה" כן עברו דרכי הבריה מפולין (דרך צ'כוסלובקיה), מסלובקיה, מהונגריה ומרומניה אל גרמניה, השוכנת מצפון לאוסטריה, ואל איטליה דרומה.

למעשה התחילה ה"בריה" את פעולותיה מאוסטריה. לארץ זו הגיעו שליחי הבריגדה עם תום מלחמת-העולם וממנה העבירו את 12,000 ה"בורחים" הראשונים לאיטליה. מאז נמשכה הפעולה בלי הפסק על-ידי "המרכז לאירופה" ולאחר מכן על-ידי מרכז ה"בריה".

חלוקת אוסטריה לארבעת אזורי כיבוש גרמה למבוכה אדמיניסטרטיבית שהקלה על עבודת ה"בריה". הקשה ביותר לפעולה היה האזור הבריטי, שהממונים עליו היו ראשונים לכל הכבדה על הצלת יהודים; השלטונות הצרפתיים אף הם הכבדו, בהשפעת הבריטים, על פעולת שליחי ה"בריה"; הרוסים התייחסו באדישות לתנועת הפליטים דרך אזור שלטונם; לעומת זאת שימש האזור האמריקני לא רק מקום מעבר, אלא גם אזור קליטה זמני, בו התגוררו פליטים רבים, ובו פעלו באין מפריע אגודות הסעד למיניהן: "אונר"א", "ג'וינט" וכדומה. השלטון האוסטרי האזרחי היה בימים ההם גורם ממדרגה שנייה. די היה בתעודה כתובה בשפתו של אחד הצבאות הכובשים כדי להניח את דעתם של אנשי המשטרה האוסטרית.

זרם הפליטים היהודים מן המזרח דבר דרך וינה. ביוזמת ה"בריה", בתמיכת "ג'וינט" ובעזרת הצבא האמריקני שופץ והוקם על תלו בית-החולים על שם רוטשילד, שהנאצים שדדוהו והחריבוהו. הבית נמסר ב-ד' חשוון תש"ו (11.10.1945) למוסד הסוואה לגלי של ה"בריה" שנקרא בשם "ועדה בין-לאומית לנידחים ולפליטים" ובראשו עמד חבר מזכירות ה"בריה" ברוניסלב (בן-ציון) טייכהולץ. בוועדה זו השתתפו עם נציגי הפליטים גם באי-כוח ועדת השלטון, "הצלב-האדום" ושאר אגודות הסעד. אולם כל העבודה המעשית התנהלה בידי אנשי ה"בריה". בית-החולים הפך לאכסניה ראשונה לפליטים יהודים שהגיעו לווינה. הוא יכול להכיל כ-1,000 איש בבית-אחת, ובימים של דוחק הגיע מספר היושבים בו לאלפים ומעונות נוספים נפתחו בבתי הסמוכים לו.

בימים שלאחר פרעות קילץ **עברו דרכו תוך חדשים 52,000 נפש**. "פה מצאו הפליטים חדר ואוכל חם ובמקרה של צורך גם הלבשה, רופא ורפואות עם חדרים מיוחדים בשביל נשים הרות ותינוקות".

מיווניה החרבה והרעבה נהרו הפליטים מערבה לעבר האזור האמריקני. בתחילה היה מעבר זה נעשה בדרכים בלתי לגליות. האנשים יצאו את וינה קבוצות-קבוצות, הגיעו ברכבות עד גבול האזור הרוסי ומכאן יצאו ברגל, חצו את הדנובה בסירות ובאו ללינץ שבאזור האמריקני.

לאחר כמה חיכוכים והתנגשויות בין שיירות פליטים לבין משמרות הגבול של הצבא האמריקני נפגשו באי-כוח ה"בריה" בסוף נובמבר 1945 באמצעות "ג'וינט" עם נציגי הצבא. נאמר גליות שהמדובר הוא לא ברפטריאנטים אלא בפליטים יהודים הבורחים ממזרח אירופה. האמריקנים הסכימו להכין מחנות לפליטים בסביבות לינץ וזלצבורג, וכעבור חודשים מספר קיבלו על עצמם אף לספק את קרונות הרכבת להובלת הפליטים. המחנות הצטיינו בתנאים טובים, כמעט כמו אלה שבגרמניה. על המצב במחנה של 1,250 הפליטים בבד-גסטיין בחודשים הראשונים ל"בריה" מספר אחד השליחים: "שם היהודים שלנו גרים בחמישה בתי-מלון, אשר הוחרמו בעצם על-ידי הצבא. – אין דאגות – התנאים האלה גורמים לדמורליזציה; הספסרות והתיווך הכספי צומחים – המקום מושך אליו את כל האנשים הרוצים במצב קל וטוב בלי עבודה. אבל יש גם דברים חיוביים. – יש בית-ספר יפה. מדברים שם רק עברית, שבע כיתות" (ולטר). על-יד לינץ התגוררו 2,500 פליטים בחלק משכונת הפועלים שנבנתה בשעתה בשביל פועלי "הרמן גרינג ורקה".

אולם רובם הגדול של הפליטים שהגיעו לאזור האמריקני חייב היה לצאת מתחומי אוסטריה, ושתי דרכים היו לפניו: **האחת** – לאזור האמריקני בגרמניה, ששם היו תנאי החיים טובים כמו באוסטריה, אבל הסיכויים לעלות ארצה היו מעטים; **והשנייה** – לנדוד לאיטליה, שבה היה מצב הפליטים רע, אבל היו גם סיכויים להגיע לארץ-ישראל.

בזלצבורג נקבעה נקודת "בריה" מרכזית, שתפקידה היה לכוון את תנועת ה"בריה" לארצות השונות. בחודשים הראשונים ניהלו את ה"בריה" המפלגות השונות, ומאחר שלא היו להם אמצעים, גבו תשלומים מן העולים, והיו גם מקרים של ניצול ושחיתות. בפגישה של באי-כוח המפלגות עם נציגי "הבריה" בבד-גסטיין ב-ה' בכסלו תש"ו (10.11.1945) הוסכם, שניהול הפעולה יימסר לאיש ה"בריה" **אבא ויישטיין (גפן)** ולימינו תעמוד "ועדת הצלה" של כל המפלגות. הוחלט גם לבטל את גביית המס מן העולים. הפעולה הייתה כולה כפופה למפקד ה"בריה" באוסטריה, **אשר בן-נתן** ("ארתור"), שישב בווינה. באותו זמן הושג הסכם גם עם הרביזיוניסטים והם הצטרפו לארגון ה"בריה" הכללי.

הדרך מזלצבורג – השוכנת שבעה ק"מ מהגבול – לגרמניה לא הייתה קשה, בייחוד בתקופות שבהן התירו האמריקנים כניסה חופשית לתחום הכיבוש הגרמני שלהם. הוקמו אז שני מחנות מעבר של "אונרר"א" משני צדי הגבול האוסטרי-גרמני, והיהודים שנוערו לעבור לגרמניה היו מועברים למחנה זה על-ידי "אונרר"א" ומשם נשלחו למחנות שונים בגרמניה. את כלכלת האנשים קיבל עליו "ג'וינט". בהעברתם עסק איש הבריגדה **צבי פינס**. "הוא היה לנו חבר ורע והיה נכון להקריב עצמו בעד כל אחד מאתנו" – כותב עליו אחד משותפיו לעבודתו זו – "בהתלהבותו ובמסירותו סחף את כולנו, ואם עייפו החברים וכרעו תחת סבל העבודה, או שעוגמת-לב הייתה תוקפת מישהו מאתנו, היה צבי אוסף אותנו יחד, שר אתנו משירי ארץ-ישראל או מנגן לפנינו במפוחית-פה שלו ומלמדנו מריקודי הארץ" (ז. הלפנד). מעבר הגבול לאיטליה היה קשה יותר מהמעבר לגרמניה. על-כן נשלחו לגרמניה מרבית הילדים, התינוקות, הנשים, הזקנים והחולים, ואילו לאיטליה נשלחו לרוב צעירים המסוגלים לעבור ברגל בשבילי ההרים ולעמוד לעתים גם בתנאי הנסיעה באניות המעפילים.

הגבול לגרמניה היה פתוח עד אמצע ינואר 1946; משנסגר – התחילה "העברה על שחור", ברגל. הניסיונות הראשונים לא עלו יפה, אבל העבודה הבלתי נעימה של החזרת הפליטים כש"היהודים היו קורעים מעליהם את בגדיהם, אומרים לחיילים לירות בהם ובילדיהם, הנשים צורחות ובוכות", נמאסה על החיילים שומרי הגבולות, וכעבור זמן-מה נפתח הגבול למעשה בפני שיירות הפליטים, והשומרים קיבלו את שכרם בשוקולד ובסיגריות. "במשך הזמן" – מספר **א. ויינשטיין**: "נעשתה הדרך השחורה בטוחה יותר מהלגלית. השוטרים עצמם היו מטלפנים לנו מתי הגבול חופשי ומתי סכנה לעבור. בתקופה זו נעשתה ההעברה רק בלילות ובהיחבא, והבחורים עבדו קשה מאוד".

רק בסוף יוני נפתחה שוב הדרך רשמית בפני שיירות הפליטים. והימים – ימי התגברות זרם הבריחה מפולין. אז גם פתח הצבא האמריקני ששה מחנות מעבר חדשים בסביבת לינץ וזלצבורג שנקראו בשמות רבי-רושם: "מחנה הרצל", "ביאליק", "טרומפלדור", "ישראל", "מחנה-יהודה" ו"מחנה גבעת-העבודה" בזלפלדן (40 ק"מ מזלצבורג). מחנות אלה יכלו לקלוט עד 30,000 איש. הצבא לא יכול היה להשתלט על זרם הפליטים. "היו ביניהם אנשים מביני דבר" – מספר **א. ויינשטיין** – "שראו שרק אנחנו הננו הגוף היכול להשתלט על האנשים בנקודות המעבר". לפי הצעת אנשי ה"בריחה" אישר השלטון הצבאי "ועד לעזרת פליטים יהודים" (C.A.J.R.), שהיה לו מעמד רשמי. נתמנה מקשר מיוחד מטעם הצבא, הוא קפיטן סטנלי ק. נובינסקי (ממוצא פולני), שמילא תפקידו במסירות רבה. "לילות וימים" – מספר **א. ויינשטיין** – "אפשר לשבת ולספר על הדברים שנובינסקי עשה בשביל היהודים בכלל ובשביל

ה"בריה" באוסטריה בפרט. הוא נהיה איש 'בריה' מלא, שזכה גם לאמון מלא מצדנו ולא היה דבר חשוב שלא היינו מתייעצים בו".

עובדי ה"בריה" קיבלו תעודות של עובדי ה"ועד לעזרה", אף לבשו מדים עם ארבע האותיות C.A.J.R. על כתפיהם. שתי מכוניות של "אונרר"א" הועמדו לרשות הוועד, ובאין מפריע אפשר היה לעבור את הגבול לצרכי העברת הפליטים. **בתקופת השיא של ה"בריה" הועברו לגרמניה רשמית כ-5,000 איש בכל שבוע, אבל בהסכמתו ובסיועו של נובינסקי הוגדל המספר הרבה.** גם כאשר פחתה זרימת הפליטים מפולין עשתה ה"בריה" מאמצים רבים לקיים את המחנות, כדי שישמשו בסיסים להמשך העבודה. הנהירה דרך גבול זה הלכה ונצטמצמה, ועם סגירת הגבול הצ'כי באייר תש"ז (אפריל 1947) היה עיקר עבודת השליחים קיום החיים התקינים במחנות הפליטים באוסטריה, שבה התגוררו אז כ-30,000 איש, מהם כ-12,000 בסביבות זלצבורג. ראשי ה"בריה", "ארתור" ואבא ויינשטיין, צורפו לוועד המרכזי של הפליטים. דומה היה שעבודת ה"בריה" באזור זה נסתיימה.

ה"בריה" מהונגריה

אופי מיוחד נשאה ה"בריה" מהונגריה. היסוד לפעולה הונח בחודשים הראשונים לאחר המלחמה, כשהונגריה שימשה ארץ מעבר לפליטי פולין שעברו מרומניה לאיטליה, עימהם יצאו גם כמה קבוצות של נוער חלוצי מהונגריה. בתש"ו (1946) פעלו בהונגריה השליחים **יונה רוזן ויהודה תלמי.** הם פעלו כמדריכים בתנועת נוער "עזרה" ששימשה למעשה הסוואה לפעולותיהם. השלטונות ההונגריים העלימו עינם מפעולה זו, אולם הקפידו שפשיסטים ומשתפי פעולה הונגרים לא ינצלו את בריחתם של היהודים על-מנת להימלט מיד השלטונות המחפשת אחריהם. באדר ב' תש"ו (מרס 1946) נערך חיפוש בקרונות רכבת פליטים שעמדה לעבור את הגבול לאוסטריה. נמצאו כמה פושעי מלחמה הונגרים שהתחפשו לפליטים יהודים עד כדי כך שמלו עצמם. כתוצאה מתקרית זו נאסרו פעילי ה"בריה" בבודפשט ורוזן בראשם. לאחר בירור, שהיה מלווה במתן "תרומה" של 20,000 דולר למפלגה הקומוניסטית, יושרו ההדורים.

במשך שנת 1945-1946 יצאו את הונגריה מ-15,000 עד 18,000 יהודים, רובם מהיהודים בערי השדה. בראשית תש"ז (סוף 1946) נפסק זרם הבריה. מצד אחד הוטב המצב הכלכלי במדינה, ומצד שני הגבירו הקומוניסטים ההונגרים, שרבים היו ביניהם יהודים

מתבוללים ושוואי ציון, את שלטונם במדינה. השלטונות נקטו אמצעים חמורים לסגור את הגבולות בפני כל מעבר בלתי-חוקי.

"בריהת הרעב" מרומניה

באביב תש"ז (1947) פרץ זרם פליטים חדש לעבר מערב אירופה. הפעם היה מוצאו מרומניה.

לאחר יציאתם של 5,000 הפליטים מרומניה בקיץ תש"ה (1945) נצטמצמה שם עבודת ה"בריהת" בתחומי התנועה החלוצית. משרד ה"בריהת" ברומניה שלח קבוצות קטנות של חלוצים להונגריה דרך אֶרֶד וליוגוסלביה דרך טימישוארה. **במחצית הראשונה של 1946 עברו בדרכים אלה כ-2,000 איש.**

בסוף השנה ההיא הגבירה ממשלת רומניה, שהקומוניסטים כבר תפסו בה עמדות מפתח, את מאמציה לנשל את המעמד הבינוני מעמדותיו הכלכליות. מדיניות זו פגעה קודם-כל ביהודים שבערי רומניה הישנה. על כך נוסף משבר כלכלי מחמת הבצורת שפקדה את המדינה ובעקבותיו רעב חזק. המוני יהודים מכרו את שארית רכושם בעבור פת-לחם, ורבים מתו ברעב ובקור.

האנטישמיות גברה. לא נשאר ליהודים אלא לצאת לכל אשר ישאום עיניהם. הממשלה הרומנית לא גילתה עניין רב בסבלם של היהודים. במסווה של אדישות לגורלם של ה"בורגנים" מצאה לה מסתור האנטישמיות הרומנית הקלסית. בתחילה ניסו השלטונות לעצור בעד היציאה. עשרות יהודים נהרגו בעת שניסו לחצות את גבולות המדינה. לאחר שגם מאמצים אלה לא הועילו, תבעו מוסדות השלטון מפעילי התנועה הציונית לארגן את יציאת היהודים. "הגענו עד כדי כך" – מוסר מפקד ה"בריהת" מרומניה – "שפתחו את כל הגבולות ליציאה ברשות תחת חסות השלטון".

המוסדות הציוניים החלוציים ידעו יפה, כי מחנות הקליטה באוסטריה ובגרמניה גדושים עד אפס מקום. בכינוס אנשי ה"בריהת" של כל אירופה בפושל (אוסטריה) ב-י"ז באייר תש"ז (7.5.47), שבה השתתף גם בא-כוח הסוכנות היהודית, משה סנה, הוחלט לא להכניס יותר יהודים לאוסטריה ולגרמניה, ולא להוציא יהודים מפולין ורומניה. אבל המציאות הייתה חזקה יותר מהחלטות אלה. אם בחודשי אפריל ומאי הגיע מספר הבורחים למאות, הרי ביוני עלה ל-1,700 איש. ביולי ובאוגוסט ברחו למעלה מ-8,000 יהודים, בספטמבר ובאוקטובר – למעלה מ-4,000. מלבד אלה ברחו כמה אלפים לעבר בולגריה, רבים על דעת עצמם ורבים בעזרת מברחים פרטיים שניצלום ללא מוסר-כליות.

עובדי ה"בריה" בבודפשט נאלצו להגיש עזרה לפליטים העוברים דרך הונגריה ולסייע להם בדרכם אל וינה. ממשלת אוסטריה לא פגעה בתנועת הפליטים, מאחר ש"ג'וינט" התחייב לכלכלם. לקליטתם של 4,000 איש נפתחו בסביבות וינה שני מחנות נוספים. במהירה הגיע מספר היושבים בהם ל-14,000.

יחסם של השלטונות האמריקניים לא היה אוהד; הם נטו אוזן לתעמולה הבריטית, שטענה כי קומוניסטים לרוב מסתננים בין הפליטים. תחנות שידור אמריקניות מסרו "ממקורות נאמנים" כי "הרוסים מארגנים את הבריה ומחדירים באמצעותה חבלנים ומרגלים, וכל זה מכוון ליצור אי-שקט ומהומות באזור הכיבוש האמריקני". לעומת זאת טענו הרוסים, ש"האמריקנים וחוגי הריגול שלהם חוקרים את הפליטים הבאים מארצות הדמוקרטיה העממית ואוספים מפייהם ידיעות על הנעשה ברומניה". מוסדות הסעד הבין-לאומיים סירבו לטפל בפליטים. עול התמיכה נפל על "ג'וינט" ש"ביצע את משימתו בכבוד" (א. דקל) בספקו לפליטים מזון, לבוש, נעליים ושמכות.

מאחר שהלחץ בווינה היה כבד מנשוא, התחילו לשלוח את הפליטים מרומניה אל האזור האמריקני באוסטריה. "ב-י"ג באלול תש"ז (29 באוגוסט) הגיעו 500 היהודים הרומנים הראשונים לזלצבורג, ומאז החלו להגיע כל יום קבוצות-קבוצות" (א. ויינשטיין). ההעברה נעשתה בלילות בהסכמתם החשאית של הרוסים, שראו בתנועה זו הכבדה על האמריקנים. 18,000 איש הוחדרו בדרך זו לאזור האמריקני. 10,000 מהם הוצאו משם למחנות בגרמניה, שגם בה זכו לקבלת-פנים זועפת מצד הכובשים. הם לא נחשבו עקורים ומשום כך נמנעה מהם עזרת מוסדות הסעד הבין-לאומיים. על אנשי ה"בריה" הוטל לדחוק אותם לאט-לאט לתוך מחנות הפליטים הוותיקים. "הטלנו מכסות קליטה על המחנות" – מספר מנהל המשלחת של הסוכנות היהודית בדו"ח שלו – "והיה עלינו להקפיד שהמכסה תקיים, שהפליטים יתקבלו יפה ולא ינהגו בהם כעם נחותי דרגה. ולא קל היה לפליטים, אשר ישבו במחנות וכבר רווח להם במקצת, לקבל את מצוות הקליטה ולהצטופף מחדש, אולם הדבר סודר, ויד-אחים הושטה לבאים בכל מקום".

ה"בריה" מרומניה הופסקה בסתיו 1947 לאחר שהממשלה הרומנית תבעה את הפסקתה כתנאי להמשכת הפעולה הציונית במדינה ולהיתר עליה בים. ואמנם נפתחה אותה שעה אפשרות יציאה להמוני יהודים בדרך העפלה מחופי רומניה, וזרם הבורחים פנה לעבר נמלי הים השחור מהם יצאו בתשרי תש"ח (ספטמבר 1947) האוניות "גאולה" ו"מדינת היהודים", ולאחר מכן שתי האוניות הגדולות "עצמאות" ו"קיבוץ גלויות".

בגבול אוסטריה-איטליה

תנאים מיוחדים נוצרו על הגבול בין אוסטריה לבין איטליה, שהיה חיוני להעברת הפליטים המיועדים לאוניות ההעפלה אשר הפליגו מנמלים איטלקיים. מקור הקשיים המיוחדים בגבול זה היה בכך, שהשלטון הצבאי באיטליה היה נתון בידי הבריטים, שעשו בשנים ההן את כל אשר יכלו כדי להכשיל את מפעל ה"ברחה" וההעפלה באירופה. סוכני שירות המודיעין הבריטי הקימו משרד מיוחד בבולצנו שבצפון איטליה וממנו עקבו אנשיהם אחר הנעשה בגבולות.

לאחר תקופה קצרה של תנועה חופשית דרך מעבר ברנר, במחצית השנייה של שנת 1945, נחסם הגבול בתואנה, שהוא משמש דרך למבריחים ולסוחרים כספים. ואמנם נתפסו אז בין ה"בורחים" ספסרים ומבריחי סמים אסורים. מאז נעשתה ה"ברחה" בגבול האיטלקי-האוסטרי בדרכים "שחורות". מרכז הפעולה הזאת היה בעיר אינסברוק, שנמצאה באזור הכיבוש הצרפתי של אוסטריה. את גבול האזור הצרפתי עברו ה"בורחים" על סמך תעודות של "אסירים לשעבר במחנות הריכוז", שהיו עושות רושם על לבם של הצרפתים, בייחוד שידעו, כי אין בכוונת הפליטים להתעכב באזור שליטתם, אלא להמשיך ממנו בנהירתם דרומה, לאיטליה.

לאחר שנסגר הגבול במעבר ברנר שמדרום לאינסברוק, גילו אנשי ה"ברחה" נקודת גבול מרוחקת על-יד העיירה נאודרס (Neuders). יתרונו של מקום זה היה ששמירתו הייתה מסורה לשוטרי גבול אוסטרים, איטלקים וצרפתים. לשם הסוואת המעבר בגבול זה רוכזו הפליטים בשיירות שנשלחו, כביכול, למחנות "אונרר" באיטליה בלוויית חיילים בריטים, מהם חיילי הבריגדה ומהם בחורים שלבשו מדים בריטיים והיו מצוידים בשפע של תעודות ורישיונות ממיטב תוצרת מעבדת ה"ברחה" בזלצבורג. לאחר שעבר בשלום המשלוח הראשון בן 35 איש, ב-ט' בשבט תש"ו (11.1.1946), נמשכה התנועה דרך נאודרס באין מפריע והשיירות הלכו וגדלו. 12-13 מכוניות היו מובילות 350 נוסעים. הגבול הזה "פעל" כסדרו, עד שאירע תקר ב-י"ד באייר תש"ו (15.5.1946), בעת שמשמר חיילים בריטים הגיע במקרה למקום ונתקל לפתע בשיירה "בריטית" ובה כ-390 פליטים יהודים. השיירה נאלצה לחזור בבושת-פנים והגבול נחסם רשמית בפני פליטים יהודים. כמה חודשים לאחר מכן נסגר גם גבול האזור הצרפתי.

באלול תש"ו (ספטמבר 1946) הקימה ה"ברחה" נקודה מיוחדת בזלפלדן לשם הברחת הגבול באזור זה. פה הוקם מחנה פליטים של 2,000 איש, בהנהלתו של **דב רוזנברג** מנהלל, איש הבריגדה. מכאן הועברו אנשים, בדרכים שונות, מהאזור האמריקני לצרפת. **האנשים היו מובאים במכוניות ונאלצים לעבור את החלקים הקשים ביותר שבמעברות**

ההרים ברגל. זמן-מה היו האנשים מועברים בקרונות משא סגורים. לאחר הגיעם למחנות שבסביבות אינסברוק היה עליהם לחכות לתורם לצאת אל הגבול האיטלקי. לימים נמצא מעבר הרים קשה באזור האלפים מדרום לזלצבורג, שהשמירה עליו הייתה חלשה, ושיירות פליטים הופנו גם אליו.

מאז נמשכה הבריחה בדרכים בלתי לגליות, בשבילים ובמשעולים נסתרים ביערות ובהרי האלפים. נקודת מעבר מרכזית נקבעה לשם כך עוד בתמוז תש"ו (יולי 1946) בגנדנולד שעל-יד אינסברוק, בפיקודו של איש הבריגדה **סמי לוי**, שהופיע כקפיטן של הצבא האמריקני. המקום קיבל במשך הזמן את הכינוי "גבעת העלייה". מחנה זה שכן בקבוצת בתים סמוך לעיירה ובו היה מוסך של עשר מכוניות. בדרכים אלה אפשר היה, כמובן, להעביר רק אנשים צעירים וחזקים ובקבוצות קטנות של כמה עשרות.

בסיוון תש"ז (מאי 1947) הוחל בשליחת פליטים דרך הרי האלפים גם מדרום לאזור הכיבוש האמריקני. אחת הדרכים שבהן עברו הפליטים מתאר **יעקב שוסטר**, שעבד בזלפלדן בשנת תש"ז (1947): "כששים ק"מ דרומית-מזרחית מזלפלדן ישנה עיירה בשם קרימל, הנמצאת 250 מטר מעל פני הים. עד שם יש כביש ומסילת-ברזל צרה. משם מתחילה עלייה תלולה, אבל ישנו שביל ששני אנשים יכולים ללכת בו יחד. נמצא שם מפל מים, אחד הגדולים באוסטריה. הדרך התחלקה לכמה עליות. העלייה הראשונה, עד גובה של 1,600 מטרים, אורכה שמונה ק"מ. לאחר מזה בא מישור ירוק ויפה שאורכו כעשרה ק"מ. במחצית דרך זו עומד בית-מלון לתיירים מטפסי אלפים. שם היינו שומרים מזון.

בדרך כלל היינו לנים שם ונותנים אוכל לאנשים. החלק הקשה ביותר של הדרך עוד לפנינו. אנו מגיעים אל הרים גבוהים שפסגתם מכוסה שלג כל ימי השנה. זוהי העלייה האחרונה, שפסגתה 4,000 מטר, ובה עובר גבול אוסטריה-איטליה. למען הטיפוס על ההר הזה יש צורך להיעזר לרוב בידיים. אחר כך מתחילה הירידה, אף היא קשה מאוד; האנשים עייפים, דרך אין. קופצים מסלע לסלע. – ידינו תמיד מלאות עבודה. אם נופל אחד סוחבים אותו על הגב. עבודתנו הייתה להוריד את האנשים ולטפס על ההר בדרך חזרה לאוסטריה".

פרשת "חמש-המאות"

באביב תש"ז (1947) הוגבר משלוח הפליטים לאיטליה. בלחץ הממשלה הבריטית ניסו שלטונות הצבא הצרפתיים לעצור בעד זרם הפליטים והגבירו את משמרותיהם בכל הדרכים, אפילו במשעולים שבהרי האלפים. במשך ששה שבועות נעצרה ה"בריחה" בגבול זה. בכינוס מפקדי ה"בריחה" הוחלט לפרוץ את הגבול באורח הפגנתי. 500 פליטים, ביניהם זקנים, נשים וילדים, יצאו בי"ז באייר תש"ז (7.5.1947) מזלפלדן בדרך הררית של 82 ק"מ והגיעו

לפנות בוקר לכביש העובר בלב האזור הצרפתי. האנשים חולקו לעשר קבוצות ובראש כל קבוצה עמד אחד מאנשי ה"בריה" שוטרים אוסטרים שניסו לעצור את השיירה הוכו קשות. משהגיעה השיירה לאזור הקיפה אותה יחידת צבא צרפתית. הפליטים הכריזו על שביתת רעב.

למחרת עם שחר ערכו הפליטים מפקד לרגל יום השנה לניצחון על גרמניה. לאחר המפקד נקראו מנהליו אל המפקדה הצרפתית, שם נעצרו ונשלחו לבית-סוהר צבאי. מיד לאחר מכן הופיעו חיילים בלויית טנקים. "בחורות ובחורים צעירים השתטחו על הקרקע לפני הטנקים ולא נתנו להם להתקדם". המפקד הצרפתי נאלץ לעצור את הטנקים במרחק כמה סנטימטרים מן המפגינים. שלושה ימים התגוללו הפליטים בשדה על-יד הגבול, עד שהועברו למחנה בגנדנולד.

כעבור כמה ימים באו הוראות להחזיר את הפליטים לאזור האמריקני. אנשי ה"בריה" פיזרו מסמרים לאורך הדרך למחנה וחיבלו בצמיגים של מכוניות הצבא. כ-1,500 חיילים סחבו את האנשים את המכוניות והעבירו לאזור האמריקני. אולם לאחר פעולה זו החליטו השלטונות הצרפתיים כי שוב לא יחזרו עליה, מאחר שהייתה כרוכה בהוצאה כספית מרובה וקוממה את דעת-הקהל. הוסכם עם ה"בריה" להתיר כניסתם של פליטים יהודים במסכה מוגבלת גם להבא, בתנאי שתובטח הוצאתם המהירה אל מחוץ לגבולות האזור הצרפתי.

למשך כל שנת 1947 חצו בדרכים אלה כ-8,000 איש את הגבול האוסטרי בדרכם לאיטליה.

רצח איתן אבידוב

בהעברת המעפילים בהרי האלפים כרוכה הפרשה של רצח איתן אבידוב על-ידי אנשי האצ"ל.

בדרך כלל לא היה חלקם של אנשי האצ"ל ניכר בפרשת ה"בריה" וההעפלה. את מספרם של הרביזיוניסטים בקרב הפליטים, עם האנשים שנספחו אליהם, אפשר היה להעריך ב-10-12 אחוזים. הרביזיוניסטים נספחו לזרם ה"בריה" הכללי וקיימו את תנועת הנוער שלהם – בית"ר – ואת פעולתם המפלגתית באין מפריע. מאחר שחלקם בזרם ה"בריה" בשנים ההן היה מועט ומאחר שתקוות העלייה לארץ הייתה הרוח החיה במחנות המעפילים, הייתה השפעתם במחנות קטנה עד מאוד. אולם הידיעות על פעולותיו של האצ"ל בארץ בשנת 1947 הלהיבו את הקשורים בו בגולה. הם החלו לחפש דרכי פעולות נבדלות ואספו נשק וחומרי-נפץ.

מראשית היותה, נאבקה ה"בריתה" ככל אשר יכלה בפעולות "בריתה" "פרטית". שיירות כאלה היו יוצאות מפעם לפעם והנזק הכרוך בכך היה רב. המברחים ה"פרטיים" למיניהם לא נקטו באמצעי זהירות מספיקים, ופעמים רבות נפלו בידי משמרות הגבול וגרמו ל"שריפת" נקודות גבול נוחות וחשובות. מארגניהן של שיירות אלה היו גובים תשלומים מן האנשים ולעיתים אף סוחטים מהם כספים רבים. בתוך השיירות האלה עצמן לא היה פיקוח מספיק על ספסרים בולוטה ועל מברחי מכס, ולעיתים אף שיתפו עימם פעולה, ובכך עוררו את חמת המדינות הנוגעות בדבר וגרמו להגברת השמירה על הגבולות. שיירות "פרטיות" אלה הסוו עצמן לפעמים ב"אידיאולוגיה" של פרישה מתנועת ה"בריתה" הכללית. אף תנועות נוער חלוציות נתפסו לפעמים לניסיונות של "בריתה" "פרטית" משלהן מתוך חישובים כיתתיים. אין אפוא פלא שגם חוגים רביזיוניסטיים היו מנסים לארגן שיירות משלהם, למרות ההסכמים שנכרתו עמם על שיתוף פעולה ב"בריתה" הכללית. לעיתים היה דבר זה מתגלה, ואז היו האחרים לתנועה נוהגים להתכחש לעושי המעשים ואף הוציאו מן המפלגה.

בחודשי הבריתה הראשונים נמצא מחנה גנדנולד שעל-יד אינסברוק ברשות אנשי בית"ר. משום חשיבותו של המקום כנקודת מעבר מאוסטריה לאיטליה נחתם הסכם עם הבית"רים, לפיו שותפו בעבודת ה"בריתה" בכל אוסטריה. הסכם זה נעשה "כדי להוציא מידי בית"ר את השליטה האבסולוטית שהייתה להם על אינסברוק והגבול האיטלקי".

בקיץ תש"ז (1947) הפך מחנה גנדנולד לנקודת מוצא של ארגון ה"בריתה" ה"שחורה" לאיטליה. באלול תש"ז (ספטמבר 1947) גבר לחץ הפליטים מרומניה, וחבורות מהם החלו מנסות לעבור את הגבול על דעת עצמן. גם האצ"ל אירגן שיירות משלו בתואנה, שהממונים על התחנה אינם מעבירים את האנשים במהירות מספקת. סמי לוי, מפקד ה"בריתה" באזור, ניסה, לפי הוראות שקיבל, למנוע "בריתה" "פרטיזנית" זאת, ומפעם לפעם עצר חבורות "פרטיות" כאלה שבארגון לקחו חלק גם מברחים, ספסרים וסוחטי כספים. האנשים שנעצרו על-ידי אנשי ה"בריתה" נחקרו ואף הוכו, כדי שלא יחזרו על מעשיהם. כנראה, היו אנשים אלה קשורים עם קבוצות רביזיוניסטיות והחליטו להתנקם בסמי לוי ובאנשיו ולהרוס את הנקודה שהפריעה למעשיהם בגבול. לאחר שקבוצה אחת כזו נעצרה ומבריתה נאסרה ונחקרו החליט האצ"ל ל"כבוש" את ה"בריתה" לידיו.

ב-י"ג בתשרי תש"ח (27.9.1947) לפנות בוקר פרצו כמאה אנשי האצ"ל מזוינים, שהגיעו מהאזור האמריקני, למחנה הסמוך לאינסברוק. לפני פריצתם ניתקו את הקשר הטלפוני ושמו מחסום על הכביש העולה לנקודה. המתנפלים אספו את עובדי המחנה (מן הפליטים) ואחד

מהם נאם והודיע שמעתה ינהלו את ה"בריתה" במקום זה הבית"רים. העובדים חייבים להמשיך בעבודה ויקבלו משכורת טובה יותר. חבריהם בפנים המחנה הדריכו אותם והורו להם את הדרך לחדרי השליחים הארץ-ישראלים (סמי לוי עצמו לא נמצא במקרה במחנה). המתקיפים התנפלו על השליחים ודרשו מהם את מסירת המשדר שנמצא במחנה. לאחר שנתקלו בסירוב, פתחו ברירות. **איתן אבידוב (אוסטרובסקי), איש פלמ"ח שהגיע למקום ימים ספורים לפני-כן, נהרג ושלושה שליחים אחרים נפצעו.** המתנפלים ברחו. המשטרה שהוזעקה רדפה ותפסה כשבעים מהם, אף החרימה שני תת-מקלעים, מספר אקדחים ושי ארגזים של חומר נפץ. "יש להניח" – כותב בזיכרונותיו איש ה"בריתה" אבא גפן (וינשטיין): "שהמתנפלים לא התכוונו מלכתחילה לרצוח, ולאחר הרצח הם בוודאי הצטערו על מעשם. המאורע בא כתוצאה מן ההסתה הבלתי מרוסנת והבלתי מוצדקת מצד כמה חמומי-מוח, שטענו על אפליה מפלגתית, כביכול, מצד ראשי ה'בריתה', ומאחר שמצבם של היהודים מרומניה היה רע מאוד מצאה ההסתה קרקע פורייה, תפחה וגדלה, ואירע מה שאירע".

אנשי האצ"ל הפיצו כרוזים שבהם הואשמו ה"הגנה" וה"בריתה" בעיכוב אנשיהם, ובכרוזים נמסר כי אנשים אלה "הוחזקו במרתף כשהם ערומים ומעונים", ואחד מהם, שתמונתו באה בכרוזים, נרצח, כביכול, בידי אנשי ה"בריתה". לאחר מכן התברר, כי ה"נרצח" נשלח לאחת מערי איטליה, לשם מילוי תפקידו ה"לאומי". המעניין ביותר היה, ש"הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל" מצא לנכון לכתוב מכתב לוועד מושב נהלל ולהודיע, כי אין לאצ"ל קשר עם תגרת הדמים במחנה על-יד אינסברוק ו"אלה שהשתתפו בה מעולם לא היו חברינו".

ארגון ה"הגנה", שסניפו באוסטריה נוסד בימים ההם, קיבל על עצמו את שמירת נקודות ה"בריתה" באזור אינסברוק בעזרת חברים שבאו מגרמניה. לא היה קל לרסן חברים רבים שתבעו תגמול למשתתפים ברצח. בכינוס פעילי ה"בריתה" בברטיסלאבה בחשוון תש"ח (נובמבר 1947) **הסביר משה סנה**, כי "יש לשים סכר להתנגשויות עם האצ"ל, כי התפקיד הוא לא לנצח את האצ"ל, אלא למלא את התפקיד שלנו: לא להכניס שיטת נקמת-דם, כי אז יפסיקו השלטונות את כל פעולותינו". "צריכים היינו לעמול הרבה" – כותב אפרים דקל, מפקד ה"בריתה" בימים ההם – "כדי למנוע מעשה נמהר של 'גאולת-דם'. במקרים שונים החרמנו נשק מידי חברים דורשי נקם, ובכל המאמצים השתדלנו להפנות את מרצם לפעולות העפלה בכל הדרכים, בים וביבשה".

אביו של איתן אבידוב, יאני אבידוב, מפעילי ההעפלה, שבא למקום האסון, קרא מעל ארון בנו להשקטת הרוחות ולהמשכת העבודה. הארון הועבר באונייה איטלקית והגיע לחיפה ב-ג' בחשוון תש"ח (17.10.1947). אלפי חברי ה"הגנה" ליוו את קורבן שנאת האחים בדרכו האחרונה אל כפר מולדתו, נהלל.

הרצח בגנדנולד עלול היה להגביר את התנגדותם של השלטונות הצרפתיים לפעולות ה"בריה" באזוריהם. בהשתדלותו של ליאון בלום, שיצא במיוחד לבקר בשטח הכיבוש הצרפתי ונפגש עם הקצינים האחראים לביטחון האזור, הושתקו הדיה של התקרית לאחר שכמה מן הפושעים שנתפסו נידונו למספר שנות מאסר.

קשה לברר אם ההתקפה על מחנה גנדנולד הייתה תופעה יוצאת-דופן, או חלק מתוכנית להגביר את השפעת האצ"ל במחנות על-ידי "פעולות" מעין אלה. התנפלות דומה אירעה בי"ט בתשרי תש"ח (13.10.1947) על מפקד ה"בריה" באיטליה, יששכר חיימוביץ, שהוכה במשרד המשלחת הארץ-ישראלית במילנו. ניסו גם להתנפל על **עקיבא כרמי**, מפקד יחידת ה"הגנה" בזלצבורג. אבל ייתכן כי כל אלה היו גילויים בודדים ומקורם בנסיבות מקומיות. על-כל-פנים כוחם של הרביזיוניסטים ושל אנשי האצ"ל לא היה מספיק כדי להשתלט על דרכי ה"בריה" בגולה, וכל המעשים הללו לא היו בסופו של דבר אלא אפיזודות מעציבות שאינן מעלות ואינן מורידות בפרשת ה"בריה" הגדולה.

הצלת ילדים

לפני סיום פרשת ה"בריה" ראוי לעמוד במיוחד על חלקה בהצלת שארית ילדי ישראל באירופה. **רבבות ילדים יהודים שרדו באזורי הקטל של אירופה לאחר שהתמוטט שלטונו של היטלר.** מהם שהוריהם שנשלחו למוות הפקידום ביד מכריהם הנוצרים או במנזרים, מהם שברחו ליערות ומהם שאבדו להוריהם בתלאות הבריה והאוקואציה ללב רוסיה. ילדים אלה היו נתונים בסכנה של התנוונות אנושית וטמיעה גמורה בקרב עמי הארצות שהשמידו את הוריהם.

הממשלות החדשות שקמו באירופה המשוחררת ראו בהם את אזרחיהן לעתיד ולא הכירו בזכות העם היהודי עליהם. גם משפחות פרטיות רבות, שאימצו את הילדים תוך סכנת-נפש מפני הברברים הנאצים, לא רצו לרוב להיפרד מחניכיהם שהתקשרו עימם.

הצלת הילדים החלה עוד בעצם ימי המלחמה, **גיזי פליישמן**, שהקריבה עצמה להצלת יהודי סלובקיה, כותבת במכתב שהועבר לאיש ההצלה בשווייץ נתן שולב: "עבודה זו (הצלת ילדים)

נראית לנו כחשובה ביותר, כי הרי בילדים אפשר לראות עוד גדולות, מבחינה אנושית ויהודית, בלי שים לב לכך מי היו הוריהם".

זכורה פרשת "ילדי טהראן", הם 1,000 ילדים יהודים שהוצאו עם האווקאציה של הפולנים מרוסיה לפרס ב-1942 והועברו דרך הים לארץ-ישראל. עם תום המלחמה באה פרשת 1,500 יתומים בני יהדות בסרביה ובקובינה, שנותרו במחנות הגירוש בטרנסדניסטריה. חלק מהם הועבר לארץ-ישראל ומצא בה מקלט ומולדת וחלק נלקח לבתי ילדים סובייטים בתור נתיני ברית-המועצות ואבד לעמו לנצח.

גם עתידם של הילדים שהוריהם נשארו בחיים או שנולדו במחנות הפליטים היה תלוי ביציאתם המהירה ממחנות אירופה לארץ שבה יוכלו לחזור לאורח חיים נורמאלי. הצלת ילדי ישראל, פרשה שבה לקחו חלק מוסדות, אישים ויהודים בישראל ושהייתה כרוכה במשא-ומתן דיפלומטי ובהוצאות כספיות רבות, לא תוכל לבוא במלואה במסגרת "ספר תולדות ה'הגנה'". כאן יסופר רק על חלקה של ה"ברחה" בפרשה זו.

בפולין לקחו אנשי ה"ברחה", בצדן של תנועות הנוער החלוציות, חלק בחיפוש אחרי ילדים יהודים בערים, במנזרים ובכפרים. ילדים אלה רוכזו בבתי ילדים מיוחדים ומדריכים טיפלו בהם עד יום יציאתם. בסידורי ה"ברחה" ניתנה זכות קדימה לילדים, כדי שלא תתעורר ממשלת פולין לשים ידה על "אזרחיה" אלה ולהעבירם לבתי חינוך שהקימו שרידי ה"בסקים" בארץ זו. פעמים רבות הייתה גאולת הילדים כרוכה בתשלומי כסף למשפחות שטיפלו בהם. קשים יותר היו המקרים המרובים, שבהם התקשר הילד לסביבתו החדשה, ספג את שפתם ואת דתם של מאמצי, ולפעמים אף נוגע בשנאה לבני עמו. במקרים אלה הייתה פעולה חינוכית, בסבלנות רבה, נדרשת לאחר הגאולה הפיסית של הילד.

העברת הילדים חייבה סידורים מיוחדים, שהרי אי-אפשר היה להעבירם בדרכים הרגילות, שהצריכו מאמץ פיסי גדול או הסוואה והערמה. "נלוויתי פעם לחבורת ילדים" – מתאר **צבי מלניצר** (נצר) פרשת הברחת ילדים מאזור שטטין לברלין: "בפרבר רחוק, בסביבה הרוסה ועזובה רוכזו הילדים וציפו. בחצות-ליל ניגשה מכונית שלנו, שני בחורים עמדו בקצות הרחוב מזה ומזה להשגיח ולראות אם אין אימת פטרול צבאי. במשך דקות מספר הועלו ילדים על האוטו, דחוסים וצפופים, כששים ילד. מן החלון השקפתי לראות כיצד הילדים הקטנים בני 10-15 נעים במשמעת מופתית כחייילים קטנים. עד מהרה היו כולם מכונסים בפנים, מכוסים ברזנט, ושלוש שעות ישבו, לא נתנו שינה לעפעפיהם וציפו לידיעה שאפשר לזוז".

למרות האזהרות וההוראות לא לקחת ילדים ותינוקות ל"טיולים" על-פני הגבולות, היו הורים שקצרה רוחם לשבת בגלות המרה היו נדחקים, הם וילדיהם, אל שיירות ה"בורחים". "לפני עלייתנו להרי האלפים" – מספר א. דקל – "טענה בפנינו אם אחת: 'אסור לדחות יציאתי. את כל ילדי השמידו הנאצים ונשארה לי רק זו האחת, רחל' בת החמש. היא כל עולמי ואני צריכה להגיע עמה לארץ-ישראל. האמינו לי שאוכל לשאתה בהרים. בציפורניי איאחז ברגבי העפר ובסלעים אשאינה, רק אל-נא תעזבוני כאן".

על אנשי ה"בריה" הוטל לשאת ילדים ותינוקות על כתפיהם. במחנה זלפלדן הנהיג האחראי לנקודה סלי נצרים, שבהם היו האימהות נושאות את ילדיהן. "בדרך כלל" – כותב א. דקל – "נהגנו להרכיב את השיירות באופן שבטרנספורטים המכילים ילדים רבים יכללו גם מעפילים צעירים ובריאים, אשר יוכלו להחליף את ההורים ואת בחורינו בנשיאת הילדים.

ה"בריה" כגורם מדיני

פרשת ה"בריה" מארצות מזרח אירופה ומחנות העקורים באירופה המרכזית לא נסתיימה בשנת 1947. גם בשנת מלחמת העצמאות מילאו פליטי יהדות אירופה תפקיד גדול במאבק על מדינת ישראל ובעלייה הגדולה, שהריקה מחנות אלה עד תומם, אבל כל אלה חורגים ממסגרת כרך זה.

את תפקידים המדיניים הגדול והמכריע מילאו הפליטים דווקא בשנות תש"ה-תש"ז. הם שלא נתנו מרגוע למצפונם של העולם. הם שתבעו פתרון כלשהו לתקנתם. הם שקעקעו מבחוץ את חומות "הספר הלבן", בעת שבני היישוב נאבקו בו מבפנים.

משקלה המדיני של בעיית הפליטים היהודים התברר בגלוי לראשונה עם פרסום הודעתו של הנשיא טרומן ב-ח' בכסלו תש"ו (13.11.1945), בה הודיע על פנייתו לראש ממשלת בריטניה, אטלי, בסוף אוגוסט 1945 בבקשה לפתוח את שערי ארץ-ישראל בפני 100,000 היהודים העקורים שנמצאו אז בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה. אטלי דחה בקשתו זו.

באדר א' תש"ו (פברואר 1946) ביקרה במחנות הוועדה האנגלו-אמריקנית שנועדה למצוא פתרון לבעיית ארץ-ישראל. חברי הוועדה התחלקו לוועדות משנה שעברו בשטחים שונים באירופה המרכזית (הממשלה הסובייטית סירבה להרשות להם ביקורים בשטחים הנתונים למרותה בבלקנים, בגרמניה ובאוסטריה). כפעולת הכנה לביקור הוועדה ערכה "אונרר"א" משאל בקרב שוכני המחנות, **שבו נתבקשו לענות על שלוש שאלות:**

1. הרוצה אתה להישאר בגרמניה?

2. אם לא – הרוצה אתה להתיישב באיזו ארץ אירופית? במקרה זה קרא בשם הארץ הראשונה והשנייה שאתה בוחר בהן.

3. אם אינך רוצה להסתדר באירופה, הרוצה אתה להגר לאיזו ארץ אחרת שהיא? רשום את מקום בחירתך הראשונה והשנייה.

השאלות נדפסו באנגלית, באידיש ובגרמנית. ההצבעה הייתה חשאית. בהצבעה במשאל באזור האמריקני הצביעו 18,702 (96.8%) מבין 19,311 בעד ארץ-ישראל כמקום הראשון והיחיד שאליו הם רוצים ללכת. הם סירבו לציין מקום אלטרנטיבי ואמרו, כי ארץ-ישראל היא הפתרון היחיד לשאלה היהודית. רק 400 איש ציינו את ארצות-הברית כמטרתם. רק 13 הביעו רצונם להישאר בגרמניה. תוצאות המשאל בשטח הכיבוש הבריטי בגרמניה לא פורסמו.

רושם דומה קיבלו חברי הוועדה בביקוריהם האישיים ובשיחותיהם עם אנשי המחנות. הם גם התרשמו רבות ממצבם של הפליטים ומסיפוריהם על מה שעבר עליהם.

ילדים בברגן-בלזן, שנשאלו במה יבחרו אם לא יינתן להם לעלות ארצה, כתבו: "במשרפות המתים". במחנה פרנולד יצאו לקראת הוועדה מאה עקורים יהודים בדגלים ובסיסמה "פתחו שערי ארץ-ישראל". אחד הפליטים מן הפרטיזנים הראה צילום של בני-מחזורו בגרמניה: "ששה הלכו לארץ-ישראל, כולם חיים; 33 נותרו בפולין וכולם נהרגו".

בעת ביקורם בפולין הכריז ראש הוועד המרכזי ליהודי פולין, ד"ר אמיל זומר שטיין, כי "רוב היהודים כאן רוצים לעלות ארצה בגלל רגש הבדידות המעיק עליהם ולא מטעמים כלכליים". בלודז' קידמה את פני הוועדה הפגנה של כל יהודי העיר, שבראשה צעדו נכי מלחמה וילדים. משלחת פרטיזנים ולוחמי חזית, ענודי אותות הצטיינות צבאיים פולניים ורוסיים, התייצבה לפני הוועדה ומסרה לה את תביעות המפגינים לפתוח את שערי ארץ-ישראל בפני שרידי יהדות פולין.

משלחות של ציונים ולא ציונים קידמו את פני המשלחת בצ'כוסלובקיה ובצרפת. הברון גי דה-רוטשילד הודיע, כי על-אף שהוא יהודי מערבי מתבולל קובע הוא, כי באותו רגע שהיהודי חדל להרגיש בהשתייכותו לארץ מוצאו על-כורחו שיהיה אזרח יהודי". גם ה"בונד"אים הצטרפו לתביעה "לתת לגולים את האפשרות לצאת לאותן הארצות שהם עצמם רוצים בהן". בייחוד רבה הייתה התרשמותם של חברי הוועדה בעת ביקורם במחנות העקורים. "הם הריחו את הריח המיוחד במינו שאין לשכחו, ריחם של בריות מחוסרי קורת-גג, המצופפים

יחדיו. בעיניהם ראו ובאוזניהם שמעו, מה משמע להיות שריד יחיד של משפחה שגורשה לגרמניה למחנה ריכוז או לעבודת כפייה" (קרוסמן). "שניים מחברי הוועדה ראו יהודי פולני קורע לקרעים את התעודה שהבטיחה לו זכות הגירה לאמריקה, באמרו ששוב לא יוכל להאמין לנוצרי לעולם. לאמריקה לא יוכל ללכת, כי מה שהתרחש בגרמניה עלול להתרחש גם שם".

מאחורי הפגנה פוליטית זאת, שהייתה ספונטנית מעיקרה, עמדו מאמצייהם של אנשי הבריגדה היהודית, אנשי ה"בריה" וההעפלה, שבהופעתם ובמעשייהם הדליקו ניצוץ של תקווה בליבותיהם של רבבות שרידי יהדות אירופה. המסקנות שאליהן הגיעה הוועדה כחודשיים ימים לאחר ביקורה במחנות העידו, כי מראה עיניה השפיעה מאוד על מסקנותיה. בראשן של מסקנות אלה, לאחר שפנתה הוועדה אל מדינות העולם כולו בקריאה לפתוח שעריהן "לכל אותם עקורים, ללא הבדל דת או לאום, שקשריהם אל יישוביהם הקודמים נותקו ללא תקנה", המליצה לאשר מיד 100,000 רישיונות עליה "כדי להכניס לארץ-ישראל יהודים, קורבנות של רדיפת הנאצים והפשיסטים".

"בעל-כורחנו הגענו לכלל מסקנה" – כתב חבר הוועדה ר. קרוסמן – "שבשביל להציל את 98,000 הנפשות הללו הכרחי היה להתיר להם שילכו למקום שהם חפצים ללכת, למקום שיבינו לצרכיהם, לנברוזה שלהם".

אין פלא כי הבריטים על עיתונותם ועל שליחיהם וסוכניהם באירופה ראו ב"בריה" תנועה המזיקה לעיניהם המדיניים. הם הזדרזו לשלח את הבריגדה בסוף יולי 1945 מחזיתה בגבול איטליה-אוסטריה כדי להרוס את ראשית עבודת ה"בריה" באזור מפתח זה, אלא שאיחרו המועד: הבריגדה השאירה את חייליה, פעילי ה"בריה", על משמרתם ומחנותיה בארצות השפילה הפכו לבסיס חדש לפעולה בין הפליטים בגרמניה.

הרבה עמלו הבריטים בתעמולה בין הפליטים. נציג ה"וועדה הבין-ממשלתית לפליטים" היצ'קוק סמית נפגש עם פליטים יהודים באיטליה וניסה לשכנעם, כי עליהם להתפזר בכל קצוות תבל ולחדול משאיפתם לעלייה לארץ-ישראל. שמועות על כוחם הרב של הערבים ועל הסכנה הצפויה מהם ליישוב היהודי הופצו ביד זריזה בין הפליטים. העיתונות פרסמה מאמרים שבהם הובעה "דאגה" לגורל הפליטים "המוסותים" על-ידי ההסתדרות הציונית, המנצלת אותם לשם מלחמה בממשלת המנדט, מסכנת את חייהם בהברחת הגבולות ומעבירה אותם באוניות רעועות העלולות לרדת תהומה. העיתון "דיילי טלגרף" כתב באוקטובר 1945 על "כנופיות יהודיות של מברחי גבולות" הפועלות באירופה.

הציריות הבריטית בבירות אירופה השונות השקיעו מאמצים רבים לעורר את המדינות שבהן פעלו לעצור בעד ה"ברחה" מארצותיהן.

תעמולה זו הגיעה לשיאה בהצהרת לוטננט-גנרל פרידריק מורגאן, המנהל הבריטי ב"אונרר"א", שהצהיר במסיבת עיתונאים ב-כ"ט בטבת תש"ו (2.1.1946), בעצם הימים שהוועדה האנגלו-אמריקנית החלה בפעולתה, שהוא ראה פליטים יהודים מוסעים ברכבות רוסיות מפולין לברלין, והם "לבושים יפה, מוזנים יפה, מראה פניהם טוב וכיסייהם מלאים כסף" (Well dressed, well fed, rosy cheeked and with pockets with money) (bulging). הוא הכריז כי אינו מאמין בידיעות שבפולין יש התפרצויות נגד יהודים ושמצבם רע. "ברור לו כי מפעל ה'ברחה' הוא פבריקציה של שליחים ציונים ושל הארגון הסודי המבצע את היציאה מאירופה". כן הוסיף כי "בסוף השנה יגיע ריכוז הפליטים בגרמניה ל- 400,000-800,000 איש, והם ישמשו סיבה שתפרוץ מלחמת עולם שלישית". רמז שקוף נשמע בסיום דבריו שבהם הדגיש, כי איננו יודע "מי מממן את הפעולה המחתרתית ומי ממלא את כיסי היהודים במרקים של צבא הכיבוש שהודפסו ברוסיה".

כה היו דברי האיש שנתמנה, כביכול, לדאוג לשלומם של העקורים היהודים. סערת מחאות בכל המוסדות היהודים אילצה את הגנרל להביע את "צער העמוק" על אי-ההבנה שגרמה הצהרתו. אבל העיתונים הבריטיים המשיכו לכתוב ברוח זו על ה"ברחה", כשהם מנסים לתארה כארגון עצום המסכן את שלום העולם. "ארגון זה – הודיע "רויטר" ב-4.8.1946 – "נחשב לארגון המחתרת רב-הפעלים ביותר הידוע עד כה". מפעם לפעם הופרחו שמועות כי שליחי הקומאינטרן נמצאים בין הפליטים הזורמים מערבה. דיבה זו דרושה הייתה לבריטים כדי לעורר את האמריקנים שישנו את עמדתם ויצטרפו למלחמה ב"ברחה". "מיליוני לירות עומדים לעזרת 60,000 היהודים הרוצים לברוח עוד השנה בדרכי המחתרת לארץ-ישראל".

כותב "דיילי אקספרס" בספטמבר 1946: "כ-160,000 עומדים להצטרף אליהם בשנה הבאה. אנשים אלה עמדו בניסיונות חמורים בחייהם, ושום קושי לא יפחידם. רבים ביניהם אנשים צעירים שאינם מקבלים עליהם כל מרות. הם מומחים לפעולות חבלה והרס, שהורגלו אליהם במשך שנות המלחמה. כדי להישאר בחיים נחוץ היה ללמוד לרצוח, לגנוב, לשדוד, להערים ולשקר. אלה הם האנשים אשר ה'הגנה' מגייסת ומאמנת כעת בשביל הצבא שלה בארץ-ישראל".

באביב תש"ז (1947) ביקרו חברי וועדת האו"ם לענייני ארץ-ישראל במחנות הפליטים באוסטריה. הם באו אל המחנות דווקא בשעה שזרם פליטים חסרי כל מרומניה הציף אותם

וראו בעיניהם את סבלם ואת מצוקתם. כמו קודמיהם, חברי הוועדה האמריקנית-בריטית, התרשמו גם חברי וועדת או"ם מהחלטתם הנחושה לעלות ארצה בלי להירתע מכל מעצור בדרכם.

כך הפכה ה"בריתה" המאורגנת את מחנות הפליטים באירופה למאגר כוח-אדם ולמנוף פוליטי רב-השפעה במאבקו של העם היהודי על חירותו ועל עצמאותו. אף היה זה רק אקט ראשון של הדרמה הכבירה; האקט השני, ההעפלה, התחולל אותן שנים על-פני ים-התיכון וסמוך לחופי ארץ-ישראל.

ערכה ההיסטורי של ה"בריתה"

בתולדות העם היהודי הייתה ה"בריתה" נקודת-מפנה היסטורית ממדרגה ראשונה. לאחר הטבח האכזרי בשנות מלחמת-העולם דומה היה שנגזר על יהדות אירופה להיעלם מעל במת ההיסטוריה. נשקפה סכנה ששרידי היהודים במזרח אירופה ייטמעו במשטרים החדשים שקמו במדינות אלה, ישתלבו במנגנון הפקידותי והמפלגתי ו"יאחזו באפשרויות חולפות אלה במחיר תודעתם הלאומית ויחמיצו את השעה האחרונה שניתנה להם לבנות חיי מחר" (ח. הופמן).

מיום ליום התעצם מסך-הברזל שהפריד בין ארצות מזרח אירופה לבין מערבה, ועמו קשתה יציאתם של יהודים מעבר למסך זה. כל יהודי שהקדים צאתו נמלט מאזור זה שבו נגזרה כליה לאומית על היהודים.

זאת הייתה "משמעותה הציונית ההיסטורית של ה'בריתה', המאורע המרכזי בחיי הגולה מאז תבוסת הנאציזם. היא שמוציאה את היהודים מאפשרות של היאחזות ארעית ומכניסה אותם לחלל ריק, אשר ממנו אין דרך אלא לפרוץ קדימה. משמעותה – שריפת גשרים, התהוותו של כוח לוחץ ומוחץ אשר לא ייתן לעצמנו ולא לעולם לפסוח על תביעתנו לחיים" (ח. הופמן).

בשעה של משבר בארץ-ישראל, בעת שהיישוב בכוחותיו הדלים ניצב לפני סכנת חנק מדיני, קם לו צבא מילואים איתן בגולה, מאות-אלפים שלא הסתפקו בהפגנות ובמתן תרומות כסף, אלא היו מוכנים להקריב את חייהם כדי להגיע לארץ ולהשתתף במאבק על גאולתה. שבט יהודי שלם עמד הכן לעלייה ולהעפלה ארצה.

על רקע פעולת הרפטריאציה הכללית, על רקע חזרתם של מיליוני עקורים למולדתם וקליטתם המהירה, הבליטה ה"בריתה" את אי-האפשרות לפתור את בעיית היהודים על אדמת אירופה. רבע מיליון אנשים שנשארו תלויים באוויר העולם תבעו פתרון לבעיית חייהם. והפתרון היחיד שנראה אפשרי ומציאותי היה בעלייתם לארץ-ישראל. דעת-הקהל העולמית התעוררה נגד התנהגותה הבוגדנית של הממשלה הבריטית, שמעלה בפיקדון שהופקד

בידה, הבית הלאומי היהודי, ולא נאותה לפתוח שערי דווקא בשעת צרתם הגדולה של אלה שבית זה יועד להם.

ה"בריוחה" הייתה הצעד הראשון שגרר אחריו את גל העלייה הגדול שפרץ לארץ עם הקמת מדינת ישראל בשנת תש"ח-תש"ט (1948-1949), והפך את קיומה של המדינה לממשות היסטורית-אנושית ומדינית. [11]

בדרכי "הבריוחה": עקורים ומיטלטליהם על עגלה [2]

יציאה לנתיבי "הבריוחה" מגרודק – פולין [2]

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריוחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

איכנולד ישראל

בדרכים ובגבולות

אנחנו המשכנו בדרכנו והגענו אל תחנת הגבול קובל, בדיקת דרכונים, מחליפים רכבת. רכבות פולין נוסעות על פסים צרים יותר מבעד לקרון הרכבת עקבנו בסקרנות אחרי המראות שחלפו לפנינו, העיניים נישאו למרחבים לאורך ולרוחב. היה רצון לראות מה נשתנה בארץ ילדותי בכל השנים שנעדרתי ממנה, מאז חציתי את הבוג. הרושם הראשון: כפרים עמדו על כנם, על בקתותיהם המסוידות ועל הכנסיות המטופחות המיתמרות אל על וראשי בקר בעדריהם פזורים בשדות ומלחים עשב בשלווה מימים ימימה. מראה פסטורלי מעבר מזה של הגבול לעומת השיממון שבעבר הוא, הסובייטי.

אנחנו בלובלין, תחנת הרכבת עומדת על מכונה, כמו לפני חמש שנים. גם הבתים בעיר שלמים והרחובות הומים מאדם. מה בכל זאת השתנה מאז ביקורי כאן בדרכי אל הבוג? אכן! הייתה זאת עיר של יהודים ועתה לא נותרה מהם נפש חיה. אני פוסע ברחובות מלאי האדם ועדיין לא מאמין למראה עיניי. רצחו וגם ירשו. ההיה בהם גם מי שהושיט עזרה, להציל?... אני נרתע מלהיכנס לבית שבו התאכסנתי אותו לילה יחיד שלי בעיר. את מי אמצא שם? ומה בעצם אני מחפש בעיר שאכלה את יושביה היהודיים?

בלילי הראשון בלובלין שמעתי מפי חברי תנועה על הפגישה המשתפת של שרידי גטו ורשה, אנטק צוקרמן וצביה לובטקין, שרידי הפרטיזנים מווילנה אבא קובנר וויטקה קמפנר ו"האסיאתים" ישראל גלזר, שלמה קלס, משה מאירי, שלמה מנדלוביץ (מן) ומרדכי רוזמן. יש ראשית חדשה, מתארגנים, חלק מחברינו יצאו לערים שונות לחפש יהודים ניצולים. חיים אחי נסע לצ'נסטוחוב שבינתיים שוחררה.

יום-יום היו מגיעים שרידים שהגיוחו מיערות או ניצלו ממחנות. איש לא ידע כמה ניצלו. ידעו רק שבתחומי ברית המועצות נמצאים אלפי פליטים העתידים להגיע. היו דברים שצריך היה לעשותם ללא דיחוי. למצוא מקומות לשים בהם את הראש ולדאוג למזון לקיים את הנפש, אבל ראש-לכל – נוכח השנאה המפעפעת סביב – להבטיח את קיומם הפיסי של

היהודים השבים! הבאים הראשונים דאגו לבאים אחריהם. אבל מה הלאה? כלום כאן ישליכו עוגן שום חיים יהודיים לא ייבנו בבית קברות – חצב מלבבות כולנו דברים נכוחים אבא קובנר – ויהיה זה רק חילול זכר הנרצחים וביזוי לקחי השואה, ומטבע הדברים נפנתה תשומת הלב מהרגע הראשון לפילוס שבילים לארץ ישראל. **רעיון ה"בריה" קרם עור וגידים.**

למחרת אותו לילה בלובלין פנה אלי שלמה בנדלוביץ (מן): "עליך להחליט לאן פניך. רשאי אתה להישאר איתנו ולפעול בקליטת הבאים ובהכנתם לדרך או לצאת בראש הקבוצה המאורגנת הראשונה לבוקרשט שהיא המוצא אל הים". הוא הוסיף שניסיונות קודמים דרך צ'רנוביץ נסתיימו בכישלון ורק יחידים הגיעו לבוקרשט. הגבול היה כמעט בלתי עביר וגם היו מאסרים. "אתמול פגשת יחד איתנו את ולוולה, פרטיזן צעיר שהצליח לחדור לרומניה דרך אזור הקרבות בצ'כיה ועתה הוא חזר. אנחנו מחפשים איש אמין שיקשור קשרים עם המשלחת מארץ ישראל היושבת שם".

בו במקום נעניתי לפנייתו והוטל עלי לצאת בראש קבוצה של חמישה. שעת היציאה נקבעה למחרת בבוקר. הערב השני שלי בלובלין הוקדש לשני דברים: לימוד פרטי הדרך מפיו של ולוולה ושינון "הקוד" להעברת מידע וכסף מבוקרשט, ואולי מהארץ, אל המרכז בלובלין.

אותו לילה ישבנו שישה: שלמה מן, מרדכי רוזמן, משה מאירי (בן), אבא קובנר וכמובן ולוולה ואני. ולוולה הינחה אותי בנוהגי ההליכה והזהיר מפני ההתקרבות לאזורי הקרבות בצ'כוסלובקיה. אבא הסביר את חשיבותה של ה"סיירת" שלנו – כך הוא כינה אותנו בהשתמשו במונחים פרטיזניים – שהיא הקבוצה המאורגנת הראשונה ובעקבותיה עתידים לצאת רבים. יהיה עלינו להסתכל בשבע עיניים על סביבותינו ולדווח על ידי שליח מיוחד על כל הקורות אותנו. הצופן נמסר לי בסודי סודות על ידי מרדכי רוזמן, עליו אסור היה לדעת גם לחברי לדרך. נצטוויתי לבלעו במקרה שאתפש. כאמור, למדתי אותו בעל-פה.

ראשית ה"בריה" – הדרך לרומניה ה"יונים"

ידוע היה שלחוזרים ממחנות הריכוז הנאציים לא היו תעודות. החלטנו איפוא חמישתנו לצאת לדרך כ"משוחררי מחנה המוות מיידאנק" החוזרים למולדתם רומניה. עטינו חלקי לבוש מרופטים ואותנטיים שקיבלנו מאנשי מחנות והנחנו לזיפי הזקנים שלנו לגדול. בקרוסנו על הגבול הצ'כי קעקענו גם מספרים על זרועותינו השמאליות. ביקשנו קצינים צ'כיים שיעבירו אותנו ברכבם לצ'כוסלובקיה. הם התייחסו אלינו בהבנה ועזרו להגיע עד הומנה. משם הלכנו ברגל בדרך שהתווה לנו ולוולה בכיוון סלובקיה לסאטמאר בואכה בוקרשט.

גדעון רפאל בן-מיכאל {עורך}: ארגון "הבריה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

צ'כוסלובקיה הייתה עדיין זירת קרבות אבל חייליה, ככל שנתקלנו בהם, התייחסו בידידות והאכילו אותנו.

ביום מסענו הרגלי השלישי עצר אותנו סיור של יחידת גבול סובייטית מאנשי ה-נ.ק.ו.ד. הם פעלו בקירבת החזית ושקדו על הבטחת העורף הקרוב מפני מעשי חבלה וריגול. כ"תעודת זהות" יחידה שלנו הצגנו זרוע מקועקעה. בהיותנו "רומנים" "לא הבינו" את דיבורם הרוסי. נראה היה שהפטרו פגש לראשונה פליטים מסוג זה. הובלנו אל הפיקוד של היחידה והמפקד השתכנע בכנות טענותינו. ליתר ביטחון החליט לחפש בבגדינו ועל גופותינו. ה"קוד" היה מוצפן באחת מכסיותיי. כשהגיע תורי שמתי כלאחר יד את הכסיות על השולחן והחיפוש עבר בשלום. אנשי הפטרול צוו להחזירנו אל דרך המלך. כשהביאנו לכביש צעקו "פאשלי!" בלוויית קללות עסיסיות ואנחנו "לא הבינו" ורק כאשר כיבדונו בבעיטות בישבנו תוך הצבעה על כיוון הליכתנו זזנו ממקומנו.

כאשר התרחקנו מהם והיינו מחוץ לכל סכנה לא התאפק חברנו ליפא, פרטיזן בעל אותות הצטיינות והביע את צערו: "אילו רק יכולתי לדבר, הייתי מלמד אותם פרק בקללות רוסיים נמרצות!" ואנחנו פרקנו את המתח בצחוק אדיר.

בצאתנו לא הכרתי את עמיתיי לדרך וההתייידדות בינינו צמחה, תוך הליכה. מלבדי היו ליפא וברוך, שניהם בעלי עבר פרטיזני מפואר, אברהם מווילנה, ניצול מחנה ליד ריגה, ובנק, לוחם המחתרת ליד ורשה. עד מהרה נמצאה לנו שפה משותפת. דומה שלא יכלה להיות בחירה טובה יותר של אנשים לקבוצת החלוץ שלנו. ארבעה מתוכנו, למעט בנק ה"פוליאק", דיברו עברית טובה.

ככל שהתקרבו לגבול הרומני, גברה הסכנה "להיות רומנים", שכן שפתם הייתה זרה לנו. הצעתי שנהייה "יוונים" החוזרים לארצם דרך רומניה. וכי מה רע ביהודים יוונים שיצאו ממחנה מיידאנק?... ויהודי יוון הן מטיבים הם לדבר עברית.

הגענו לסאטמאר ימים אחדים לאחר שחרורה של בודפשט בירת הונגריה על ידי הרוסים. שם פגשנו יהודים מקומיים ניצולי מחנות. הם התקשו בדיבור העברי והוליכו אותנו אל הרב שזה עתה חזר מבודפשט. הוא דיבר בהברה האשכנזית ושמח שיוכל להושיט עזרה ליהודים אמיתיים המדברים בלשון הקודש. בקשתנו הייתה שישגי לנו כרטיסי נסיעה ברכבת. ההצלחה הייתה מעל למשוער. הרב חזר אלינו עם כרטיסי רכבת עד לקלוז' ומשם עד לבוקרשט. ב-18 בפברואר ירדנו מהרכבת בתחנת בוקרשט.

על פי התדרוך שקיבלנו בלובלין, הלכנו לקיבוץ "דרור" ברחוב ויה רוסטי רובינו לקבלת פנים נרגשת. שם גם פגשנו את **דב ברגר**, שליח צנחן מארץ ישראל שעבד במטה של בעלות הברית בבוקרשט. מפיו קיבלנו דרישת שלום ראשונה מארץ ישראל. פגשנו שם גם פרטיזנים אחדים שהצליחו להגיע דרך צ'רנוביץ.

בוקרשט, עיר מלאת חיים, הדהימה אותנו בניגודיה; בנייני מידות מפוארים בצד ביקתות עלובות, עושר אגדי בצד עוני מנוול. וברחובות כן גם הצבא. ראינו חיילים רומניים במדים בלויים ומרופטים וכיסויי רגליים סמרטוטי ולעומתם – קצינים הדורים בלבושם המפיעים שררה ואדנות. איני יודע אם היה עוד צבא אחד בעל הפכים קוטביים כאלה. על כל זה כאילו חיפתה המוסיקה שהייתה שווה לכל נפש. מכל פינה נשמעו מנגינות צועניות עריבות לאוזן.

למחרת בואנו יצא שליח לפולין עם דו"ח מלא ממני. הדגשתי שהיוצאים אחרינו אל להם להיות "רומנים" או "הונגרים" ומוטיב להיות "יוונים" ויגוסלביים". אי הידיעה הטוטלית של השפה עלולה להיות בעוכריהם ובעוכרי המפעל כולו.

נפגשתי עם חברים מהמשלחת הארצישראלית **משה אברבוך** (אגמי) מכפר גלעדי **ודוד צימנד** מהנוער הציוני. לא יכולתי להצניע את התרגשותי: הפגישה פנים אל פנים עם ארץ ישראל לראשונה מאז הניתוק ב-1939! הם רשמו כל פרט מסיפורי על השרידים המתלקטים בפולין ועל הדרך שעברנו עד בוקרשט ובמיוחד על ההיתקלות עם ה-נ.ק.ו.ד. חייב הייתי לספר גם על המציאות ברוסיה ועל הפליטים בה ואמרתי שהם יבואו בעקבותינו. כן הדגשתי לתשומת ליבם **כי אין מנהיגות ליהודים בפולין אלא התנועות החלוציות וה"בריתה".**

כשנפרדנו התחזקה בי ההרגשה **שפילסנו שביל ראשון לרבים שיבואו אחרינו.** לבוקרשט החלו להגיע קבוצות חברים נוספות. הכול האמינו שמרומניה יפתח שער יציאה לארץ-ישראל. הבאים, קבוצה-קבוצה והרפתקאותיה, זומנו להם בדרך קוריוזים לא מעטים. אנשי הקבוצה שיצאה מלובלין אחרינו כ"יוונים" התעכבו ללינת לילה בקלוז'. הם שזכו ביוזמת יהודי המקום בבית נופש. אחרי חצות העיר אום משנתם המנהל ובפנים קורנות בישר שבין עובדי המוסד נמצאת אישה שמוצאה מיוון והם יוכלו לדבר איתה בשפת אמם... עוד בטרם יעזבו עם שחר את קלוז'. ה"יוונים" היו המומים ובטרם הספיקו להתאושש כבר עמדה מולם אישה זקנה שדיברה בלשון שמימיהם לא שמעו... השתרר שקט. המנהל לא הבין את פשר השתיקה. פתאום פרץ אחד ה"יוונים" בצחוק פרוע ובעקבותיו כל לחברי הקבוצה. צחקו

בכל פה ושלו אצבע לעבר האישה הנכלמת... זו התאוששה לבסוף ואמרה בגרמנית כי הורגלה לעגה עתיקה וייתכן שהדור הצעיר אינו מבין אותה. הצחוק הפרוע הציל. החבר'ה מיהרו לעזוב את המקום כדי לחסוך מעצמם הפתעות חדשות...

בוקרשט: "חטיבת שרידי מזרח אירופה"

במרס 1945 הגיע לבוקרשט אבא קובנר עם הפרטיזנים מווילנה ניסן רזניק מהנוער הציוני וחיים לזר איש בית"ר. הגיעו צביה לובטקין וחבורת לוחמים מגטו ורשה. באו גם ראשוני האסיאתיים", חברי השומר הצעיר שעשו את שנות המלחמה באסיה הסובייטית התיכונה. כל אחת מהקבוצות תרמה תרומה ייחודית לאווירה החלוצית החמה ששררה בבוקרשט. כל קבוצה הייתה סקרנית לשמוע את סיפורי הקבוצה האחרת. לראשונה נפגשו חברים באווירה חופשית לאחר פרידה ממושכת. יש לזכור שכל זה התרחש בחודשים מרס אפריל 1945, כאשר בחזיתות עדיין השתוללו קרבות והנפגשים היו מנחשוני השרידים, ברובם פרטיזנים, לוחמי גטאות ו"אסייתיים" ובמיעוטם ניצולי מחנות. היה זה ציבור בעל אפיון מיוחד שמאחוריו היה עבר תנועתי לפני המלחמה וגם בעת המלחמה. ואולי לא במקרה התגבשה בקרב החברים האלה כאן בבוקרשט גם "חטיבת שרידי מזרח אירופה" ("החטיבה") כנושאת שליחות לאומית מיוחדת שהטילה על עצמה בעקבות השואה.

המשותף לכל החבורות היה ששורשיהן היו נעוצים בקיבוצי ההכשרה שלפני המלחמה ובריכוז הפליטים החלוצי הגדול בווילנה ב-1939. הפצעים היו עדיין פתוחים. אלה סיפרו ואלה הקשיבו. אנחנו ה"אסיאתיים" ספגנו לתוכנו את העדויות האישיות על השכול וההשמדה במחנות ואת הילת לוחמי היערות, ובצד הסיפורים קלחו השירים שדיברו במקום שהמילים לא יכלו לגעת.

אבא קובנר סיפר את סיפורה של וילנה, הגטו ופונאר והארגון הלוחם ואחר כך היער על כל גדולתו ובעייתיותו לגבי לוחמים יהודים. אבא ריתק אותנו בסיפורו במשך ימים רבים. וכמוהו סיפרה צביה על גטו ורשה מראשיתו ועד סופו עטור הגבורה. היא גם סיפרה על חברי השומר הצעיר שאיש מהם לא זכה להישרד – על יוסף קפלן שהיה עמוד התווך של הרחוב היהודי הגטואי והמוח המתכנן של ההתקוממות. על טוסיה שניצלה עם שישים האחרונים שיצאו מהגטו הבוער בתעלות הביוב ונתפסה אחר כך ומתה בעינויים ועל מרדכי אנילביץ' מפקד המרד.

בסוף אפריל 1945 כבר היה ברור שבוקרשט לא תסכים להיות דרך המעבר הראשית להמוני היהודים ניצולי השואה, ואוניות לא יפליגו מחופי רומניה לארץ ישראל. **בשבילי ה"ברירה" הגיעו עד אז כאלפיים בני אדם ואז הייתה זאת דרך היציאה הראשית, אבל זאת הייתה רק ההתחלה.** הבאים סודרו בבוקרשט ובקלז' שבטרנסילבניה. אומנם איש מהיוצאים לדרך לא שאל כמה זמן תיארך ומה המכשולים שייתקל בהם, אך צריך היה לדאוג גם ליציאה מרומניה – ואז לא נראה סיכוי קרוב לכך כל עוד נמשכה המלחמה. הכול ידעו שימי גרמניה הנאצית ספורים, אך בינתיים היו כל דרכי המוצא לפליטים סגורות. אלה שנתלקטו בבוקרשט היו מטובי הפעילים של התנועות החלוציות, שפרצו ראשונים כמפלסי הדרך של ה"ברירה". הם חשו שקולם הוא קולה של כל שארית הפליטה והוא חייב להישמע!

את הביטוי הנאמן לרחשי לב כולנו נתן אבא קובנר. היינו רתוקים לדבריו ולביטויי הגותו וחזונו שכמו מלב כולנו חצב. דומה היה שעליו הטיל הגורל לבטא את משאת נפשם של אלה שלא זכו להגיע. הוא דרש שיילמד הלקח כדי שהשואה לא תחזור. רטט היה עובר בין המקשיבים לדבריו מביעי הכאב וכובד האחריות שהוטלה על הנשארים בחיים. כפועל יוצא מדבריו **הציע אבא להקים "חטיבה" של שרידי מזרח אירופה שתפקידה היו: איחוד כל הכוחות בעם למען הקמת מדינת היהודים בארץ ישראל; ארגון הברירה וההעפלה.** אבא ראה במאמץ המשותף והמלוכד של כל הכוחות הבונים בעם לקראת המשימות הלאומיות הגדולות את אחד מלקחי המלחמה החשובים. הגרמנים רצחו את היהודים לא בגלל השקפתם הפוליטית אלא בגלל מוצאם האתני. על כן יש להפיל מחיצות פוליטיות ולהקים מסגרת אחידה אחת. הוא לא הציע לוותר על השקפות פוליטיות אלא עתר לליכוד הכוחות למען המאבק המשותף. הדיונים סביב הצעתו של אבא היו ענייניים והתנהלו בכובד ראש והדוברים ברובם ראו עצמם משוחררים מכבלים של שייכות פוליטית בעבר.

ב-26 באפריל הוקמה "חטיבת שרידי מזרח אירופה". ההחלטה נתקבלה פה אחד על ידי הנציגים שהשתתפו וחתמו עליה ללא הסתייגויות. לאחר טקס החתימה אמרה לי צביה לובטקין: "שנינו נמנים עם התומכים, אבל זכור את דבריי: גם להבא יישאר כפי שהיה במלחמה – אתם ואנחנו, אנחנו ואתם ואחרים לא ימצאו".

עד היום אני סבור שהמעשה הולם את אוירת אותם הימים בבוקרשט. להקמת ה"חטיבה" הייתה משמעות היסטורית. היא העידה על ראייה מפוכחת ועל חשיבה עצמאית של ציבור הפעילים. על פי הבנתם באותו רגע היסטורי נתון היה זה הלקח של

העבר הטרגי הלא רחוק. ציבור זה השכיל לתבוע שינוי ערכין מעצמו, מהישוב בארץ ישראל ומיהדות העולם כולו.

ל"חטיבה" שקמה הייתה השפעה מיידית על ה"בריתה". בהשראתה גבר הלחץ של עלייה והעפלה בכל הדרכים. היא תרמה להגברת התביעה קבל העולם לזכותו של המעונה בעמים למולדתו ההיסטורית.

בסוף חודש מאי עסקו מטעם החטיבה, אבא קובנר ואוסקר הנדלר מ"דרור" בהגשמת תוכנית חדשה של פתיחת שבילים משני כיוונים לעבר **מטרה שנראתה אז ריאלית והיא איטליה**. המשיכה הטבעית לאיטליה בעלת חופי הפלגה קיבלה משמעות מיוחדת לאור העובדה שהבריגדה מארץ-ישראל הייתה שם. מוליה קוסטיאנסקי (בן-חיים) ופיניה (ששם משפחתו אינו זכור לי) יצאו ליוגוסלביה כדי להגיע משם לאיטליה דרך טרייסטה. **מרדכי רוזמן** נסע לבודפשט לארגן שם צומת מרכזי של ה"בריתה" שבו יעברו המונים אל אותו היעד. אני יצאתי לאורדיה-מארי על גבול רומניה-הונגריה לארגן את המעבר מרומניה לדברצן שבהונגריה ומשם לבודפשט. אלה היו השלבים הראשונים לפתיחת המוצא לאותם נודדים שנתקעו ברומניה.

לפולין הועבר שדר של שינוי הכיוון: מעתה יפסחו על רומניה וילכו ישר להונגריה ומשם אל הגבול האוסטרי. בסאמבאטהיל שבצד ההונגרי הקים יצחק ליטוואק "תחנה".

קבוצות בנות 15 נפשות היו עוברות מדי ערב את הגבול הרומני-הונגרי כשבכיסיהם "תעודות כשרות" של הצלב האדום. בין אורדיה-מארי לדברצן פעלה יחידת תובלה של הצבא הסובייטי שמפקדה היה מוכן לסייע בידי משוחררי המחנות בשיבה ל"מולדתם". התשלום היה פעוט, רק שכר הנהגים. המפקד הסתייג בעקשנות מכל טובת הנאה לעצמו. כעבור זמן מה סופר לי שהוא מאחינו בני ישראל. לא אחת הוא עיכב יציאתה של שיירת תובלה צבאית כדי לתת לנו זמן להתארגן ולהשתבץ בה.

לאחר חודש של עבודה שהתנהלה בסדירות נאסרתי על ידי הבולשת הרומנית, כנראה בעקבות הלשנה. הצלחתי למלט את עצמי בעת שהובלתי אל בית הסוהר. חזרתי לבוקרשט ואוסקר הנדלר שעליו הוטל לארגן את היציאה מרומניה דאג גם לי. הגעתי לבודפשט ומשם, דרך גראץ שבאוסטריה, לאיטליה.

הפגישה עם הבריגדה

הם חיכו לנו. הם היו מוצבים על אדמת איטליה, בטררוויזיו. להם הייתה זאת פגישה עם שארית הפליטה ולנו – הפגישה עם ארץ ישראל.

אין מילים לתאר את ההתרגשות של שני הצדדים. הסקרנות – להכיר, לשמוע, לדעת, להבין, מחתה כל סימן של זרות. החיילים ראו בכל פליט משם בן משפחה קרוב. בעינינו היו הם ההתגלמות של ארץ ישראל החיה והבונה, ארץ ישראל הלוחמת, שהמדים, הדגל, ויותר מכל – הלב הפתוח, סימלו אותה.

היינו מעין "ועד" של שארית הפליטה החלוצית והלוחמת בהרכב הבא: אבא קובנר, ניסן רזניק, חיים לזר, ליאו ברנשטיין, שלמה קלס וישראל אייכנוואלד. לפנינו הגיעו יחידים וקבוצות שכונו לדרום, אל חופי ההפלגה. לי הייתה סיבה מיוחדת לשמוח כי קיוויתי לפגוש את חיים אחי שיצא לפניי. אבל הוא כבר היה בדרכו לבארי בדרום. לעומת זאת נמסר לי מכתב ממנו מהתאריך 30.6.1945 שהביאו בזה כמעט בשלמותו:

"איני יודע מתי מכתבי זה יגיע לידיך. אתה עדיין באורדיה-מארי על גבול רומניה-הונגריה ועוסק בדברים חשובים באמת. אני מלא חוויות וההתרגשות כאן גדולה. אנסה במידת יכולתי להתחלק איתך ברגשות המציפים אותי. דבר זה עדיין לא קרה לי. אני כותב לך מטררוויזיו, מקום מושבה של הבריגדה העברית. כאר הגענו הנה ערכו לנו החיילים קבלת פנים שלא תמוש מזיכרוני. טיפלו בנו בחום ובאהבה כמו בבנים החוזרים לחיק המשפחה. הרגשנו פתאום כי יש מגן ליהודים".

"ביום שהותי השני כאן גילה אותי שמוליק קוילר, חייל הבריגדה וחבר קיבוץ יד מרדכי. הקיבוץ שרוז'קה ואווה, הן חברותיו. בבואי לטררוויזיו רשמו החיילים את שמותנו ופרסמו על לוח מודעות גדול. סביב הלוח הצטופפו חיילים לרוב, חיפשו קרובי משפחה מבין הניצולים שהגיעו לכאן. וכך גילה אותי שמוליק. הוא מסר דרישת שלום ראשונה מהאחיות שלנו ומשפחותיהן וסיפר כי קלארוס נמצא בקרבת מקום.

לפנות ערב הצטרף אלינו גרשון, גם הוא חייל מיד מרדכי. גרשון לקח אותי ליחידתו של קלארוס. אין בכוחי לתאר את הפגישה כי ההתרגשות הייתה גדולה. קצת מהאווירה ומתוכנם של הדברים ששוחחנו אשתדל להעביר לך, אך ספק אם אצליח לבטא את מה שהתרחש אותו לילה כשישבנו מכונסים בפינה מבודדת של המחנה. זכורה לך בוודאי הידידות שנקשרה בינינו שהייתה חזקה מקשרי משפחה".

"...בלילה הזה עם קלארוס לא התווכחנו, אבל חילוקי הדעות של פעם היו ברקע. היה זה לילה של חשבון נפש. קלארוס הטיח אז בצ'נסטוחוב כנגדי על פעילותי הקומוניסטית. אמונתי שיהודי יתהלך בעולם כשווה עם שווים הייתה כה עמוקה וכנה ששום ויכוח לא יכול לה. גם

האמונה בעולם העתידי הטוב והצודק שורשיה היו עמוקים כמו שורשי האמונה בביאת המשיח אצל אדוקים וינקנו אותה עם חלב עמנו. סיפרתי לקלארוס את הקורות אותי מיומה הראשון של המלחמה... ועד שהגעתי אל סף עלייתי לארץ ישראל. קלארוס היה המום. ראיתי את עיניו דומעות לשמע סיפורי..."

"לא רק דיבורים היו באותו הלילה, אלא גם שתיקות ארוכות כדי גבור על ההתרגשות החונקת. קלארוס סיפר את הקורות אותם בארץ ישראל וכמה חרדו לנו ואיזו שמחה גרם להם מכתבנו המשותף מג'אמבול. במשך הלילה התערער גם אצל קלארוס דבר מה יקר שהאמין בו: האמונה בעולם המחר של המשטר הסטאליני..."

"קלארוס כתב מכתב מפורט לרוז'קה ואצטט רק משפט אחד מתוכו: 'יקירתי, לו רק בשביל הלילה הזה הייתי מתגייס לבריגדה, היה כדאי...' "

תוכנו של מכתב זה זקוק להסבר. קלארוס ואחי חיים היו ידידי נפש למרות חילוקי הדעות החריפים על רקע אידיאולוגי שחצו ביניהם. קלארוס היה חבר השומר הצעיר, ממדריכיו המרכזיים של הקן בצ'נסטוחוב ואחר כך חבר ההנהגה הראשית יחד עם אחותי רוז'קה וחיים אחי קומוניסט "שרוף".

בעת קריאת המכתב עלו בזיכרוני הוויכוחים הסוערים בין שניהם שהיו מתנהלים בביתנו ואני עדיין נער קטן, מקשיב לדיבוריהם. קלארוס היה בן בית אצלנו לפי שהיה מבקר את אחותנו רוז'קה ולימים הקימו משפחה. הבית משך אליו את חברי השומר הצעיר, חבריהן וחברותיהן של רוז'קה ואווה וכן קומוניסטים רבים, חבריו של חיים. התפיסות המנוגדות של באי הבית עוררו ויכוחים סוערים, תמיד על רקע אידיאלי ולא אישי כפי שזכור לי. אני גם זוכר היטב שליבה של אמא נמשך אחרי "המהפכנים" ולפעמים גם היא נטלה חלק בוויכוחים.

מכתבו של חיים אחי אפיין את אוירת הפגישה עם אנשי הבריגדה ואין לי מה להוסיף מחוויותי על דבריו. קבוצת הפעילים שלנו נמשכה מייד לעבודה ובעוד אנו משרטטים את קווי הפעולה בקרב שארית הפליטה המתחילה להתרכז באיטליה, נדרתי להתייצב בקטע אחר של "החזית".

נקראתי לבוא אל **דובדבני וסורקיס**, אנשי הבריגדה שעמדו בראש "המרכז לגולה" באיטליה ופגשתי שם גם את אבא קובנר. הדברים ביניהם היו גמורים ומסוכמים וכך נאמר לי: "יש בעיות בגראץ שבאוסטריה. גראץ היא צומת חשוב בדרך הזרימה של ה"בריוח" לאיטליה. צפויה שם סכנה של אי-סדרים והדרדרות וללא דיחוי יש להשתלט על המצב. החלטנו בעצה אחת עם אבא להעביר אותך לשם".

הצגת הדברים הייתה החלטית. פקודה ואין לסרב. אמור הייתי להגיע לגראץ כעבור יומיים וגם דובדבני וסורקיס עתידים היו לפגוש אותי שם. המטה של "החטיבה" שלנו מצידו החליט לשלוח את ניסן רזניק ואת חיים לזר כדי לעמוד במקום על סיב ההידרדרות. הם אומנם אספו עדויות אך לא. נודע לי אם גם הגיעו לכלל מסקנות.

מחנות "הבריחה" באוסטריה

דרך הרי האלפים

יצאתי לדרך ובליבי הרגשה של החמצה. מייד לאחר עוזבי את טרוויזו עתידה הייתה להיערך הפגישה החשובה, אולי ההיסטורית, בין הנהלת "החטיבה" בראשותו של אבא קובנר, היינו שארית הפליטה, לבין ההנהגה של חיילי הבריגדה, כלומר הנציגות הלוחמת של הישוב. לא זכיתי. אותה עת כבר חציתי את הגבול מאיטליה לאוסטריה ברגל ולבדי. המכשול היחיד בדרך היה משמר הגבול האיטלקי. האוסטרים עדיין לא שמרו על גבולם. כחלק יסודי של גרמניה הנאצית היו שטחי אוסטריה כבושים בידי כוחות הצבא של ארבע המעצמות הגדולות. טיפסתי ברגלי באלפים, רק לפני פחות משבוע עשיתי אותה דרך בכיוון ההפוך, כשעיניי היו נשואות אל הבריגדה. רק אתמול התרחשה החוויה של הפגישה עם החייל העברי הארצישראלי. עדיין הייתי כולי נפעם. בפגישותינו האישיות הם שעו הרבה חום והביעו התלהבות מה"בריחה", המנתבת דרכם של רבבות דרך גבולות והיא יציר כפיהם של השרידים עצמם. אבל, כוחה של הודאה שאתה הזדהית איתה לחלוטין היה באותם ימים גדול ממשאת לב אישית.. ועתה פילסתי את דרכי בהרים.

אהבתי לטפס בהרים בנסיבות אחרות לחלוטין. הטיולים והמושבות של התנועה בהרי הבאסקידים והקארפטים בפולין הטביעו בנפשי, כחניך צעיר ואחר כך כמדריך, חותם עמוק. ההתמצאות בהרים דלי האוכלוסין תוך פיתוח התושייה האישית הייתה לנו אחת מהמטרות החינוכיות. ואל כל אלה נוספה תחושת החופש של אדם במרחב. הייתה שם גם אווירה טובה לספיגת תורה וגם הורשתה לחניכים. שם השתוללה שובבות נעורים ושם צמחו ניצני אהבה ראשונים וגם שם.. נדון בכל הרצינות גורל עם.

כתנועה וכיחידים ראינו את עצמנו תמיד במעלה ההר.

עכשיו טיפסתי באלפים בנסיבות אחרות לגמרי, אך המחשבות על תור הזהב של התנועה השומרית ליוו אותי בלי הפוגות.

בהרי האלפים מכוסה היערות לא קשה היה לאיש בודד להסתתר בעת סכנה. טעמים המתוק של גרגרי היער והזיכרונות שעוררו הרחיק את תחושת הבדידות. "פרח הפסגות" שהיה מוכר לי מהקארפטים נגלה לי כאן, ממש על הגבול שחצה את הפסגה וגרם לרוממות רוח.

בצהרי היום חציתי את הגבול אל הצד האוסטרי ולפנות ערב הגעתי לוויאלאך, תחנת גבול חשובה של ה"ברירה". שם חיכו לבואי. כחמש מאות נפשות היו מרוכזות במקום בציפייה למעבר הגבול. הוצגה להכרעתי שאלה בעלת משמעות יוצאת דופן: האם להעלות את האנשים לרכבת, בכוונה לפרוץ את הגבול לאיטליה ולהפגין קבל העולם את נחרצותה של שארית הפליטה בחתירתה לארץ ישראל.

צעדי הראשון היה בחינת נחישותם של האנשים לצאת בדרך הזאת שהעיקר בה היה צידה ההפגנתי. לא הסתרתי מהם את חשש הכישלון והחזרת הרכבת בכוח. בפגישה עם אנשים הוברר לי שהם מוכנים לכל ובלבד שלא יישבו באפס מעשה. ואכן, החששות נתאמתו והקרבינירים האיטלקיים בפקודת הבריטים החזירו את הרכבת על נוסעיה למקום יציאתה באוסטריה.

בינתיים הגעתי לגראץ והיה עלי לטפל בסידורם של האנשים. עד אז היו מכוונים את הבאים ל"מלון וייצר" בגראץ. שם היו מחכים לתורם להמשך הדרך לאיטליה. מלון זה הופקע מבעליו על ידי שלטונות הכיבוש הסובייטיים לצרכים שלנו. כאשר הגעתי לגראץ הייתה תלויה ועומדת תביעתם של הבריטים, שליטי האזור במקום הסובייטיים, לפנות את המלון משום שהחליטו להחזירו לבעליו. תחת זאת העמידו לרשות הפליטים מחנה צבאי נטוש בגראץ, ברחוב לאונארד, שנשא את השם "אורסולינקלאוסטר". ראשוני המשתכנים במחנה הזה אכן היו מוחזרי הרכבת מוויאלאך. במכתבי הראשון מגראץ למרדכי רוזמן שישב בבודפשט תיארתי את השינויים שחלו במקום ובין השאר כתבתי: "העבודה מרובה מאוד, יש לבנות מנגנון חדש. האנשים שוכנים במחנה, התנאים הסניטריים סבירים, מצב התזונה קטסטרופלי. שלח אנשים לפעולה, כסף לתזונה ובמידה ותוכל - בוא".

גראץ הייתה לאחת מתחנות המעבר החשובות של ה"ברירה" והיה עליה להכין את עצמה לקליטת הבאים שהחלו למלא את הדרכים ואת תחנות המעבר בנחשולי אדם גואים והולכים.

תנועת הקבוצות שחצו את הגבול הונגריה לאוסטריה בשלבה הראשון הייתה מבוקרת יחסית. האנשים היו מגיעים כשהם מצוידים בתעודות מעשה ידינו של "הצלב האדום" ובידיו

של ראש הקבוצה היה מכתב חתום בידי יצחק ליטבק האחראי לנקודת הגבול בעיירה ההונגרית סומבאטהיל.

במכתביו היה יצחק מסמן את האנשים הראויים להיות פעילים, הן במחנות והן בדרכי הבריחה. מרדכי רוזמן היה מעביר אלי כסף ומכתבים שהכילו מידע על הנעשה בפולין ובאזור פעילותו. בתקופה הראשונה התנהלה הפעילות בגראץ ללא קשיים מיוחדים. תחילה עברו שם החברים שיצאו מרומניה ואחר כך החלו להגיע אנשים ישירות מפולין.

הנהירה מפולין וה"סתימה" באיטליה

רעיון הבריחה החל לקרום עור וגידים עוד לפני גמר מלחמת העולם השנייה, כאשר בלובלין בירת פולין הזמנית התרכזו שרידי הלוחמים וראשוני השומרים השבים מברית המועצות. כבר אז יצאו קבוצות ראשונות לרומניה. ה"בריחה" הגיעה לתנופתה הגדולה לאחר שחרור פולין המערבית בינואר 1945, כאשר השרידים יצאו ממחנות הריכוז, פרטיזנים באו ממזרח פולין ו"האסיאתיים" התחילו להגיע מרוסיה (כינויים בא להם על שום שימי המלחמה עברו עליהם באסיה התיכונה הסובייטית). הפיכת ה"בריחה" לתנועה המונית אדירה התחוללה לאחר כניעתה הסופית של גרמניה במאי 1945.

אין איש הרשאי לטעון לאבהות על זרם הנדידה ההמוני, הייתה זאת התפרצות ספונטנית, תוצא הישירה של טבח היהודים ההמוני בימי מלחמת העולם, והתנכרות הסביבה לניצולים אחריה. השרידים השבים מצאו את רכושם נגזל ובבתיים ישבו פולנים, אוקראינים, ביילורוסים, ליטאים ואחרים. כזאת הייתה קבלת הפנים שערך להם העולם המשתחרר מעול הנאצים; והשלטון החדש המנצח, לא עשה שום צעדים להשבת הגזילה. ויתרה מזו, מי שתבע את שלו, לרוב מצא את מותו.

היה זה מובן מאליו שהניצולים נגרפו בנחשול היציאה הגדול. הם מצאו מסגרות ארגון מוצקות שנוצרו לפני כן על ידי הפעילים של התנועות החלוציות בלובלין. עד מהרה הייתה ה"בריחה" לתנועתה ההמונית של שארית הפליטה.

עד ראשית אוגוסט הייתה גראץ נקודת מעבר חשובה, כמו בודפשט. לפליטים שהגיעו לגראץ ניתן זמן במשך ימים אחדים להתארגנות ולהחלפת כוח במחנה בתוך העיר, עד להמשך המסע דרך וילאך לאיטליה. בואם של חדשים זירז את יציאת קודמיהם להמשך הדרך.

קרוב מאוד לתאריך קבלת הידיעות על הפוגרום בקראקוב, התקבלה הוראה ממרדכי סורקיס מ"המרכז לגולה" להפסיק מייד את זרימת הפליטים לאיטליה. הסיבה הייתה שהמחנה

במודנה, שקלט את הביאם לאיטליה, היה מלא וגדוש, ובתנאים הקשים מן הנמנע היה לדחוס לתוכו אנשים נוספים. סורקיס הסביר כי באיטליה כמו באוסטריה אין פועלים עדיין מוסדות סעד יהודיים וצריך להביא לתשומת ליבו של מרדכי רוזמן בבודפשט את המצב הקשה שנוצר.

"המרכז לגולה" באיטליה ניצב מול בעיות בלתי ניתנות לפתרון לאחר שהבריגדה הועברה לבלגיה ולהולנד וכתוצאה מזה הוצר בסיס פעולתו. בינתיים הוסיפו האנשים להגיע לגראץ בגלים של 200-300 נפש ליום. ההכרעה בנוגע לפעילות בהמשך הזרימה לאוסטריה ובהיערכות והתארגנות מתאימה נותרה בידי ה"בריתה".

שלחתי שליח מיוחד מגראץ לבודפשט עם מכתב למרדכי רוזמן ובו הודעת סורקיס, בתוספת חוות דעת שלי שאסור להפסיק את הזרימה לגראץ, כל עוד לא תימצא ברירה אחרת. הסבר להודעתו של סורקיס מצאתי בימים מאוחרים יותר בעדותו של **יחיאל דובדבני**, ראש "המרכז לגולה" של הבריגדה. **וכך נאמר שם:** "אחד הימים השחורים, או השבועות הקשים ביותר, שעברו עלינו זה היה בימי היות היהודים האלה במודנה – אנחנו חשבנו שהיהודים האלה ישוּבו על עקבותיהם. לבריתה הזאת קוראים היהודים עלייה ג', זו תיהפך לירידה איומה. והנה ביום אחד אנחנו מקבלים ידיעה כי 180 איש התגייסו לצבא אנדרס הפולני, ומרומניה הגיעה ידיעה כי התחילו להופיע ה"יורדים" הראשונים – ויש סכנה שיהרסו את "הטיול" (הכוונה לתנועת ה"בריתה"). היו אלה הימים כאשר 4 אלפים איש הצטברו בנקודת מעבר אחת במודנה, והיו צריכים לחכות 4 שעות בתור כדי לקבל כוס חלב ו-300 גרם לחם שחור. ולישון היו צריכים על אבן – ובבית חולים היו מקומות מספר בלבד. חשבנו, העניין אבוד, האנשים יברחו חזרה ויתפזרו".

בגראץ היו אז כ-2,000 נפשות. המסקנה שנתבקשה הייתה שיש לדאוג ללא דיחוי למקומות קליטה נוספים כדי לעמוד בלחץ הנחשולים מפולין. משמעותם של הדברים הייתה שזרם הפליטים יעצר באוסטריה. לא היה מקום להתלבטויות רבות. מה גם שלא יכולתי להעלות על דעתי אפשרות של הפסקת הבריתה מפולין. להתנהגותנו בהכוונת התנועה הייתה אז משמעות גורלית בכל שעה ובכל רגע. כאילו בשביל להמחיש את חומרת המצב, בא הפוגרום בקראקוב ב-11 באוגוסט 1945. את המידע הראשון של הפוגרום הביאו עדי ראייה שמילטו נפשם ממקום הרצח. מאוחר יותר קיבלנו דיווח מפורט על עלילת דם ועל כרוז-הסתה, נגד "הרוצחים היהודים" שכביכול שחטו ילדים נוצרים בבית הכנסת ברחוב טיורובה ועל הפוגרום שהביא להריגתם של יהודים.

בן (משה מאירי) כתב ב-13 אוגוסט 1945 בשם ועד הנוער היהודי בקראקוב:

"חברים יקרים!

"שוב ימים סוערים עוברים עלינו. אנחנו חיים על הר-געש. בקראקוב היה פוגרום גלוי. ישנם הרוגים ופצועים. שבים יהודים מרוסיה האנטישמיות גוברת, הפוגרומים מתרבים ומה יביא יום המחרת לא ידוע. עלינו, על הנוער היהודי – כל עול ההצלה. עזרו! הוציאו את שרידי היהדות הפולנית שימשיכו לשלשלת החלוצים הלוחמים ובונים מולדת לעם!"

במכתב מ-15 באוגוסט, מקראקוב, כתב שלמה מנדלוביץ (מן) דברים מפורשים:

"אין להתמהמה אפילו יום אחד יותר, כאן הסכנה ממשית. נחכה לידיעה מכם, כי הנכם מוכנים לקבל את המקסימום, באשר מפעל ההצלה שלנו צריך להיפך למפעל כביר ליהודי פולין".

המסקנות שלנו לא יכלו להשתמש לשתי פנים ואסור היה להתמהמה. השבנו לחברינו שיגבירו את קצב היציאה מפולין. ומשמעות הדברים הייתה שאנחנו נוטלים על עצמנו את האחריות לכל הסיכונים הצופיים.

פנינו לבריטים וביקשנו שיכון ועזרה לפליטים. שכנענו את הצלב האדום שליד הממשל הצבאי הבריטי שיושיט עזרה ראשונה לבאים בתחנת הרכבת של גראץ, לפחות לאם ולילד ולתשושים.

חובה נוספת, מוסרית ועניינית כאחת, ראיתי לעצמי בהבאת המצב לאמיתו לפני הפליטים שהגיעו. היה עלי ועל חבר הפעילים להסביר להם שבמעשיהם ובגופם הם נוטלים חלק במאבק הגורלי של שארית הפליטה, על הזכות להגיע למולדת וכי על כל אחד מהם לדעת זאת, ועליו להבין את הנתבע ממנו אישית.

בינתיים התגבר זרם הבאים. צריך היה לדאוג למקומות קליטה ולהקים מתוך ציבור האנשים מוסדות של ניהול עצמי. בין הבאים לגראץ היו ניצולים ממחנות ריכוז שעברו תקופת התאוששות קצרה בפולין לפני שיצאו לדרך. היו גם צעירים רבים שבעבר השתייכו לתנועות הנוער. הם האמינו שהדרך מוליכה אותם להגשמת חלומות הנעורים אבל לא ידעו את הצפוי להם ובאלו מכשולים ייתקלו. דומה שהמשותף לכולם היה שביקשו קודם כל להתרחק מהמקום הנורא שבו התרחשו הזוועות.

אווירת הימים

על אווירת אותם הימים ניתן ללמוד ממכתבים שנשתמרו מאז. תחילה שני קטעים ממכתבים ששלחתי:

20.8.1945, למרדכי רוזמן, בודפשט, לאחר שיחה עם מייג'ר טיילור האחראי לעקודים ליד מטה צבא הכיבוש: "נדרשתי להפסיק זרימת היהודים ההמונית לאוסטריה. אמרתי לו כי אין לי השפעה על התפתחות העניינים.

כל מה שעלינו מוטל הוא טיפול בפליטים לאחר הגעתם לאוסטריה שלחתי שליחים מיוחדים אל הבריגדה בבקשה מהם לחדור לבן ואנטק ולעשות את העבודה משם. לכאן הגיעו כמה אנשים. העברנו אותם למחנות. הבעיה היא חומרית – כיצד לקיים אנשים אלה. שלחתי אנשים לסורקיס להסביר את המצב... אבל אצלכם שום דבר לא בוער... כרגע קיבלתי הודעה על ביקורו הקרוב של סורקיס".

24.8.1945, לפנחס גרונר, "המרכז לגולה", איטליה:

"שלחתי מכתב מפורט לסורקיס על המצב. לך אומר כי אנחנו נחנקים ללא עיתונות וספרים, אין לנו כסף, יש לנו אקטיבה קטנה. אנחנו פותחים ביום ראשון סמינריון אשר יכשיר פעילים לעבודה שלנו. למטרה זו אנחנו זקוקים לעזרתכם, לו יכולתם לשלוח לנו אנשים להדרכה!... שלחתי אליכם עם שליח מיוחד חומר שהעביר לנו שלמה מנדלוביץ על הפוגרום בקראקוב..."

ולהלן שניים ממכתביו של מרדכי רוזמן אלי מבודפשט:

24.8.1945. "את מכתבך האחרון קיבלתי. אני חושב שזמן קצר עוד נוכל להמשיך למרות ההודעה של האנגלים הדמוקרטים אשר דואגים לגורלנו בקשר להתקרבות החורף. בכל את אנחנו שואפים שהנדידה לא תיפסק... תדעו שכוחות המחר (כינאי לשלטונות הכיבוש הסובייטים בהונגריה) התעניינו בנו, בתנועות הציוניות... ישראל, עליכם לעשות הכול כדי להבהיר את העניינים ולדרוש מהארץ שיעמידו לרשות המפעל את מיטב הכוחות האנושיים ואף לגייס מקורות כספיים שיבטיחו את הצלחת המפעל, אחרת קשה לי לתאר מה יהיה גורל הנדודים ומה הכוח והערך המעשי של הציונות והישוב במפעל ההצלחה".

27.8.1945. "כפי שכתבתי לך אני עוזב את בודפשט ועובר בינתיים אל וינה. אנשי פולין אינם כבר אצלנו ונשתדל שיותר לא יגיעו הנה. כאן ילכו רק אנשי פ.ק.ר. (ר"ת: "רוסיה התת-קארפטית) ויחידים הנמצאים פה במקומות שונים. עיקר הזרם מפולין ילך לפראג, וינה, זלצבורג... נדמה לי שהמצב בדרך כלל קשה מאוד. אני שואל את עצמי אי המוסד המרכזי

אשר אחראי לנדידה הגדולה של אלפי יהודים על פני אירופה, מי אשר יעמוד בראש המלחמה הפוליטית לחיי ולמוות. בינתיים אני רואה את זאת. הדברים נעשים בעיקר מתוך אינרציה ויש לי הרושם שזאת היא קפיצה נודדת בלב ים בלי משוטים ובלי מצפן. במידה והדברים לא יסתדרו עלולה לחדור לתוך המחנה דמורליזציה ואף חלקים ילכו מאיתנו ויטיאשו... שמעתי שהיהודים באיטליה מתחילים להתעסק במסחר, מסתדרים בעיר ואף חולמים אי פה אי שם על הדור העשיר באמריקה. לא לכך אנחנו מנהלים את פעילותנו ולא לתפקיד זה הברחנו יהודים מהשטח הסובייטי וגייסנו את כל התנועות... כתוב מייד לבודפשט מה המצב אצלכם ובאיטליה. ישראל, בהזדמנות השתדלו לכתוב גם לחברים בפולין... שמור על הקשר עם החברים באיטליה... שזה יגיע לסורקיס, גרונר ודובדבני וכל ועדת הגולה".

אל נציג הג'וינט באירופה כתבתי ב-30 באוגוסט, עם העתק אל ההנהלה הציונית בארץ ישראל, כי לחלק מהאנשים אין לגמרי מה ללבוש, לא לבנים ולא נעליים ולא כל לבוש חם לקראת החורף הממשמש ובא. כל זה בתזונה דלה מאוד ובלתי מספקת. הרעב דוחף אנשים להשגת הנחירץ להם בכל הדרכים, שוק שחור, ספרות וכו'.

"לא נלך ללאגרי"

פנייתנו לשלטון הבריטי נענתה וקיבלנו מהם את מחנה יודנבורג. כדרכי יום-יום הלכתי בערב יחד עם קבוצה קטנה של פעילים של תחנת הרכבת להקביל את פני האנשים. הפעם באו רבים מהרגיל. ברציף שליד התחנה הסברנו חברי ואני במילים פשוטות את מצב העניינים במקום, ביקשנו למצוא אנשים שיהיו לנו לעזר בארגון החיים וניהול עצמי במחנה הקליטה החדש. אמרתי להם שבגלל המצב שנוצר באיטליה, יהיה הכרח להאריך את השהות באוסטריה ובינתיים הם ישוכנו במחנה יודנבורג.

די היה להזכיר את המילה "מחנה", וביידיש "לאגר", כדי לעורר חלחלה בקרב הבאים יוצאי המחנות. אישה התפרצה כנגדי: "א נייער היטלער אויטגעקומען", כלומר "קם עלינו היטלר חדש"... לפני שהמחשתי לעצמי את משמעות הדברים כבר התחוללה מסביבי סערה ודומה היה שאין לי שליטה על המצב. הייתי זקוק למשהו בוטה כדי להפסיק את השתוללות היצרים. הבינתי את רגישותם, אבל היה עלי להחזירם לחשיבה הגיונית כדי שגם הם יבינו את המצב וייווכחו כי אין זו כליאה מחדש אלא ישיבה מרצון; והחשוב מכל – להכניס בהם אמון במערכת המפעילה את הארגון כולו, כי רק בזה היה כוחנו.

הייתי נרגש לא פחות מהם. עליתי על ספסל והקפתי בעיניי את הציבור הגועש. הייתה בי תחושה שלמרות ההתמרדות יש גם נכונות להקשיב. הרוחות נרגעו לאט-לאט. השתחרר

שקט שנקטע מדי פעם בשאלות בודדות, טורדות ומאשימות. השתדלתי לא להרים את קולי ובכך השלטתי רגיעה. אמרתי להם שאני פליט כמותם ורק את טובתם אני מבקש. באותו רגע **חלף במוחי סיפור אגדה עם מוסר השכל משל גורקי ונדמה היה לי שהוא עשוי להואיל.**

הסיפור הוא על שבט אנשים שחי באפלתו של יער עבות ואפילו קרן אור אחת לא חדרה לתוכו. הם חיו בתקווה שאי פעם יצאו אל האור וכשזו נכזבה, התיאשו ורצון הקיום עזבם, עד שקם נער אמיץ שהלהיב את אחיו שלא לחכות לנס אלא בידיהם הם לפלס את הדרך אל האור. ואכן דבריו פעלו והשבט כולו יצא בעקבות הנער שצעד בראש. המכשולים בדרך היו רבים ואל האור עדיין לא הגיעו, עייפים ותשושים, ומרננים מאחורי גבו של הנער, רצו הם לשוב על עקביהם, אך הנער לא הרפה. יום אחד התמרדו ושאלו אותו, למה הקים אותם מריבצם בחושך וברקב. רגע נראה היה כאילו בני השבט יסתערו על הנער וישסעו אותו לגזרים, ואז התייצב הוא מולם, קרע את חזהו, כרת את ליבו והגיפו מעל ראשו. הלב האיר כלפיד והנער צעד קדימה ובני השבט ההמומים בעקבותיו. כך הלכו עד שהגיעו אל האור, אז נפל הנער מתבוסס בדמו ואיש בעל רחמים דרך על ליבו כדי לקצר את ייסוריו. התפורר הלב לרסיסים ואלה היו לניצוצות המאירים בלילות למחפשי האור...

הייתה דממה מסביב כשסיימתי את סיפורי. **אישה אחת אמרה: "לך, אנחנו איתך!" והם הלכו איתי.**

ביודנבורג נוכחו האנשים לדעת כי חששותיהם היו חששות שווא וכי התנאים היו אנושיים ואפשר היה להישאר שם אפילו לתקופת שהות ממושכת. הבעיה העיקרית הייתה ארגון החיים הפנימיים: ניקיון וסדר, כביסה, חלוקת מזון ללא עמידה בתורים וכו'. מנות המזון היו דלות וחייבים היינו להוסיף לפחות 100 גרם לחם לנפש על ה-400 שהשלטונות קצבו.

בגראץ הקמנו ועד פליטים שייצג את כל הזרמים המפלגתיים. נהגתי להביא לפניהם כל עניין שהיה שייך לניהול החיים התקין במחנות. במחנות פעלו שני ועדים: ועד המחנה וועד החלוצים. איתם ניתן היה לנהל את המחנות בצורה מסודרת. תחום פעילות אחד נשאר ברשותי הבלבדית והוא ענייני ה"ברירה" וכל הכרוך בהם.

עד סוף אוגוסט הקמנו מחנות קליטה נוספים: בלייבניץ ובקלאגנפורט והמחנה הגדול מכולם טרופיאך שקלט יותר מ-3,500 פליטים. בסך הכול נקבצו במחנות הקליטה באוסטריה 12 אלף פליטים שכל מחסורם מוטל היה על ארגון ה"ברירה".

גורם חשוב מאוד בשמירת יציבות המחנה והשכנת הסדר בתוכם היו הקיבוצים וארגון הפרטיזנים שמספרם הכולל הגיע ל- 3,000 איש. מטה הפרטיזנים היה שותף מלא בהנחלת שרית הפליטה באוסטריה. הגוף הקיבוצי המאורגן הראשון היה "בוני הנגב" של הנוער הציוני. הייתה זאת חבורת צעירים תוססת מניצולי גטו לודז'. יוליה, המזכירה של מטה ה"בריחה" השתייכה אף היא לקיבוץ הזה ודרכה מצאתי מסילות אל לבבות חבריה. הם היו משענת חשובה בפעולתי. ביום בהיר אחד הודיעו לי חברי קיבוץ "בוני הנגב" כי הם הגיעו למסקנה ששייכותם הטבעית היא ל-השומר הצעיר וכי מעתה ואילך יממשו את החלטתם. לא יכולתי שלא לברך אותם על צעד זה.

גורם חשוב ומסעיר בחיי המחנות היו החיילים היהודים ששירתו ביחידות הצבא הבריטיות השונות. אלה הביעו נכונות לסייע ככל שיכלו לאנשי המחנות. היו בהם שלימדו שירי חיילים וגם משירי הארץ החדשים. הם גם סיפקו לנו מידע על המתרחש סביבנו ובעולם כולו.

בראשית אוגוסט הגיעה אלי חברה ובידיה מכתב **מיצחק ליטבק**. נאמר בו: "נושאת מכתב זה היא חברה פעילה בתנועה, יודעת עברית ותוכל להועיל לך רבות". היא הייתה בעבר חניכת קן נייסבייז' של השומר הצעיר, פעילה שם במחתרת ואחר כך פרטיזנית. על ההמלצה החמה הזו אני אסיר תודה ליצחק ליטבק עד היום, שכן חדווה הייתה לחברתי לחיים. בצעדיה הראשונים בגראץ היא השתלבה בפעילותנו כמזכירת הארגון. ממנה למדתי פרק בתולדות השואה של יהודי ביילורוסיה הפרטיזנים בפולסיה.

"הצעת עזרה" פולנית ואיומים בריטיים

מחנות העקורים שקמו כתוצאה מה"בריחה" היו למוקד התעניינות של העולם כולו. עיתונאים ומנהיגים שונים היו מגיעים ובפרסומים שלהם נתנו שירות חשוב למאבק ההעפלה של שארית הפליטה נגד סגירת שערי ארץ ישראל בידי הבריטים. אך היו גם ביקורים בעלי אופי שונה ועל אחד אספר בזה.

יום אחד הציג את עצמו לפניי נציג רשמי של ממשלת פולין הגולה בלונדון. לפי כן הוא הספיק להתערב עם אנשי המחנה וליצור רושם שכאילו מחפש הוא שכנים או חברים משכבר הימים בפולין. לבסוף התעניין איך אפשר להגיע אלי. כאשר נכנס, כבר היה מצוייד במידע עלי ועל מוצאי הצ'נסטוחובי. נראה היה שהכיר את עיר הולדתי ובשיחתנו העלה שמות של רחובותיה. אט-אט התקלף מכל הנימוסים המחייבים והתחיל לגלות את כוונת בואו.

לאחר שהלה כינה את האסון הגדול שפקד "את שני עמנו" מידם הרשעה של הנאצים העלה על נס את מלחמתה של ה-א.ק. (ארמיה קראיובה), המחתרת הלוחמת של ממשלת לונדון נגד הכובשים ולצד היהודים, נוסח דיבור זה עורר בי, כמובן, הסתייגות, שכן היה ידוע לי פרצופם האמיתי, הרצחני והאנטישמי, של אנשי המחתרת הזאת וקשה היה לי לרדת לסוף כוונותיו של האיש.

לאחר דיבורים סחור-סחור גילה לי את מטרת בואו. ממשלת לונדון מעוניינת לסייע לפליטים יהודים ניצולי השואה במזון ובביגוד. כמחווה ראשונה הציע שתגיע אלינו שיירת מכוניות עם מצרכים ואליה תתלווה הזמרת הפולנית הידועה האנקה אורדונבנה. מאליו מובן גם שכל המחזה הזה שיבליט את הצעד ההומני של ממשלת לונדון יצולם. היה ברור שממשלת לונדון מחפשת דרכים להיטהר מאבק האנטישמיות שדבק בה, ובעיקר באנשיה שפעלו על אדמת פולין, באמצעות תרגיל ראווה שינוצל לצורכי הפרסומת שלה.

השיבותי לו בלי הסתר דבר: "אדוני, אספנו עדויות על המעשים שביצעו חיילי הארמיה קראיובה נגד יהודים. יהודים רבים מצאו את מותם מידיהם ובמקרים רבים מנעו מיהודים עזרה שיכלה להצילם. נחוצה מידה גדושה של חוצפה כדי לבוא אלינו במחווה מתחסדות והריני מבקש ממך לעזוב את המקום. ואם תנסה לנצל בעורמה את מצבם הקשה של הפליטים, נדאג שפעם שנייה לא תעז לחלום על מבצע דומה". ביקשתי מחבורת פרטיזנים שיעזרו לאדון בכל האדיבות לעזוב את שטח המחנה.

יחסים מורכבים יותר היו לי עם הרשויות הבריטיות ששלטו באזור. לא אחת נקראתי לפגישות עם מייג'ר טיילור, הקצין הממונה על ענייני ה"עקורים" מטעם מטה הכוחות המזוינים הבריטיים. באחת הפגישות תבע במפגיע להפסיק את זרימת הפליטים לאזור שבפיקוחם.

בפגישות מסוג זה עם קצינים בריטיים שימשו תמיד בערבוביה, בעטיפה אדיבה ומנומסת, שידולים ולחצים, רמזים מעורפלים ואיומים גלויים. הוא תיאר את הקשיים המרובים הכרוכים בשיכון הפליטים ואת מצוקת המזונות הכללית ובצורה שלא השתמעה לשתי פנים פסק: מכאן ולהבא לא יוכל לפרנס את הבאים מן החוץ על חשבון רמת החיים של האוכלוסייה המקומית המקופחת בלאו הכי. הוא לא הסתפק בהודעה התקיפה והוסיף, כי יש לו ידיעות על קיומו של ארגון יהודי בינלאומי שרשתו פרושה על כל ארצות אירופה והוא מכון את נהירת הפליטים בראש וראשונה לאזור הכיבוש הבריטי. לבסוף הצביע עלי כעל ראש הארגון החשאי הזה באוסטריה.

אני כמובן נענית לך שאינני פועל בשם גוף בינלאומי כלשהו ואינני אלא נבחרם של הפליטים עצמם ובשםם אני דואג לענייניהם. אם סבור הוא שיש להפסיק את נדידת הפליטים הרי בידיו הכוח, כוחו של צבא האימפריה הבריטית. חובתי כנציגם של הפליטים הוא לדאוג לרווחתם המינימאלית האפשרית ולא יעלה על הדעת שלאחר כל מה שעבר עליהם יוסיפו סבל על סבלם. לשמע דבריי התקיפים נתרכך המייג'ר ונאלץ להודות כי אין לו הסכמות להפעיל כוח כדי לעצור את תנועת העקורים לאוסטריה.

התארגנות פנימית במחנות והמאבק על הקיום

אנשי המחנות שלנו היו מאורגנים במסגרות שונות שנשאו שמות בעלי משמעות סמלית. ההתארגנות בקבוצות הייתה לה מטרות עיקריות אחת: לעבור יחד את תלאות הדרך לפי שבמסגרת חברתית גדולה קל יותר לגבור על מכשולים, גם אם מטילים חובות של עזרה הדדית. התברר כי ה"יחד" בתנאים של אז הייתה לו משמעות רחבה יותר ומעבר לתועלת הרגעית.

במקרים רבים באה הקבוצה למלא את מקומה של המשפחה ולחפות על יתמות, על בדידות ועל חוסר האונים של היחיד. לא אחת העניקה הקבוצה המאורגנת תוכן חיים לאנשים וסייעה בהתקוות של רעות בין חברים ואין צורך לומר, התקשרויות חיים בין איש לאישה. רבות ממסגרות אלה אימצו לעצמן את חיי "קיבוץ" ואין לטעות בו, רוב הקיבוצים האלו לא החזיקו מעמד לאורך ימים.

בצד המסגרות בעלות האופי המקרי והתועלתני לזמן קצוב היו הקיבוצים התנועתיים היציבים של צעירים בני אותו גיל שמטרת קיומם המוצהרת הייתה הגשמה חלוצית קיבוצית בארץ ישראל. לקיבוצים אלה הצמידו התנועות מדריכים שהיו דמויות מחנכות. הקיבוצים התנועתיים בלטו בצעידה בראש המחנה, בקרינה על סביבתם ובתחושת הביטחון וכוח הסבל שלהם.

הפרטיזנים יוצאי היערות יצרו אף הם צורת התארגנות משלהם שהייתה יחידה-במינה. ה"יחידות" שלהם התארגנו בפולין לקראת "המסע לארץ ישראל". היו להן מפקדים שמשכו את סמכותם מהיער או כאלה שנבחרו לצורך המסע. קבוצותיהם היו רב-גיליות ואפילו כללו משפחות שלמות. במחנות התבלטו בארגונם הפנימי המוצק ובעול המשמעת שנשאו כשהילת הלוחמים שלהם מעוררת כבוד והערכה מכל צד. בהשקפותיהם הפוליטיות הזדהו הפרטיזנים עם מחנה ארץ-ישראל העובדת.

המפקדים של יחידות הפרטיזנים במחנות סרו למרותו של מטה הפרטיזנים בגראץ. חברי המטה היו: סמק ברונשטיין, חיים שלוסברג, ישקה מזוביצקי, קנוביץ ועוד. לפי עדותו של ישקה מזוביצקי הפרטיזנים לא היו פעילים ב"בריה" אבל במחנות באוסטריה הייתה להם השפעה גדולה, במיוחד בתחום המשמעת, הסדר והכוננות למאבק. אפילו מאבק אלים בעת הצורך. הפרטיזנים שמרו בקפידה על מילוי הכללים המחייבים בחיי המחנה וגילו נכונות לכל שליחות.

הייתה עוד "קבוצה" במחנות **והיא של הבלתי מאורגנים**. גם אם לא נחשבו כמאורגנים, קיימו אף הם מסגרות רופפות לשם מילוי חובות שנבעו מהניהול העצמי של המחנה.

המחנות באוסטריה סבלו ממחסור חמור מצרכי מזון ופריטי לבוש ובכל זאת לא היו בהם עמידות בתור לקבלת המזון משום שהכול הסתדר במסגרת הקבוצות. קשה היה להבחין בהבדלים סוציאליים או מעמדים בקרב יושבי המחנות. **כולם היו מעמד אחד ויחיד – עם של אביונים חסרי כל**. ודאי שהיה שוני בין האנשים בעומק הצלקות, הגלויות והחבויות – "מזכרות הנצח" מימים נוראים. הם לא יכלו לשער שיום אחד ימצאו את עצמם עם המון-אדם, אודים מוצלים כמוהם, שעצם קיומם שם יבטא מאבק עיקש על הזכות למולדת.

המחנות שהועמדו לרשותנו היו למעשה קסרקטינים של הצבא הגרמני המובס. היו שם מיתקנים לשמירת הניקיון, לכביסה ולסניטציה. בתנאי מגורים היה הבדל בין מחנה למחנה. בצריפים היה נוח לתמרן באירגון החיים של כל קבוצה או של יחידים, מה שאין-כן במבני-האבן המגושמים שהכילו אולמות גדולים והיה הכרח להעמיד מחיצות מאולתרות לפי החלוקה האירגונית של הקבוצות או הצרכים הפרטיים של יחידים.

אוכלוסיית אוסטריה כולה זכתה לקיצבת לחם במשקל 400 גרם ליום לנפש וכן תוספת זעומה של שמנים. האוסטרים בביתם לא התקשו למצוא לעצמם תוספת מזון ממשקי-עזר ומהשווקים. יתרון זה נמנע מיושבי המחנות. אנחנו החלטנו, בהסכמת "המרכז לגולה", להוסיף 100 גרם לחם לכל נפש. ודאי שזה לא הספיק ורמת התזונה נשארה "גבולית" לעומת הנדרש לקיומו של אדם. פניותיי לג'וינט בנדון הושבו ריקם.

ב-2 באוקטובר הגיע לגראץ ג'יימס פ. רייס, נציגו האישי של ראובן רזניק, מנהל הג'וינט בצרפת. כגודל הציפייה כן הייתה גדולה האכזבה. מזון – אמר – הם, כלומר הג'וינט, לא יוכלו

לספק כי זה עדיין לא הגיע מארה"ב. והוא הדין גם בלבוש ובהנעלה. ואני השיבותי לו: תנו כסף! בכסף ניתן להשיג כמעט את כל הדרוש לקיומם התקין של הפליטים.

"כסף", אמר האדון ג'יימס פ. רייס, "לא נוכל לתת, כי הוא ינוצל לקניית המצרכים בשוק בשחור. המוסד שאני מייצג לא יעודד את השוק השחור בשום צורה".

"ומה יהיה על הפליטים?", שאלתי. והוא השיב: "זהו עניין עקרוני" ואז פניתי לאורח הנכבד בשאלתי האחרונה "לשם מה, לכל הרוחות, הגעת לכאן?!"

הנהגתו של כל מחנה הורכבה מראשי הקבוצות. לרוב היו אלה מנהיגים שהתנסו כאנשי תושייה בדרכים והוכיחו כושר היחלצות לעת סכנה. אלה עלו מכח אישיותם הכובשת וזכו באמונם של רבים. הייתה זו מנהיגות אוטנטית שצמחה מלמטה וכאשר היינו צריכים להרכיב הנהלת מחנה לא התקשו האנשים להמליץ על בחירהם.

הנהגה עצמית במחנה הייתה ערובה לארגון נאות של החיים הפנימיים ולייצוג הולם כלפי חוץ. הניהול העצמי הקיף את כל תחומי החיים במחנה. ההנהלה פיקחה על הסדרים באמצעות הקבוצות. הדאגה הייתה נתונה לא רק לצידם החומרי של החיים ותשומת לב ניכרת הוקדשה ללימוד השפה העברית, לפעילות של קבוצות הווי ולעבודה התרבותית. העבודה הזאת הייתה בתחום שליטתן של הקבוצות. לכך נוספו הרצאות וערבי הסברה בפורומים רחבים מטעם המרכז, על הנעשה בעולם והמאבק המשולב של שארית הפליטה על זכותם למולד.

חלפו חודשיים ללא תזוזה. מאיטליה לא הגיעו בשורות טובות והנהירה מפולין נמשכה. עלי לציין שמצב זה לא ערער את איתנות של יושבי המחנות. הייתה נכונות לסבל. הכול הבינו את המצב הפוליטי. הבעיה שהחריפה מיום ליום הייתה אספקת המצרכים החיוניים. היו לנו שני מקורות כספיים. האחד היה בבודפשט, באמצעותו של מרדכי רוזמן כל עוד היה שם והשני באיטליה, "המרכז לגולה", באמצעות מרדכי סורקיס. שניהם שאבו מאותו מקור, היינו מארץ-ישראל. האמצעים היו דלים. לפני ראש השנה הציע לי סורקיס להתלוות אליו למילאנו באיטליה ולתאר את המציאות בכל חומרתה לפני "המרכז לגולה". בדרכנו לאיטליה, הגענו לוויאלאך. שם שכנה יחידת תובלה 468 ומפקדה היה המייג'ור יחזקאל סחרוב. סחרוב מנע ממני את המעבר לאיטליה שיכול היה להתבצע רק ברכב צבאי ובמקום זאת התקשר בטלפון עם א. דובקין, חבר הנהלת הסוכנות ששהה אז בלונדון. לפי דבריו, שיחה עם דובקין עשויה הייתה להועיל יותר מנסיעתי למילאנו. דובקין הבטיח לארגן בישוב מפעל "כסות חודף" והרי אנחנו היינו זקוקים לעזרה מיידית! התחזקה בי ההרגשה, שליוותה אותי גם לפני כן, כי

מוסדות הסוכנות בארץ אינם תופסים את חומרת מצבם של השרידים שבמחנות אוסטריה. חזרתי לגראץ בידיים ריקות.

הסוכנות הבטיחה והג'וינט התנכר. השלטונות הבריטיים של אוסטריה התרו בנו כי ממקורותיהם לא יוכלו לדאוג למחנות בתקופת החורף. הייתי בתחושה שלאחר ייאוש. הרצתי מכתב לאבא קובנר בארץ וביקשתי שיזעיק את דעת הקהל שם ויעשה לרתימת הגורמים האחראים לטוב ענייננו. המכתב התפרסם ב"משמר". עזרה לא הגיעה. לנו לא הייתה ברירה. חייבים היינו למצוא פיתרונות מהירים לפני בוא החורף.

רכבת ההפגנה ועימות עם הקאראבינרי

בשלב מסוים כאשר נוכחנו לדעת שהיציאה החשאית לאיטליה אינה עונה על הצרכים, נאלצו להוציא לאור עולם את קוצר רוחנו ולעשות ניסיון של "פריצה בכוח". **הצבנו לעצמנו שני יעדים:**

- א. אזעקת דעת הקהל העולמית נוכח מצוקתנו;
- ב. הפגנת נחישותנו לגבור על כל מכשול בדרכנו לארץ ישראל.

החלטנו לחזור על מבצע "רכבת הפגנה" מלפני ארבעה חודשים והפעם בפומביות ובהיקף גדול ללא דוגמה בעבר. אנשינו בוויאלך שכרו רכבת אצל האוסטרים, שני אנשים יקרים הכינו את המבצע; זיגמונט מפקד הנקודה בוויאלך וחבר הנוער הציוני, וביץ, חבר ההנהגה הראשית של השומר הצעיר ברומניה. 1,200 משוכני המחנה בגאראץ מילאו באחד מימי אוקטובר את הקרונות. לפני היציאה דיברתי אל האנשים. **בין השאר אמרתי:** "הפעם שליחים אתם. אפשר שפריצת הגבול בכוח תיכשל והרכבת על נוסעיה תוחזר לאוסטריה. ועל כן אלה החוששים מן המאבק, שלכל הדעות הוא בלתי נמנע, חופשיים לחזור למחנה והם ייצאו לאיטליה על פי הקצב והתור האישי הרגיל". איש לא ויתר ולא התחרט. הרכבת יצאה לדרכה.

בטרוויזיו, עיירת גבול איטלקית, בעבר מקום מושבה של הבריגדה הארצישראלית, קידמו את פני הרכבת ה"קאראבינרי" האיטלקי. הם נצטוו על ידי האנגלים, שליטי איטליה באותה תקופה, להחזיר את כל הבאים למקום צאתם. מחזות קורעי לב התחוללו שם. החיילים האיטלקיים גררו באכזריות את הפליטים שסירבו לחזור לקרונות. הם נאלצו להיאבק במשך יום שלם עם כל אחד מאלף ומאתיים האנשים. העיתונות האיטלקית הייתה מלאת תיאורים

מזעזעים על מאבקם של היהודים חסרי הבית נגד הצבא האיטלקי. נעימת אהדה כלפי הצד החלש בלטה באותה התיאורים.

הרכבת הוחזרה למחרת היום לגראץ. חבולים בגוף וחזקים ברוח, גאים על חלקם במאבק היהודי, נטשו האנשים את הקרונות. במאבק הצטיינו במיוחד הנשים שעשו את שנות המלחמה במחנות הריכוז או לחמו ביערות. בחירוף הנפש שלהן הן סחפו אחריהן את האחרים. ההד הציבורי היה עצום ובמחנות שבאוסטריה גאתה הכרת הערך העצמי של האנשים.

תקריט בעיירה טרופיאך

בסוף חודש נובמבר הגיע אלינו מהארץ אורי שווייצר, חבר נווה איתן, כדי להחליף אותי כראש ה"ברירה" באזור הבריטי של אוסטריה. יצאנו שנינו למסע ביקורים במחנות. לעת ערב הגענו לטרופיאך, מקומו של המחנה הגדול ביותר. איתנו יחד נסעו כמה עשרות פליטים יהודיים שחזרו מגראץ למחנה שלהם. בתחנת הרכבת התנפלו עליהם באלותיהם שוטרים מקומיים וגברים ונשים הוכו באכזריות. לא רציתי לסבך את אורי השליח ושנינו חמקנו ביציאה צדדית ובדרך עוקפת הגענו למחנה. שם כבר שמעו על ההתנפלות. פשטה שמועה ששנינו אורי ואני נאסרנו. קמה מהומה גדולה ויושבי המחנה הזועמים החלו להתארגן כשמגמתם לשחרר אותנו ולעשות שפטים בעיירה.

כאשר הגענו למחנה טרופיאך נתגלה לפנינו כי כל שלושת אלפי יושביו מסודרים בשורות ומוכנים ליציאה. אותנו קיבלו בתרועות שמחה אבל חמומי מוח תבעו במפגיע פעולת תגמול נמרצת. היה מי שזרק את הקריאה "להצית! לשרוף את העיר!"

כינסתי את ראשי הקבוצות ואת מפקדי הפרטיזנים. הצעתי שנשקול את תגובתנו בצורה שתיתן ביטוי מלא לזעמנו אך לא תביא לסגירת המעבר לאיטליה. קודם כל – לא התפרצויות שאין עליהן ביקורת ובכל מצב שתישמר המשמעת. פניתי למפקדי הפרטיזנים בדרישה שלא יהיו נושאי נשק, בעת הפעולה. כל סוגי הנשק החם והקר שבידי האנשים יושארו במחנה. החלטנו לצאת בהמון להפגנה ברחובות העיירה. תהייה זאת התראה לא משתמעת לשתי פנים, לתושבים ולמשטרה שמעשה כה לא יישנה.

בלילה, קרוב לחצות, יצאנו במצעד שקט אל תחנת המשטרה המקומית. בו זמנית חסמו קבוצות קטנות שלנו את כל הכניסות לרחוב שבו הייתה המשטרה וכן גם ניתקו קווי טלפון

אליה שמנו מצור על הבניין. עשרה מתוכנו נכנסו פנימה. הצטרף לנכנסים מרדכי רוזמן שהזדמן למקום. עוד ערים מילאו את חדר המדרגות לשם חיפוי. עד שהתעוררו משנתם הקצין ושני שוטרים תורנים כבר היה כל הנשק, וגם נשקם של התורנים, בידינו. דרשנו מהקצין שיגלה את השוטרים שהיכו את קבוצת היהודים בתחנת הרכבת. הקצין, שבינתיים התעורר מתדהמתו, ניסה בשחצנות לשלוף אקדח ממגירת שולחנו, ואז התברר לו "בנימוקים משכנעים מאוד" שראוי לו להתנהג בדרך-ארץ.

להפתעת כולנו פתח אחד השוטרים את פיו והכריז שכל אנשי המשטרה המקומית הם פאשיסטיים ונאצים והוא מוכן להוביל אותנו למקום מגוריו של מפקד משטרת טרופיאך. עשרה מבין אנשינו נתלוו לשוטר. ללא גינונים הם הוציאו את המפקד ממיטתו. הוא היה מבוהל והתחנן על נפשו. הוא הובל אל בניין המשטרה ובדרך ראה את השורות הארוכות של יהודי המחנה. כשסירב להיכנס לבניין, ספג כמה מכות משכנעות. ברגליים כושלות נגרר במדרגות אל מטהו. היו פרטיזנים שלא נתקרה דעתם עד שבמו ידיהם נתנו ביטוי זעמם. **ממקום עמידתי למעלה שמעתי: "בעד אמי ואבי! בעד אחותי! בעד ילדי, היה נאצית!" בקושי חילצנו אותו מהידיים הנוקמות.**

העמדנו את המפקד לחקירה. הוא הסתמך על הוראות שקיבל מלמעלה לבדוק כל נוסע. הסגנון היה ידוע: הטלת האחריות על הממונים עליו. הוא הכחיש שציווה להכות. לשאלתו מי אנחנו ואת מי אנו מייצגים עניתי: "שלושת אלפים יהודים בטרופיאך". כשרצה לרשום את שמותנו, הסברנו לו הסבר היטב שהקיצן הקץ על הימים שבהם אפשר היה להכות יהודים ללא עונש: "הפעם זאת התראה ובפעם הבאה ישלמו השוטרים שלו בחייהם". קשרנו את השוטרים והקצינים והחזרנו אותם לבל ינסו להשתחרר ולעזוב את המקום בחסות הלילה כי אז דמם בראשם.

חזרנו למחנה וכל נשק המשטרה עימנו. דינה, מדריכת הנוער הציוני שבמחנה, נשלחה בשמנו למפקד הבריטי ואיתה כל הנשק שהחרמנו. היא סיפרה לו על פשעם של השוטרים בתחנת הרכבת. הקצין, איש נבון, שמע את הסיפור ואמר: "טוב עשיתם שהחזרתם את הנשק. נהגתם בתבונה. לייתר אדאג אני".

העיירה כולה הייתה כמרקחה. הגרמנים האוסטרים מתייחסים בכבוד וביראה לשלטון וכל שכן למשטרה. תגובתו פגעה ממש ברגשותיהם המקודשים. השוטרים דרשו מהבריטים שייערך מסדר זיהוי במחנה ושיבואו על עונשם כל האחראים להלקאת השוטרים ולשדידת

נשקם. במיוחד דרשו למצוא את "המנהיג בסוודר השחור" והכוונה הייתה אלי... אנחנו מצידנו הודענו למפקד הבריטי שאם רגלו של גרמני תדרוך על סף המחנה, לא נהייה אחראים לתוצאות. בו זמנית התארגנו להגנה וגם זה לא נעלם מעיני הבריטים שמנעו את כניסת הגרמנים.

בכך המשחק לא נגמר. היה עלינו להחליט על צעדנו הבאים. סיכמנו שלא נסתגר במחנה והאנשים יצאו לרחובות. ניתן להם להבין שהעיירה היא לא "מחוז לתחום" בשבילינו. הודענו זאת לבריטים ובו ביום אחר הצהריים יצאו כמאה מחברנו בחבורות כשפניהם מועדות לקולנוע. התושבים המקומיים פינו להם את הדרך וירדו מהמדרכות. גם את הרחבה שלפני הקולנוע פינו. בעל הקולנוע סירב למסור כרטיסים ואנשינו נכנסו לאולם בלי כרטיסים. בתגובה סירב בעל הקולנוע להקרין את הסרט. החברים שלנו לא זזו ממקומותיהם עד שהגיעה המשטרה הצבאית הבריטית והכריחה את הגרמני להפעיל את מכונת ההקרנה. התקרית מוצתה עד תומה. דומה שהייתה זאת התפרעות אחרונה נגד יהודים באוסטריה. **בציבור המקומי הירבו הכול לדבר על כוח צבאי יהודי מאורגן שהכניע את משטרת טרופיאך והשמועה עשתה לה כנפיים.**

הפחד מפני החורף האוסטרי החיש את היציאה. לאורי "מסרתי את המפתחות" בהרגשה שתנועת ה"בריתה" שהקימונו ברחבי אירופה נבנתה על תשתית ארגונית ורעיונית-מוסרית מוצקה ועתה הגיעה שעתם של הפעילים לעלות.

היציאה לאיטליה – המחנות באוסטריה מתרוקנים

מטבע הלשון שיצק אבא קובנר, שלא ייבנו חיים יהודיים בבית קברות, מצא את פירושו המעשי בחציית גבולות ובפילוס דרכים שבהן חתרו רכבות ניצולי שואה אל חופי הים בדרכם למולדת, כשעל כל המלאכה הזו מנצחים שרידי תנועת הנוער החלוציות.

החל מחודש אוקטובר התחלנו להעביר בחשאי דרך וילאך לאיטליה קבוצות קטנות שהורכבו על פי סדר בואם של האנשים לאוסטריה. במחנות עצמם השתדלנו שלא לעורר תשומת לב לכל התכונה הזו. היינו ממלאים את מקומם של העוזבים באנשים חדשים שהיו מגיעים. המפקדים הבריטיים (על כל מחנה היה מופקד קצין) תחילה לא הבחינו בתנועה הזו וכאשר נודע להם, השתדלו לעצום עין ולא להפריע. לאמיתו של דבר הם היו בדילמה: מצד אחד רצו להקל מעל עצמם את הלחץ יציאת הפליטים מאזור הפיקוח שלהם הייתה בקו האינטרסים

שלחם; מצד שני, הם ידעו היטב את משמעותה של היציאה לאיטליה. היו מהם שהציעו כ"פיתרון" לבעיה את העברתם של הפליטים לאזור האמריקני של אוסטרליה.

בסך הכול לא הייתה לנו עילה לבוא בטענות לקצינים הבריטיים האלה שגילו יחס אנושי למצוקותינו. יצא מכלל זה המפקד של מחנה יודנבורג שהגדיר את עצמו כ"אנגלי בן דת משה"... הוא, דווקא הוא, האכיל אותנו מרורים. אמת, לפליטים שבחסותו דאג ככל יכולתו, אך שאת לא יכול את כיסופיהם לארץ-ישראל. הוא עשה מאמצים לשכנע אותם שיחזרו לארצות ה"מולדת" שלהם, לפולין ולליטא ולכל גיאיות ההשמדה האחרים. עלי הוא הטיל חרם ואסר את כניסתי למחנה. הייתי בעיניו מסית ומדיח...

יחסו זה אלי בא כתוצאה של ויכוח סוער שפרץ בינינו. הוקענו אותו כיהודי שנשלח על ידי השטן להתנכר לניצולי הכבשנים של היטלר... יום אחד, לאחר שהוצאנו קבוצת מעפילים מיודנבורג בדרכה אל הגבול, ארגן אותו קצין יהודי מרדף צבאי אחריה. כמובן שמאותו יום ואילך ידענו להערים עליו ולדאוג שאפילו שמץ של מידע על תזוזה צפויה לא יגיע אליו. ואגב, אנשי יודנבורג זכו לסיוע ממקור ידידותי חשוב, הלוא היו אלה חיילי היחידה העברית 468 שישבה בוויילאך.

במשך חודש אוקטובר הצלחנו להעביר לאיטליה כאלפיים נפש. בנובמבר הוכפל מספר היוצאים והגיע לארבעת אלפים ועוד מאות אחדות עברו לאזור האמריקאי של אוסטרליה. גם בדצמבר לא נחלש הקצב. את ההצעה להעביר אנשים לאזור האמריקני העלה לפנינו המייג'ור טיילור, לשאלתי, האם ייתן לנו את תעודות המעבר, השיב: "מי שנותן לכם תעודות להגיע לכאן, שייתן גם להמשך הדרך. אנו מצידנו לא נשים מכשולים".

*

בהשקיפי לאחר על אותה תקופה קצרה יחסית אך גורלית לשארית הפליטה, ומכרעת בחיי, בהיזכרי במציאות הרופסת והמשתנה מיום ליום של המשטרים המדיניים והגבולות, ועשירה בגילויים של אכזריות כלפי היהודים, **הריני רואה לפניי גורם יהודי יציב אחד בלבד, במסגרותיו הארגוניות, ביעדים שהציב לפניו והוא ארגון ה"בריה".**

חובה להדגיש עובדה היסטורית חשובה. מראשית שנת 1945, עת החל לפעול ה"בריה" המאורגנת, ועד אוקטובר אותה שנה, נשאו באחריות שרידי התנועות החלוציות וכל העול היה על שכמם. בלטו בין המובילים אנשי השומר הצעיר. כל שאיפותינו ומלחמותינו היו מכוונות למטרה אחת: פתיחת שערי הארץ לעלייה. פעילי ה"בריה" בטוחים היו בדרכם ובמעשיהם.

למרות כל אלה ליוותה אותנו, הפעילים, הרגשה של בדידות. מצד הנהלת הישוב לא הגיעו שום אותות של עידוד וגם עזרה לא באה משם. [12]

**פעילי "הבריחה" בגרמניה, ליד משאיות של הצבא האמריקני,
בהן הסתייעו להסעת אנשים משארית הפליטה. [2]**

אפרים דקל

מבצעי "בריתה"

אפרים דקל (לשעבר קרסנר) נולד באוקראינה בעיר ליטין בשנת 1903. בשנת 1923 התגייס למשטרת תל אביב. פעל רבות בענייני הביטחון של היישוב, בהעפלה וברכש. דקל היה מייסדו ומפקדו של הש"י בתל אביב ומחוז הדרום.

בשבת השחורה ביוני 1946 היה דקל ברשימת המבוקשים של המשטרה הבריטית, אך הצליח לחמוק מידה והגיע לאירופה והיה לאחד ממנהיגי תנועות הבריתה וההעפלה ביחד עם אשר בן נתן ואחרים. **החל מסתיו 1946 נתמנה דקל למפקד "הבריתה באירופה".**

בשנת 1925 הצטרף דקל לשורות הכבאים והיה ליו"ר מרכז מכבי האש הכלל ארצי מ-1928 עד קום המדינה. פעילות מכבי האש שימשה לעתים תכופות כהסוואה לפעילות ההגנה. **ספריו "בנתיבי הבריתה" ו"שרידי חרב – הצלת ילדים בשנות השואה ולאחריה" משמשים מקור היסטורי מהימן ומרתק בחקר "הבריתה".**

"והולכתי עזרים, בדרך לא ידעו-בנתיבות לא-ידעו, אדריכם; אשים מחשך לפניהם לאור, ומעקשים למישור. אלה הדברים, עשיתם ולא עזבתם". [ישעיהו מ"ב, ט"ז]

עם 425 ילדים חמולין דרך צ'כיה, לצרפת

ב-20 בפברואר 1947 הביאה חולית "בריתה" מוגברת, 425 ילדים אל הגבול הצ'כי-פולני בקרבת העיירה נחור. שלג כיסה את הדרכים והנסיעה במכוניות-המשא הייתה קשה ואיטית מאד מחמת סכנת ההתחלקות. הילדים היו מנומנמים, כי אספנום בלילה ולפנות בוקר הגענו לגבול. חולית "בריתה" מהצד הצ'כי כבר חיכתה במקום, לקבל את פני הבאים.

הקור היה קשה מנשוא, אולם נאלצנו לחכות כי שומרי הגבול לא רצו להתחיל במלאכת בדיקת האשרה הקולקטיבית וזיהוי הילדים, על-פי הרשימה המצורפת אליה.

אשרה זו הייתה הפעם אמיתית וניתנה על-ידי ממשלת צרפת. צ'כיה עמדה אפוא לשמש ארץ מעבר בלבד.

למזלנו, הקדים הקצין האחראי להופיע בתחנה והעניינים התנהלו במהירות. הטיפול המזורז נתאפשר תודות ליחסים הטובים שקיים מפקד "הבריחה", הח' מנחם עם מפקדה הצ'כי של תחנת גבול זו, ובעזרת שלושה בקבוקי וודקה, שניתנו לשומרי הגבול מן הצד הפולני.

כאמור, זכינו לטיפול מזורז ביותר. זיהוי הילדים נערך באופן סמלי בלבד וכעבור עשרים דקות כבר הורשינו להמשיך בדרכנו, כשפעילי הבריחה משני הצדדים והמלווים המבוגרים משמשים כסבלים ונושאים על שכמם את מטען הילדים.

אף-על-פי שהיה זה משלוח לגלי, הרי לא זו בלבד שאותו קצין צ'כי חביב מנע ביחסו הבלתי פורמאלי עיכוב ממושך וסבל מיותר לילדים, אלא גם צרות ותקלות אפשריות, שכן גם משלוח לגלי עם אשרה אמיתית, איננו סובל בדיקת תעודות יתרה...

המציאות בימים ההם חייבה את הפעילים להכין רשימות ובהן שמות וגילים בדויים ולהגישן לאישור בטרם ידעו מי יהיו הילדים המיועדים למשלוח. שכן מתוך סיבות שונות הכרוכות בביטחונם של אותם הילדים, בהבטחת האפשרות להוציאם מתחומה של פולין, נאספו הילדים רק בשעות האחרונות לפני צאתם למסע.

יתר-על-כן, צורפו למשלוח זה גם מספר ילדים, שהובאו ישר לגבול והמבוגרים שהביאום ביקשו שניקחם עמנו. לא יכולנו כמובן להתנכר לבקשות אלו, על אף הקשיים הכרוכים בהעברת ילדים מעל המספר הנקוב באשרה.

אחד הילדים הללו הובא לגבול על-ידי דודו, יהודי מזוקן כבן שישים שהסביר: "הבאתי לכם ילד יקר" (א טייער קינר... מען באדארף אויף איתם אופפעסען). "הוא בן אחותי. שלמתי עבורו חצי מליון זלוטים. זה כל מה שהצלחתי להשיג. הגויה דרשה עוד יותר, אף לבסוף הסכימה למסור אותו לידי תמורת סכום זה".

בגלל השלגים שחסמו את הדרכים, נתקענו בצ'כיה ולא יכולנו להמשיך בהסעת הילדים והממשלה הצ'כית, שגילתה בדרך כלל יחס נאה מאוד כלפי פליטי השואה ובפרט כלפי

פליטים ילדים, נענתה גם הפעם לבקשת הג'וינט, להרשות את שהותם של הילדים בארצה שבועות מספר ואף העמידו לרשותו שיכון ארעי למענם.

מצרכי מזון ושאר אספקה ניתנו ביד רחבה, כדי להבריא את הילדים בטרם ימשיכו במסעם. פעילי התנועות השונות והג'וינט עבדו במסירות למופת, צוות של רופאים ואחיות שהועמד אף הוא לרשות הפליטים הקטנים טיפל בהם ללא ליאות. ואכן, משיצאו הילדים אחרי שבועות אחדים להמשך מסעם, קשה היה להכיר עוד בשובבים בריאים אלה, את הילדים החיוורים והמדוכדכים, שחותם החוויות הקשות שעברו עליהם, טבוע היה בפניהם.

פגישת חיילים רוסים עם ילדינו – בגבול

בחודש מרס 1947 העברנו 120 ילד על פני הגשר ששימש גבול בין צ'כיה ואוסטריה. בכל מקום נתקלנו ביחס אנושי ואוהד מצד הצ'כים, אשר בדרך כלל הושיטו לנו כל עזרה אפשרית. בצדו השני של הגבול באוסטריה, חיכו לנו מכוניות כדי להסיע את הילדים לווינה, והנה הופתענו בראותנו לפתע יחידת חיילים רוסיים מצבא הכיבוש. חששנו לחקירות ושאלות מיותרות, העלולות לסבך אותנו, אף-על-פי שהמשלוח היה לגלי כמעט. אך במקום זאת ניגשו החיילים הרוסיים אל הילדים והחלו לעזור בהעלאתם למכוניות, וחילקו להם סוכריות. יחסם היה לבבי מאוד, הודינו להם על עזרתם ושתינו אתם "לחיים". הם הביאו וודקה רוסית ואנו מצדנו כיבדנו אותם בסיגריות אמריקאיות, מצרך יקר ערך בימים ההם, ובייחוד בעיני חיילים רוסיים שעישנו סיגריות זולות מאוד או אפילו "מחורקה" מגוללת בנייר-עיתון.

אחד הקצינים הצעירים פנה אל ילד כבן תשע ושאל אותו: מהיכן אתה, פעוטון? וכשזה ענה לו ברוסית צחה: מרוסיה, נדהם ופנה אל מדריך "הבריחה" בשאלה: "כיצד יתכן הדבר?" הוא התכוון לאיסור היציאה מרוסיה, אך כשהסביר לו, שזהו ילד יהודי מפולין, שברח לרוסיה וחזר אחרי חמש שנים עם הרפאטריאציה, ועתה הוא נוסע לארץ-ישראל – הניחה התשובה את דעתו בחזרו פעמיים על המילה: מבין אני, מבין אני, מובן לגמרי... והוסיף כמדבר אל עצמו: טיפש. מוטב לא לשאול..."

ילדים יווניים

הח' ספקטור מספר:

כידוע, נעזרה "הבריחה" בפעולותיה לא אחת, בעובדת קיומם של משלוחי רפאטריאציה, בהם הוחזרו למולדתם בני עמים שונים שנשארו בחיים, לאחר שגורשו על-ידי הנאצים למחנות למיניהם.

לפרקים היו – תוך הסכם עם הנהלת המשלוח – מצרפים פליטים יהודים – בעיקר ילדים – למשלוחים אלה ולפרקים היו מציידים משלוח שלם של פליטים יהודים בניירות-רפאטריאציה מתאימים על שמות בדויים ועוברים בהסוואה זו, גבול זה או אחר.

במקרה שרצוני לספר עליו, המדובר הוא במשלוח של ילדים שעמדנו לעבור עמם את הגבול בין צ'כוסלובקיה להונגריה, כשאנו מצוידים בתעודת-רפאטריאציה יוונית "משכנעת". הסוואה זו הייתה נוחה לנו, שכן לא נמצא בדרך כלל בסביבות אלה איש, שיהיה לו מושג כלשהו, מה צלילה של שפה זו, לא כל שכן שידע לדבר בה. בהגיענו לתחנת-הגבול היינו מורים לפליטים הקטנים להמעיט ככל האפשר בדיבור ולא להשיב על שום שאלה ושומרי הגבול ה"מלומדים" היו משוכנעים, למשמע בליל העברית-האידיש המשובשת שבפי הילדים, כי אכן לפנייהם ילדים יוונים. לרוב לא היו מנסים כלל לפנות אליהם בשאלות, כי הרי ילדים אלה אינם שומעים אלא יוונית בלבד.

בבואנו בסוף שנת 1945 לאותה תחנת גבול שבין צ'כוסלובקיה להונגריה, עמדו שם על המשמר חיילים רוסיים. משום מה הפכו והפכו בתעודה הקולקטיבית "היוונית" שהגשתי להם.

אחד הזקיפים, אחרי שהציג לי ולשאר המדריכים שאלות רבות, שחרגו למעשה מגבולות של ביקורת שיגרתית, פנה לפתע גם אל הילדים עצמם והחל להציג להם שאלות בפולנית וברוסית כדי לבחנם, אם אינם שומעים שפות אלו. הילדים מילאו בקפדנות אחר ההוראות שקיבלו לפני כן ושתקו. ובכישרון רב, ששום שחקן תיאטרון לא צריך היה להתבייש בו, העמידו פנים אטומות של חוסר הבנה מוחלט, משכו כתפיהם באין-אונים והצביעו עלינו, המדריכים, בתנועה אילמת שפרושה "פנו אליהם, הם יסבירו לכם הכול". אולם הזקיף החרוץ והחשדן לא התיימש והוסיף להציג את שאלותיו כשהוא פונה לסירוגין לילד זה או אחר. ככל שנמשכה החקירה כן גברה מתיחותנו וכבר התחלנו חוששים להצלחת המבצע, שכן עלול היה בכל רגע ילד זה או אחר להיכשל בלשונו, ואנו היינו מלאי פליאה, שהדבר טרם קרה.

בעוד החקירה נמשכת, יצא אלינו קצין התחנה ועקב רבע שעה בדומיה אחרי מאמצי פיקודו, להוציא תשובה כלשהי מפי הילדים "החשודים". ניכר היה בו בחייל האמיץ והקפדן, שהוא אכול ספקות אם להניח למשלוח לעבור את הגבול; ומשנתעייף בעצמו מן החקירה העקרה נשתתק לפתע ושלח מבט שואל לעבר הקצין הממונה עליו, שעמד כל העת בפישוק רגליים בקרבת מקום מבלי להוציא הגה מפיו, והושיט לו את תעודת-המעבר שלנו. הקצין לא הסתכל כלל בתעודה אלא אמר בתקיפות: "אלא אינם יוונים. עזוב אותם למען השם, תן להם

לעבור". ומבלי שיפרש דבריו אלה, היה ברור לנו כי הוא יודע כי לפניו ילדים יהודים שניצלו. החייל מלא אחר ההוראה...

מאוסטריה לגרמניה

הכפר אונקן שוכן בגרמניה, לא רחוק מהגבול האוסטרי וקו הגבול עצמו עובר ביער עבות. **מספר הח' מקס קרוכמל:** "כבר קודם לכן פעלנו פעמים אחדות בגבול זה ולמדנו להכיר את שביליו ומבואותיו ובעיקר את הדרך, המובילה לסלפלדן שבאוסטריה. לרוב היה אחד משומרי הגבול אשר הכיר היטב את הדרך מדריך אותנו, ותמורת שירות זה או תמורת הידיעות, שהיה מוסר לנו על מקומות הימצאם ומועדי סיוריהם של שומרי-הגבול היה מקבל מאתנו סיגירות, שהיו באותם הימים יקרי-מציאות ומטבע מבוקש יותר מכסף. אחרי שלמדנו היטב את שבילי היער, החלטנו להעביר בכוחות עצמנו 150 איש, ביניהם 55 ילדים. לדרך יצאנו אחרי חצות, אולם משרק נכנסנו לתוך היער, איבדנו את הכיוון והתחלנו לטעות בדרך. נראה כי הלכנו סחור סחור, מבלי להתקדם. היה ליל חושך וגשם עז ניתן ממעל והרטיב אותנו עד מוח עצמותינו.

הגשם לא פסק עד אור הבוקר, וכשהאיר השחר מצאנו את עצמנו מוקפים שומרי גבול ועימם חוליית משטרה צבאית אמריקאית. כולם היו עייפים ורעדו מקור. הילדים היו שרויים במצב של אפיסת כוחות ממש. למזלנו היה קצין המשטרה הצבאית האמריקאית – אדם טוב ונבון, הוא הבין מיד מי הם הנאסרים ומה "פשעם". הוא הסתכל ברחמים בילדים הרטובים והעייפים ונתן בו במקום הוראה, לשחרר את כולם ולשלחם "חזרה" למחנה סלפלדן, למרות שבלי ספק ידע שגנבנו את הגבול מגרמניה. הוא גם הטעה את שומרי הגבול האוסטרים באומרו: "הם באו מסלפלדן ורצו לעבור לגרמניה אך אנו נחזירם למקום ממנו באו"; וברור שהאוסטרים לא העזו להתנגד להוראת קצין אמריקאי, שנחשב באותם הימים לשליט כל-יכול באזורים אלה. אף אם הבינו, שהוא מוליכם שולל".

מאוסטריה לאיטליה דרך הרי האלפים

הדרך שלפנינו הייתה ארוכה ומפרכת. **42 קילומטר הליכה ברגל בשבילי הרים נישאים שהיו מכוסים שלג נצחי, כדי לעבור מאוסטריה לאיטליה.** בדרך זו הולכנו – חוליה של פעילי "הבריחה" – מאה וחמישים פליטים, חלקם צעירים, בריאים וחסונים וחלקם ילדים קטנים מחצי שנה ועד שנתיים. בחרנו למסע זה, צעירים בריאים וחזקים במיוחד, כדי שנוכל להיעזר בהם בנשיאת הילדים הקטנים. כל אחד ממשתתפי המסע חייב היה להשתתף לסירוגין בנשיאת ילדים, שכן אחרת אי-אפשר היה לבצע את העברתם של פעוטות אלה.

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

משקלם של התינוקות הללו היה רב והם נישאו כל הדרך, כשהם עוברים מיד אל יד. המבוגרים יצאו ללא מטען כמעט, פרט לחיתולים או מלבושים קלים עבור התינוקות ומעט צידה לדרך.

הדרך הייתה כה קשה ומייגעת שאף בגדים מיותרים הכבידו על הצועדים, כך שניתנה הוראה להשליכם בדרך.

את הילדים קשרנו על גבינו על-פי השיטה הסינית, ובאופן זה טיפסנו בהרים כשפנינו אל גבול איטליה. מקץ 48 שעות הגענו לגבול האיטלקי, וכאן נתגליתנו על-ידי קרביניארים – שומרי הגבול האיטלקיים. הללו נדהמו למראה השיירה המוזרה ולא יכלו להבין, כיצד זה הגענו למקום נידח זה וכיצד טיפסנו בהרים עם תינוקות על הגב.

הם הובילו את כולנו לתחנת המשטרה הקרובה, שם היו אובדי עצות ולא ידעו מה לעשות באסירים רבים כל-כך ובייחוד עם הילדים הקטנים.

הם החלו בבהילות להתקשר עם הממונים עליהם במפקדת המחוז וניכר היה, שהם מעוניינים להיפטר מאיתנו במהירות האפשרית.

חברינו מהעבר האיטלקי שציפו לבואנו, ניצלו את קשריהם הטובים עם השלטונות ותודות לכך שוחררנו בו ביום. אנו, המדריכים, חזרנו לאוסטריה כדי להמשיך בתפקידנו, בהעברת משלוחים נוספים, ואילו הפליטים והילדים הוסעו למחרת היום למחנה הפליטים במילנו.

500 ילדים בשבילי "הבריחה" – מגרמניה לצרפת

לפי הדו"ח של שליחת הסוכנות היהודית, החברה **מלכה שפירא**: היה זה בחודש מרס 1947, עת השלטון המנדטורי בארץ פנה לכל הארצות אשר דרכן עברו גולי ישראל, בקריאה לעזור לו במלחמתו נגד המעפילים ה"בלתי לגליים". כתוצאה מכך נעשו הבדיקות בגבולות קפדניות יותר. שיירות מעפילים – בגבולות גרמניה-אוסטריה וגרמניה-צרפת – הוחזרו לגרמניה לאחר התנגשויות, ומדריכיהם נאסרו על-ידי שלטונות צבא הכיבוש האמריקאים.

באותם ימים "נגנבו" על ידינו מהמחנות כ-500 ילד וילדה ורוכזו באחד ממחנות המעבר, נקבע תאריך להעברתם, אולם עם החמרת המצב בגבולות ובעיקר בגבול האזור האמריקאי, יעצו לנו ידידים לא לצאת לדרך בשבילי "הבריחה" ואמרו כי יש לחכות עד יעבור זעם. אולם התנאים היו כאלה שאי-אפשר היה להחזיק ילדים בתנאי מעבר זמן ממושך ולאחר התייעצויות עם מטה "הבריחה" והעפלה הוחלט להסתכן ולצאת לדרך.

לילה אפל וקר, גשם דולף בלי הפסק. המכונית מחליקה תדירות והנהג הגרמני מקלל קללות נמרצות. חבר "בריה" אחראי לפעולות אלה, מסביר, כיצד להתנהג במצבים שונים. איך להגיב ומה לומר במקרה שנתפס על-ידי שומרי הגבול. החלטנו כי אני לבדי אהיה האחראית לפעולה זאת ואין מאחורי שום גוף ציבורי שותף למעשה זה.

בחצות הגענו למקום הריכוז שנקבע על-ידי "הבריה". היו מסובים שם שליחים(ות), פעילי התנועות החלוציות, אשר באו ללוות את "ילדיהם". האווירה הייתה מתוחה ביותר, חרדו ליביתיהם של השליחים ל"ילדיהם" – היוצאים לקראת גבולות חסומים באפלת הלילה הזועף. המכוניות היו טעונות מטען יקר של תינוקות וילדים גאולים ממנזרים ומשמד ועימם מדריכיהם. קיבלנו את ההוראות האחרונות; במכוניות-המשא המכוסות ברזנט יצאנו לדרך. הנהג הובילנו בקומנדקר ואחרינו נסעו 18 מכוניות-משא עם הילדים. הרגשתי בכובד האחריות המוטלת עליי ובלבי תפילה לזהות להצלחת המבצע.

הגענו לגבול האזור האמריקאי אשר בפניו הזהירוני החברים. לבי דפק עד כי חששתי ששומרי הגבול ירגישו בחרדתי. היד שאחזה בניירות "המוסמכים" רעדה ופחדתי שתבגוד בי ותסגיר את השיירה.

שומר הגבול הגרמני התעורר ויצא מתאו כשהוא מנומנם. הצגתי עצמי כאמריקאית בתפקיד "רשמי". לא הייתי בטוחה שהבין את כל סיפור הבדיה שסיפרתי לו באנגלית, אך הוא התבייש כנראה להודות בכך, שלא הבין את אשר אמרתי. הוא פתח את השערים ו-18 מכוניות-המשא שלנו עברו בקצב מהיר.

בשטח ההפקר האטנו את הנסיעה. המפקד מטעם "הבריה" הסביר לי, כיצד להתנהג כלפי שומרי הגבול הצרפתיים. "באזור הצרפתי אין מה לחשוש, כי שם יושבים לרוב ידידים שלא עושים קשיים מיותרים". הוא הוסיף ואמר שלא אתערב בדבר וכי הוא עצמו ידבר אתם צרפתית והכול יסתדר.

נכנסו למשרד הגבול. מפקד "הבריה" התחיל בלהטיו בצרפתית, אולם בהסתכלנו בפניהם של שני הז'נדרמים הצרפתיים הבנו מיד שלא הכול כשורה כאן. ארשת פניו של יצחק קיבלה גם היא הבעה של מתיחות יתרה. הצגתי את עצמי והסברתי כי אני שומעת רק אנגלית וביקשתי שדברי יתורגמו לצרפתית. הז'נדרם ביקש סליחה ברוב נימוס ואמר, כי עליו לטלפן תחילה לממונים עליו ואחר-כך ישמע את הסברינו. עד מהרה התמלא החדר ז'נדרמים

צרפתיים ושוטרי גבול גרמניים. כ-15 איש היו ב"תגבורת" הזאת אשר הוזעקה בטלפון. סיפרתי את סיפורי ואמרתי: "כי אני מובילה שיירת ילדים למקום הבראה בבליגה וכי יש לי ויזת מעבר קולקטיבית". דברי תורגמו על-ידי שוטר גרמני לאנגלית. הייתה לי הרגשה כאילו תהום נפערה לפני ואני עלולה בכל רגע ליפול לתוכה. הם אמרו לנו, כי בלילה נתקבלה פקודה חמורה מבדן-בדן, בירת האזור הצרפתי בגרמניה, להחמיר בבדיקת התעודות וכתוצאה מזה סירבו להכיר באשרה הקולקטיבית, וטענו כי עליהם לבדוק את התעודות של כל אחד לחוד. ידעתי כי "האשרה" לא תעמוד במבחן הביקורת וכן לא הייתי בטוחה אם הגילים והשמות שבתעודות-הזהות "מתוצרת עצמית" מתאימים לגילים שבאשרה. כן חששתי פן שכחו הילדים בינתיים את שמותיהם החדשים הרשומים ב"תעודות".

הסברתי כי הילדים ישנים וחבל להעירם, והצעתי ששוטר ייגש איתי לכל מכונית וימנה את מספר הילדים. הם לא הסכימו להצעה זו ודרשו שכל אנשי השיירה יצאו מהמכוניות ויעמדו לזיהוי.

המשא-ומתן ארך זמן רב, בשל התרגומים לאנגלית ולגרמנית. בינתיים החלו הדברים להתנהל באווירה ידידותית תוך שתייה ועישון ואכילת שוקולדה ש"הבריחה" נהגה להביא עימה לשם "ריכוך" שומרי-גבולות. אולם, בכל זאת המשיכו השוטרים לעמוד על כך, כי עליהם לזהות כל אחד ואחד מהשיירה.

לבסוף הצעתי שרק אני אלך להעיר את הילדים כדי שלא ייבהלו, אאסוף את תעודות-הזהות, אביאם למשרד ונשווה אותן לשמות הרשומים באשרה הקולקטיבית. הצעה זו נתקבלה על דעתם, אבל הם דרשו גם, שלאחר זה יצאו כולם מהמכוניות וכל ילד ייגש לקבל את תעודת הזהות שלו, כאשר יקראו בשמו. לא הייתה לי ברירה וברגליים כושלות נגשתי בליווי שוטר, למכונית הראשונה. הפשלתי את שולי הברזנט. ילדים אחדים התחילו לבכות. הסברתי לשוטר שהם נבהלו וביקשתי ממנו שיתרחק קצת כי הם מפחדים מפני תלבושתו. באותו רגע לחשתי על אוזנו של המדריך בעברית על חומרת המצב. בררתי שוב אם הילדים זוכרים את שמותיהם החדשים וביקשתי שישננו אותם מחדש במידת האפשר. לא לכל המדריכים היו רשימות השמות ולכן, השארתי להם את תעודות הזהות לשעה קלה. לשוטר אמרתי כי כדי שהעבודה תסתדר יותר מהר, אלך מאוטו לאוטו להעיר את הילדים תחילה ואילו את תעודות הזהות אאסוף אחר כך. הדבר נתקבל על דעתו והוא נעמד לו בצד משועמם, עת עברתי בין שורת המכוניות והסברתי למדריכים כיצד להתנהג. והעיקר – שהילדים ילמדו את "שמותיהם" שבתעודות.

חזרתי למכונת הראשונה. אספתי את תעודות הזהות והבאתים למשרד. הם הסכימו שנעזור להם להשוות את השמות הרשומים בתעודות הזהות לאלה שבאשרה הקולקטיבית. הרשימה הייתה ארוכה ושמנו לב בעיקר לשמות ולא הפנינו את דעתנו לגילים ולתמונות...

מכונת אחת הועברה. הילדים יצאו ממנה והז'נדרם התחיל לקרוא בשמות ולהחזיר את תעודות הזהות. היו רבים שלא זכרו את שמותיהם אשר רק אתמול כונו בהם. אחרים היו "מיושנים" ולא זכרו או לא הבינו את המבטא הצרפתי. המדריכים היו נאלצים לדחוף אותם: "שמע, מהר ולך, הרי קראו בשמך, למה אתה עומד כגולם, מה אתם חולם".

בצאתי לאסוף את פנקסי הזהות מהמכונות שעמדו בשטח ההפקר, סובבוני אנשים שבכלל לא היו ברשימה ולא היו בידיהם כל תעודות זהות ונשים הרות שנכנסו בדרך נסתרת וללא רשות. הם ביקשו שנעזור להם להסתכן. לא יכולתי לנחמם וגם לא לעזור להם ברגעים אלה. התרעמתי על שהתנגבו לשיירת הילדים, כי חששתי שהם יכשילוה.

העלמתי מכולם את חוסר הניסיון שלי בהעברת גבולות ויעצתי להם עצות ככל שעלה על דעתי ברגעי יאוש אלה. צללים בודדים התפזרו בשדה לעשות את צרכיהם ואחר-כך הסתננו והתערבבו עם אנשי המכונות הראשונות אשר כבר עברו את הבדיקות. אחד היה "אילם-חרש" ואחר עשה עצמו "מטומטם". היו שטענו בשפות זרות וביידיש כי כבר עברו את הבדיקה, כביכול, קודם לכן וכי הם שייכים למכונת הראשונה וכך נדחפו והסתננו למכונות אשר כבר עברו את הבדיקה.

במכונת אחת היו הילדים הקטנים ביותר, היו ביניהם גם בני 5-6. אלה היו הילדים ממחנה הקואורדינציה – דורנשטט, שקיבלתי אותם כאשר הגיעו לפני כשנה מפולין.

בהפשילי את שולי הברזנט אשר כיסה את המכונת ובלחשי: "שלום, מי המדריך פה?" הכירו הילדים את קולי. אחרי שהות של מתיחות שמעתי שקוראים בשמי בצהלת שמחה: "הלו, זאת מלכה, השליחה שלנו". הבטתי סביבי, השוטר עמד בריחוק מה מכורבל ומנמנם בעמידה. כאמור, לא ידעתי מראש מי נמצא במכונות והפגישה הבלתי צפויה עם הילדים האלה זעזעתי עד היסוד ושוב לא יכולתי לעצור בעד זרם הדמעות שפרצו מעיני.

ייתכן והיו אלה דמעות הודיה על הזכייה שזכיתי לקבל את הילדים האלה במחנה דורנשטט בהגיעם מפולין ואחר-כך גם להבריחם בגבולות. בינתיים סיפרה לי המדריכה שהילדים אינם

זוכרים את שמותיהם. אמרתי לה כי עליה לטעון כלפי הז'נדרמים בתוקף, כי הילדים ישנים ואי-אפשר להעירם, היא הסבירה לילדים כי עליהם "לישון". היה זה מחזה מזעזע לראות איך הבינו הפעוטים את המצב. כהרף עין הסתדרו לשינה בפוזות שונות.

בלי לחשוב על התוצאות האפשריות – התפרצתי למשרד והפצתי בקצין האחראי, שייגש איתי למכוניות – לראות את הילדים הקטנים ומצבם. הוא נאות וכאשר הפשלתי שוב את שולי הברזנט והתמונה של יתומים קטנים שכובים בצפיפות ונשענים אחד על רעהו, נתגלתה לעינינו, תבעתי שלא נעירם משנתם ושיוותר על זיהויים האישי. אם משום שתמונת גוש היתומים נגעה ללבו ואם שכבר היה עייף, הסכים שהמדריכה תביא את כל תעודות הזהות, אשר הושאו לרשימת "השמות" שבאשרה והוחזרו לה. המכונית עם הילדים הישנים הורשתה גם היא לעבור לשטח הכיבוש הצרפתי.

לבסוף נטפלו השוטרים ל"מסתנן" שהיה עמנו; הם מצאו ששמו אינו מופיע כלל באשרה ובשום אופן לא הסכימו שיעבור את הגבול. כאשר הוברר כי לא צפוי לו שום עונש – ורק יחזירוהו לאזור האמריקאי – הוחלט לא לעקב את השיירה בשל איש אחד. היה חשש להישאר במקום יותר, פן תהיה הסתבכות נוספת ומהר הסתלקנו משם. כך עברנו בשלום בשעה 6:45 בבוקר את הגבול ה"ידידותי" שבאזור הצרפתי בגרמניה. אחר חמש שעות של חרדה המשכנו בדרכנו בתוך האזור הצרפתי. בדרך נבדקו ניירותינו על-ידי משמרות נעים, אולם התברר להם במבט אחד על האשרה שלנו, שהייתה מוחתמת על-ידי משטרת הגבול, כי אנו "כשרים".

היום האיר. עברנו כפרים וערים וברחובות העקלקלים אי-אפשר היה לראות תמיד את כל המכוניות. התברר כי השיירה שלנו אינה מתנהלת בסדר. המכוניות התפזרו ומספר נהגים נעצרו פתאום ברחובות העיר מסיבות שונות. שני נהגים העמידו את המכוניות ברחוב צדדי וכשהאצנו בהם להתקדם, הודיעו כי מכוניותיהם מקולקלות. היינו נאלצים לחלק את הנוסעים בין יתר המכוניות, דבר שהוסיף על הצפיפות וגרם להתמרמרות ובכי הילדים.

בשעה 10 עברנו בכביש שמשני צדדיו יער, עשינו חניה לשם מנוחה ואוכל. נמנו המכוניות והנה נתגלה ששתי מכוניות אחרות חסרות. חיכינו שעה ושעתיים והמכוניות לא הגיעו. יצחק יצא לחפשן וחזר בלעדיהן. דאגתי לנמצאים במכוניות החסרות ולסכנה שמא יתפסו באיזה מקום בלי ניירות ויספרו שהם חלק משיירה, דבר העלול להכשיל את השיירה כולה.

רוב הנוסעים היו עייפים וצמאים ופשטו לחפש מים. הילדים התרוצצו על הכביש במקום לנוח במרוכז בצל היער. למדריכים כמעט ולא הייתה כל שליטה עליהם ואחדים מהם נרדמו מרוב עייפות. בין המדריכים היו גם צעירים ארצישראליים אחדים, אחרוני הבריגאדה שהיו בדרכם לארץ. והם, יחד עם המדריכים, התגייסו להשליט סדר: הם אספו את הילדים וערכו עמם משחקים, המכוניות נוקו ואווררו וסודרו לפי מספרים, חייבנו את הנהגים לנסוע לפי סדר מספרי כדי שהמכוניות לא תאבדנה שוב. החברים הארצישראליים שישבו על-יד הנהגים נתבקשו להאט את נסיעתם וקבענו מכונית אחת כמאסף.

בשעה 3:30 אחה"צ החלטנו להמשיך בנסיעה לגבול. חומרת המצב עזרה לנו להתגבר על הכול וגם על הדאגה לילדים החסרים.

לאחר נסיעה של שעה הבחנתי בקומנדקר הנוסע לקראתנו. מאופן הנסיעה המהירה שיערתי שזה יצחק ומה גדולה הייתה השמחה כשהודיע, כי מצא את שתי המכוניות האבודות. למשך שעות מספר השתלטה שלוה של שיירתנו. האטנו את קצב הנסיעה כי לא רצינו להגיע לגבול לפני הלילה. בשעה 9:30 בערך התקרבו לגבול הצרפתי. פקידי הגבול אמרו לנו שהם קיבלו הודעה על בוא השיירה וכי חיונו לנו עוד בשעה 2 בצהריים. פקיד מכס קפדני התחיל לבדוק את המטען, הצהרתי שיש לנו רק מטלטלים של הילדים, אבל במכונית אחת נתגלו (כהפתעה בשבילי) ארגזים גדולים ובהם כל מיני מכשירים כבדים אשר המכס סירב להעבירם. נדמה היה לי כי הכול אבוד, כי הסבל הרב של הילדים לא נרצה וכי לשווא היו כל הטלטולים במשך יממה שלמה. התברר כי המטען "הכבד" הוטען על-ידי "הנספחים" אל השיירה. רצינו להשאיר את המטען, אולם פקידי המכס לא הסכימו. נעשינו חשודים בעיניהם והם נטפלו אלינו בכל מיני אמתלות. עברו שעות אחדות של מתיחות ועצבנות. נראה שבינתיים נודע לידידנו הצרפתי על בואה של השיירה. ב-12:30 הופיעו פקידים אשר בדקו את ניירותינו במהירות רבה ובשעה 2 אחרי-חצות עברנו את הגבול, כאשר שוטר צרפתי יושב על ידינו בקומנדקר ואחרינו מכוניות המשא.

בעיר הגבול הזמנו את "הצלב-האדום" אשר חילק לילדים משקה חם והשוטרים הצרפתים עזרו לנו להכניסם לרכבת שחיכתה כדי להובילם לעיר-החוף. הרכבת הגיעה בשלום לעיר-החוף בצרפת, משם הפליגו הילדים באוניית העפלה "תיאודור הרצל". הם טעמו טעם גולת קפריסין במשך שנה נוספת, עד הגיעם ארצה, עם קום מדינת-ישראל.

מחוויותיו של טיבי

בשנים 1946 ו-1947, עת שבסיסה העיקרי של "הבריחה" באיטליה היה באחד מפרווריה של עיר-הנופש מירנו, התבצעו פעולות "גניבות הגבול" לרוב בהסוואה של "יחידת עזרה" אמריקאית. חברינו לבשו מדים דומים לאלה של חיילים וקצינים אמריקאים, ולרוב גם התקשטו בכוכבים וסימני דרגות של "קצינים", כשבכיסיהם ה"תעודות" המתאימות לכך. גם המשאיות של "היחידה האמריקאית" כביכול, היו דומות לאלה הצבאיות, וגם לגביהן הותאמו "תעודות" ב"תעשיית הבריחה".

פעם הגיעה אלינו ידיעה כי נתקבלה אשרת מעבר איטלקית רשמית למאתיים ילד מאוסטריה לאיטליה. בחוליית "בריחה" יצאנו לגבול, כי הייתה עבודה "סידורית" גם בקבלת שיירות רשמיות: היה צורך לתאם את השמות והגילים של הילדים לאלה הרשומים ברשימה, שאף פעם לא התאימו, כמעט תמיד היה מספר הילדים גדול יותר מהרשום באשרת הכניסה. אולם עיקר הפעולה הייתה: לנהל את העניינים בגבול כך, שהמסמכים לא יוחתמו בחותמת "הכניסה" של הגבול. ידידנו האיטלקים עשו לנו טובה זו והשאירו את האשרה והרשימות נקיות מדיו החותמות. הם בכלל התייחסו לעניין באהדה, ובייחוד, שאגב יחסי החברות שבינינו, עברו קופסאות סיגריות אמריקאיות – יקרות מציאות בימים ההם – מידינו לידיהם.

אנחנו – שבידינו הייתה אשרה "שלא השתמשו בה כלל", הודענו לחברינו באוסטריה לשלוח מאתיים ילדים נוספים. מאוסטריה, אשר לחץ הפליטים שם היה גדול, הודיעונו כי ברכבת של יום המחרת יצא משלוח נוסף של מאתיים ילד. יצאנו לתחנת הרכבת לקבלם. אולם, בעוד אנו יושבים ומשוחחים עם קציני הקרבינירים – אלה שומרי הגבולות ההרריים – הגיע לפתע קצין איטלקי מהתחנה ורמז משהו למפקד הסביבה. מיד יצאנו יחד עמם לרכבת וראינו לפנינו מאתיים פליטים-גברים, לא ילדים, כי אם אנשים מבוגרים, שרבים ביניהם בעלי זקנים – ודאי אבות לילדים או סבים לנכדים...

הקצין הביט בנו בכעס וכאילו טען: "האם לצחוק תעשונו, האלה הם הילדים שלכם?" עמדנו כמבווישים, כי גם אנו לא הבינונו את פשר הדבר, למה זה שלחו לנו מאתיים מבוגרים במקום מאתיים ילדים, כפי שביקשנו. אולי קרתה טעות והתשדורת שלנו לא פוענחה נכון? היינו בטוחים כי הנה תינתן הפקודה להחזיר את כולם חזרה לאוסטריה. לא פצינו פה ולא ניסינו להצטדק, כי מה תועיל ההצטדקות? עמדנו ושתקנו, כי באמת לא היה לנו מה לומר. הקצין המשיך לרטון ולטעון, אולם כעבור כרבע שעה, כנראה למראה האנשים ולבושם, חדל. שינה את תגובתו, התרכך ופנה אלינו בבת-צחוק: "נו – קחו לכם את הילדים". ובאותה בת-

צחוק ידידותית הוסיף: "אבל תיכף ומיד". מובן מאליו כי לא חיכינו רגע נוסף והעמסנו את "הילדים המזוקנים" על המכוניות והסתלקנו במהירות מסחררת. הפעם החתימו לנו את האשרה ורשימות "הילדים" וקלקלו אותה לשימוש בפעם נוספת...

בסתיו 1947 קיבלנו ידיעה שקבוצה בת 80 ילד בגיל 8-14, שהיו בשבילי "הברחה" מגרמניה למחנה בדרום איטליה, נעצרה בסאן-ולנטינו על-ידי שומרי הגבול והמכס, אשר אתם הקשרים שלנו לא היו תקינים. יצאתי לסאן-ולנטינו כשאני לבוש מדי סרן אמריקאי ובכיס "תעודות" כי אכן סרן מצבא הכיבוש האמריקאי אני. פניתי אל המשטרה והודעתי כי נשלחתי על-ידי המפקדה שלי לקבל את הילדים. הם ענו לי כי קיבלו פקודה מגבוה להחזיר את הילדים חזרה לאוסטריה ויבצעו זאת במעבר רשיה. עמדתי כל הזמן מהצד, וכשנוכחתי שעם האיטלקים האלה אי-אפשר "להסתדר" וכי גם הסיגריות האמריקאיות לא יועילו אצלם והם יבצעו את הפקודה כלשונה, תקעתי סיגר עבה בפי לשם רושם ופניתי אל המדריכה הראשית של הילדים – אשר גם היא חשבה אותי לאמריקאי – ואמרתי לה באנגלית ובקול רם "שתעלה את הילדים לאוטובוס ושלא תדאג". היא הסתכלה בי במבט בוז ושנאה, על שאני פועל ללא היסוס להחזרת הילדים לאוסטריה, משם באו זה עתה. כשהגענו לגבול, והילדים נמסרו למשמר הגבול האיטלקי על מנת לבצע העברתם חזרה בו בלילה, והשומרים עצמם חזרו לסאן-ולנטינו, פניתי אל דינה המדריכה, כשאיש לא עמד על-ידינו בעברית ואמרתי לה כי אני פועל כאן בשם "הברחה". אולם עברה כחצי שעה ויותר עד שהתאוששה ושוכנעה כי אכן, אינני בלש בריטי מוסווה במדי הצבא האמריקאי, כפי שחשבה קודם לכן.

שומרי הגבול במקום זה נמנו על ידידינו וכן הקצין האחראי שם. העברנו את הילדים לאוטובוס אחר, הקצין הושיב בו שלושה קרבינירים מזוינים עם "פקודת החזרה" לאוסטריה, מודפסת וחתומה כחוק. הוא עצמו ישב איתי בג'יפ ויחד לווינו את האוטובוס אל מעבר לגבול. אולם, האוטובוס עשה כמה פניות, סטה בדרכים צדדיות והחל נוסע בכיוון הפוך; "סידרנו" עם ידידינו שבמקום לנסוע לגבול האיטלקי-אוסטרי, ייסעו בכיוון הפוך ויחדרו לפנים הארץ, וכך נסע האוטובוס והגיע ריק למילנו, אחרי שאת הילדים שלנו, שנועדו להחזרה לאוסטריה, הורדנו במחנה פליטים באיטליה. "החתמנו" את כל התעודות – כי אכן "הוחזרו" הילדים לאוסטריה – לקול ההיתול והתבדחות שלנו עם הקצינים האיטלקים, ושתיית לחיים לכבוד המעשה האנושי שעשו.

לאחר המבצע, שדרש אגב, מאמץ של 36 שעות ללא מנוחה ונסיעה בג'יפ כמה מאות קילומטרים, יצאתי יחד עם ארבעת "שומרי החוק" האיטלקים למנוחה. בילוי ובידור ליום שלם

על חשבוננו, או כפי שהחברים נהגו להתבדח ולאמר – על חשבון הדוד העשיר... האיטלקים הטובים, היו זכאים לתודה ותגמול על מעשה נאה זה ואחרים.

ועוד מסיפורי חברים באותו גבול

מאוסטריה – לאיטליה

באמצע פברואר 1946 יצאה מכונית-משא שלנו ובה ארבעים ילדים מזלצבורג שבאזור האמריקאי אל האזור הצרפתי, על מנת להביאם משם לאיטליה. שום "תעודות" לא הוכנו, כי היה בדעתנו לחצות את הגבול באחד מרכסי האלפים ולהימנע מפגישות עם נציגי השלטונות או עם שומרי-הגבול. על-אף האזהרות, דיברו הילדים שבתוך המכוניות ביניהם פולנית בקול רם, ולאחד החיילים הצרפתיים, שעמדו בשולי הכביש נדמה היה כי הנוסעים הם אנשים מבוגרים, חיילים פולנים. החייל ניסה לעצור את המכונית, וכשזו לא נשמעה לו, ירה לעבר תא הנהג ופגע בעינו. כשהמכונית נעצרה, התאספו סביבה קצינים וחיילים צרפתיים מחילות הכיבוש והתחילו לחקור את הנוסעים מי הם ומה מטרת נסיעתם. הנהג הפצוע קל, טען כי לא עצר את המכונית, מחשש שאלה הם שודדים גרמנים היורים מתוך היער.

משראו הצרפתים, מי הם נוסעי המכונית, הבינו גם את מטרת הנסיעה, חדלו להתרעם והפסיקו לחקור ואחד הקצינים אמר: "אני יודע, שאתם מבריחים את הילדים בלי רישיונות ובלי ויזות, אולם אני מוכן לעזור לכם". הוא שלח חיילים ללוותינו במעלה ההר, בשבילים המוליכים לעבר הגבול האיטלקי. הילדים טיפסו בהרים המושלגים עד שהגענו לעיירה איטלקית ומשם הועברו על-ידי החברים שחיכו לנו – במקום מפגש קבוע מראש – למיראנו, היא נקודת הריכוז הראשונה מעבר לגבול האיטלקי.

שמונה ילדים בלתי-לגליים

פעם העברנו 80 ילד אל גבול האוסטרי-איטלקי. בוויזה הקולקטיבית כבר השתמשנו פעמים אחדות, אך עדיין לא הייתה עליה שום חותמת-גבול, כיוון שבשעת החתמת התעודות בגבולות הגישו חברינו כל מיני מסמכים אחדים לחתימה, ואילו הוויזה עצמה נשארה נקייה כאילו הוצאה רק זה עתה. הכול היה בעצם בסדר פרט לתאריך מיושן, אך גם הוא תוקן עד בלי הכיר.

בבואנו לגבול התברר לנו שהמדריכים באוסטריה "סידרו" גם אותנו. הם הכניסו 88 ילדים במקום 80 הרשומים בוויזה הקולקטיבית. חששנו שתהיה הקלה בגלל שמונת "הבלתי-לגליים" שלנו. אך על-אף חשש זה מנע לבנו מלהחזירם.

הקצין האיטלקי ספר את הילדים וטען שיש שמונה ילדים יותר מדי. פנינו אל מצפוננו וביקשנו שינהג לפנים משורת-הדין. הוא נמלך בדעתו ונהג כפי שנהגו איטלקים רבים במקרים דומים: הוא רמז בידו, שניסע הלאה. עברנו אפוא עם כל 88 הילדים כשברכתנו האילמת של הקצין מלווה אותנו.

בעזרת בקבוקי יי"ש

באמצע שנת 1947 הובלנו 120 ילד לאיטליה. הוצאנו אותם מגרמניה ללא היתר-יציאה ואילו את אוסטריה חצינו "ברשות-למחצה", כלומר, היה בידינו העתק של ויזה קולקטיבית שהשתמשנו בה כבר פעמיים.

הצרה הייתה, שאל מסמך זה צריכה הייתה להיות מצורפת רשימת שמות הילדים וגילם, אך אנו לא יכולנו לעשות זאת, כי בעת שסידרנו את התעודה לא ידענו עדיין מי הילדים שיזכו לנסוע.

לכן רשמנו שמות וגילים סתם וכאשר הגיעו הילדים אלינו, לא הייתה לנו אפוא ברירה, אלא לקבוע לכל ילד על-פי רשימתנו שם בדוי, בגיל מתאים פחות או יותר, לרשמו על כרטיס קטן ולהצמיד את הכרטיס לבגדו.

בהגיענו לגבול, כשקראו את שמות הילדים, היה המדריך עצמו עונה "כן!" – "יש!". לשם הימנעות מהסתבכויות היו מופיעים חברי "הבריחה", כשבקבוקי יין ומשקאות אחדים במכוניותיהם, יחד עם מטען הילדים. כל זה כאילו דרך אגב כמובן, אך תודות לצידוד זה היו שומרי הגבול מוותרים לרוב בכלל על קריאת השמות, ולא אחת אף היו "שוכחים" להחתים את הוויזה, דבר אשר אפשר לנו להשתמש בה פעם נוספת.

עם הילדים בין ניקי סלע

חבר "הבריחה" פיין ברוך, מספר על קבוצת ילדים שהובלו בשביל צר בין ניקי סלע בהרי האלפים, מאוסטריה לאיטליה. ממחנה זלפלדן הוסעו במכוניות-משא כ-80 קילומטר; כשהמכוניות חזרו למחנה החל הטיפול בהרים. המרחק בין נקודת המוצא בקרימל ועד לכפר קטנאו – שחציו אוסטרי וחציו איטלקי היה כעשרים וחמישה קילומטר. לא קשה לתאר מה פירושה של הליכה למרחק כעין זה בשבילים צרים ותלולים בין צוקים נישאים ותהומות פעורים. יתר על כן, כדי להגיע ל"פנסיון" שבאותו כפר חצוי, היה צורך לחצות נחל ללא גשר, כך שהילדים היו מגיעים ל"מחנה הנופש", הוא הבית ששכרנו בכפר זה כתחנת מעבר, כשהם רטובים ושרויים באפיסת כוחות ממש.

להברחת מבוגרים בדרך זו, היינו בוחרים צעירים וחזקים בלבד, המסוגלים לעמוד בתלאות הדרך בעצמם ואף, במקרה הצורך, להושיט עזרה לכושלים, כי בדרך זו קרו לא אחת מקרי התעלפויות ומקרים אחרים שאנשים נזקקו לעזרה וסעד. לקבוצות ילדים היינו מצרפים נערים בוגרים יותר. היינו נעזרים בחבלים, בהם היינו קושרים את המתקשים לטפס או את אלה שנרתעו מפני המעברים המסוכנים ועוזרים להם באופן זה להגיע למחוז חפצם. במקרים רבים הייתה ההליכה והטיפוס – אף במקומות התלולים והמסוכנים ביותר שבין נקיקי הסלעים – קלה וחלקה יותר עם הילדים מאשר עם מבוגרים. הילדים היו לרוב ממריצים ומעודדים זה את זה ומתחרים ביניהם, מי זריז ואמיץ יותר – ועל-ידי-כך מתקדמים בעצמם ומקדמים את חבריהם ואף את המבוגרים שנלוו אל השיירה.

ב"פנסיון" שבהרים, הייתה הקבוצה משתהה שעות אחדות בלבד, כדי לנוח מעט מתלאות הדרך ולייבש במידת האפשר את הבגדים הרטובים. לאחר מכן היו שוב יוצאים לדרך, הפעם כבר בשטח איטלקי, כדי להגיע לכפר הקטן פרטאומקום, שם המתינו להם חברי "הברחה" מאיטליה עם "מכוניות צבאיות" כדי להסיעם לנקודות הריכוז לפליטים. חברי "הברחה" באיטליה פעלו בהסוואה של "יחידה אמריקאית" החונה בעיר האיטלקית מראנו.

עם הקרבינירים האיטלקים – אלה שומרי הגבולות מטפסי ההרים – שגילו פעמים אחדות את המעברים שלנו ועצרו משלוחי פליטים, אפשר היה "להסתדר" כי הם חשקו בסיגריות אמריקאיות ונזקקו לחבילות המזון שהיינו מעניקים להם ברוחב לב כמנהג נציגיו של הדוד סם... אולם, על אף נדיבות לבם ו"עצימת העין" שנהגו כלפינו שומרי גבול אלה, לא יכולנו לקיים את המעבר בגבול זה אלא חודשים אחדים בלבד. השלגים הכבדים וההיסוסים שהיו לנו לגבי עצם העברת אנשים בשבילי הרים מסוכנים אלה, חייבונו להפסיק את פעולתנו בנקודות אלה ולחזור מחדש לשיטתנו הישנה – הברחה בקרונות-רכבת.

שוב ברכבת...

הפעם קבענו כנקודת מוצא את תחנת הרכבת בוורגל. בתור משלוח ניסיוני בחרנו כמאה ועשרים ילדים ושלושים מבוגרים – מלווים והורים. עם מנהל התחנה "הסתדרנו". הוא קיבל ברצון את חפיסות הסיגריות האמריקאיות ושאר מעדנים והעמיד לרשותנו קרון מיוחד. במידה שהדבר היה תלוי בו הלך הכול למישרין, אולם את מפקח המשטרה במקום, שהרגיש במתרחש והבין במה העניין, קשה היה "לשכנע". הוא החזיר את הסיגריות ששלחנו לו והודיע כי הדבר אינו בא בחשבון. כבר חששנו לכישלון, כי הוא אפילו סירב לשנות דעתו נוכח

שני בקבוקי הקוניאק שמסרנו לידי. את המשקאות אמנם לא החזיר, אך סירב לשתות עמנו "לחיים" ואף סירב לשוחח על העניין... לפיכך לא ידענו כיצד ינהג ואם אמנם הוא זומם להכשילנו.

באין ברירה החלטנו להסתכן ולנסות את מזלנו בשנית ואכן, הקוניאק הצרפתי לא הכזיב הפעם. המפקח נענה להזמנתנו לשתות "לחיים" עם מנהל התחנה ועמנו ובעוד שהתכנסנו בחדר צדדי בתחנה כדי לחוג את "שחרורה של צרפת ואת ניצחונה על הבושים האזורים", הוכו כל שאר הממונים על התחנה, פקידים כז'נדרמים, שאף להם סופקו סיגריות ובקבוקים אחדים של "שיקוי הקסמים", בעיוורון מוחלט וילדינו יצאו באין מפריע מתוך הקרונות, שעמדו על מסילה צדדית ונעלמו מעבר השני של הגבול.

"האמריקאים"

"בראשית אוקטובר 1946, הובלנו" – מספר הח' ח. בן-אורי – "בשתי משאיות "אמריקאיות" קרוב למאה פליטים – ילדים ונוער – מאזור הכיבוש הצרפתי באוסטריה לאיטליה. השיירה נועדה ל-"עלייה ב" באונייה שעגנה שם בנמל קטן ונידח וחיכתה לבואם של אלה, שנועדו לעשות דרכם בים התיכון לארץ-ישראל. פעלנו אז בהסוואה של יחידה "אמריקאית" ומספרי המכוניות וכן צווי-התנועה הוכנו בהתאם לכך והוחתמו בחותמת "אמריקאית".

הייתי מפקד השיירה ועוזרי היו אברהם חמבינסקי ויוסף למברסקי – כולנו חיילים לשעבר, משוחררי הבריגאדה שנשארו עם תום המלחמה בגולה והתגייסו לפעולות "הבריחה" ו"הרכש". לבשתי בגדי קצין אמריקאי ושני עוזרי, שמלאו תפקידי נהגים צבאיים, לבשו סרבליים כדוגמת לבושם של הנהגים הצבאיים האמריקאים.

בהתקרבתנו לבורגל שעל-יד העיר אינסברוק, צצה לפנינו לפתע חוליית ז'נדרמים צרפתיים: הללו בדקו את תעודותינו ובלי אומר ודברים אסרו אותנו יחד עם השיירה כולה. מן הסתם היה מאסר זה תוצאה של הלשנה, כי ראינו, שהם מחליפים מבטים ביניהם, בעת שהם מסתכלים בתעודותינו, ומחייכים זה לעומת זה. הוריתי לעוזרי לא להוציא הגה מפיהם, כי ידעתי שיכשלו מיד, שכן לא ידעו אף מילה אנגלית. הם שתקו אפוא, כיאה לחיילים בנוכחות קצין ואילו אני הודעתי כי לא אמסור פרטים ולא אעמוד לחקירה, שלא בנוכחות קצין אמריקאי בדרגה גבוהה משלי. לא ידעתי מה גורל הפליטים שלנו, כי אותנו החזיקו בתחנה ואילו את הפליטים הובילו למקום אחר. התברר אחר-כך, שלא היה בכוחם להחזיק מאה איש וגם לא היה להם מקום מתאים לכך באזור כיבוש זה. הם פנו אפוא לבא-כוח הג'וינט באינסברוק וזה

קיבל את הפליטים לידי ופיזרם במחנות. את הפליטים החזיקו 24 שעות בלבד ואילו אותנו, "האמריקאים" החזיקו שמונה ימים. הצלחתי להתקשר עם מפקד "הבריה" באזור הכיבוש הצרפתי, הח' סמי לוי, ולהודיע לו, כי אנו ממשיכים לטעון כי אנו אמריקאים וכי איימנו על הצרפתים, שנתבע אותם לדין על אשר הם מחזיקים אנשי צבא אמריקאים במאסר "שלא כחוק".

חברינו ממחנה גנדנבלד סיפקו לנו מדי יום ביומו אוכל ארוז בקופסאות ובקרטונים מהסוג הנמצא בשימוש הצבא האמריקאי וכן סיגריות אמריקאיות, אולם כל זה לא שכנע את הצרפתים, שהמשיכו להטיל ספק באמיתות זהותנו. הם העבירונו פעמיים מבית-סוהר אחד למשנהו. בכל מקום ניסו לחקור ולשאל, מה לנו כאמריקאים ולהוביל פליטים יהודים וילדיהם? חשדנו שלז'נדרמריה הצרפתית ידועה האמת על זהותנו ותפקידנו, אולם לא חזרתי בי מתביעתי, ש"אדבר רק בנוכחות קצין-פרקליט מהצבא האמריקאי – ולא, לא אענה להם גם אם יחזיקוני חודשים ושנים".

ממטה "הבריה" קיבלנו באמצעות איש-קשר פעמים אחדות הוראות, איך לנהוג, תוך הדגשה ש"נמשיך במשחק". כך עברו שמונה ימים. ביום השמיני למעצרנו, לפנות ערב הוצאנו בבהילות מתוך התא ונאמר לנו לקחת אתנו את החפצים. היינו בטוחים, ששוב יביאונו בפני חוקרים צבאיים צרפתיים או שנבוא – כפי שאיימו עלינו מדי פעם – בפני בית-דין צבאי, או שיעבירו אותנו למחנה מעצר אחר – ונאבד את הקשר עם החברים מבחוץ. אולם כשרק הוצאנו לחצר התחנה, ראינו שם את הח' סמי לוי, מפקד "הבריה" בנקודת גנדנולד השכנה, כשהוא לבוש מדי קצין אמריקאי בכיר וסיגר שחור עבה תקוע בפיו. משהבחין בנו, ציווה עלינו בגערה, בקול רם, להיכנס למכונית שחיכתה ליד הפתח. בקרבת המכונית עמד חייל "אמריקאי", לבוש אף הוא לפי כל הכללים כיאה לנהגו של אלוף בצבא ארצות-הברית – שפתח לפנינו את דלת המכונית, סגרה מאחורינו והצדיע לקצין בארשת של דריכות לפקודותיו הנוספות. ה"קצין" סינן בין שיניו מספר מילים שלא הבינונו תוכנם מבלי לטרוח, להוציא בעת הדיבור את הסיגר השחור מבין שיניו. עתה פתח הנהג – "החייל" את הדלת למושב הקדמי, חיכה עד שהקצין נכנס פנימה וסגר אותה, הקיף את המכונית, התיישב במקומו ליד ההגה, התניע את המכונית והסיעה במהירות מן המקום.

כל זה התרחש במהירות הבזק תוך רגעים ספורים, וטוב שכך, כי אחרת ספק אם היה עוד בכוחנו להתאפק מלפרוץ בצחוק.

אך משרק התרחקנו כברת דרך מן התחנה, יכולנו לצחוק כאוות נפשנו למשמע סיפורו של "הקצין האמריקאי הבכיר", חברנו סמי והלצותיו של נהגו, חברנו מלציק, בתארם לפנינו, כיצד "סידרו" את הצרפתים שניאותו למסרנו לידיהם על מנת להעבירו ליחידתנו החונה בקרבת הגבול, בחבל בולצנו שבאיטליה, להמשכת החקירה והעמדתנו לדין צבאי... שלוש שעות לאחר מכן כבר הרימונו כוסות "לחיים", לכבוד "האמריקאים" המשוחררים ו"האמריקאים המשחררים"...

הברחת ילדים בין חבילות ומזוודות

בגבול האוסטרי-איטלקי פעלה, כאמור, יחידת "הברחה" בהסוואה של יחידת צבא אמריקאית. המכוניות שעמדו לרשותה נשאו מספרים "צבאיים" והם עצמם היו מצוידים ב"תעודות" מתאימות מתוצרת עצמית. מכוניות אלו עסקו בין השאר בהעברתם של חפצי הפליטים שעברו את הגבול ברגל בשבילי ההרים ולא יכלו כמובן לשאת עמם את מטענם. הן היו נעות במעבר הברנר – הלוך וחזור – כשבדי הנהג "צוו תנועה מטעם יחידתו האמריקאית", שצוינו בה כחוק סיבת הנסיעה ויעדה: "העברת חפצי קצינים וחילים אמריקאים" שעברו כביכול ברכבת או בכל דרך אחרת לאחד הבסיסים הצבאיים באיטליה. באמתלה זו היינו מעבירים את רוב חפצי הפליטים שעברו את הגבול ברגל, ימים אחדים קודם לכן; ופרט למקרים בודדים, כמעט ולא היו תקלות. האיטלקים חששו מלעורר את חמתם של "האמריקאים" המיוחסים על-ידי ביקורת קפדנית מדי והשהיית מכוניותיהם; בייחוד לאחר שעם כל העברה מעין זו היינו אנחנו, "הקצינים האמריקאים", משאירים בידיהם, דרך אגב, כמה חפיסות סיגריות.

ומכיוון שדרך זו עמדה במבחן של העברת חפצים, החליטו הפעילים באזור זה לנצל גם להעברת ילדים קטנים, כדי למנוע מן הפעוטות הללו את ההליכה המפרכת ברגל, שהייתה מעל לכוחותיהם.

כשהייתה מתרכזת במחנה קבוצת ילדים וממתינה להעברתה, היו חברינו מארגנים גם שיירת-חפצים לאיטליה. על מכוניות המשא היו מעמיסים מזוודות ושקים, אולם את המטען היו מערימים רק בצדי ארגז המשאית, כך שבפנים הארגז נשאר חלל ריק. בחלל זה היו מושיבים 15-20 ילד עם מדריך אחד או שניים ויוצאים בכיוון למעבר הברנר – תחנת הגבול הרשמית בין אוסטריה לאיטליה.

בהגיע המכוניות לנקודת הביקורת שלפני המחסום – היה "הקצין האמריקאי" קופץ בבהילות מהמכונית, שולף את צו התנועה, מושיטו לקרבינירי האיטלקי ותובע שיחתימו ללא עיכוב, כי ממהירים הם להגיע למחוז חפצם. היו גם מקרים ש"אמריקאי" שלנו היה בעצמו לוקח את החותמת בידו ומחתים בה את המסמך. כל זה התחולל במהירות הבזק כי "לצבא אין פנאי לחכות".

לשם הגדלת הרושם היו "הקצינים האמריקאים" מחזיקים בין שיניהם סיגרים עבים; אותם, כמנהג האמריקאים, לא היו אף בשעת הדיבור מוציאים מפייהם, כשהם מחלקים אותה שעה סיגרים או סיגריות אמריקאיות גם לשומרי הגבול הדלים שלידם הייתה זו מתת אלים ממש.

בעת "שהקצינים" טפלו בהחתמת "התעודות" היו נהגי המשאיות, אשר גם הם נשאו כמובן מדים של צבא ארה"ב, יושבים בתוך המכוניות כשמונעיהן מותנעים. הנהגים היו עוד קודם לכן מרחיקים את משתיקי-הקול של צינורות הפליטה, כך שבלחצם על דוושות-הבנזין ללא הפסק, היו המנועים מקימים רעש מחריש אוזניים. אף פעולה זו, נעשתה לשם הגברת הרושם ויחד עם זאת גם מנעה שמיעת קול בכי או דיבור של הילדים שהיו חבויים בתוך המכונית. כן עשוי היה, הרעש מחריש האוזניים, לזרז את האיטלקים, להיפטר במהירות האפשרית מהאמריקאים המיוחסים והטרדניים. לרוב הורם מחסום הגבול, ללא עיכוב כל שהוא, ולעיתים עוד בטרם הוחתמה התעודה. היו גם מקרים שמשאיות עברו את מחסום הגבול לאיטליה, מבלי שהתעודה הוחתמה כלל. כי היו קצינים איטלקים, שלא אבו לטרוח בעצמם ולא להטריד את ה"אמריקאים" המיוחסים והמחוצפים, בסידורים פורמליים שהיו מחוסרי ערך לגבי האמריקאים המנצחים – העשירים. לבל יעוררו את חמתם והללו יחדלו לחלק סיגריות וקופסאות שימורים ביד רחבה, בכל פעם שיזדמנו לגבול.

אין אומדן מדויק מהו מספר הילדים, שהוברחו בין מזוודות וחבילות, ומסיבות מובנות, אף לא נהלנו אישום כמה ילדים הוברחו בקרונות חתומים, או בין נקיקי הסלעים באלפים הנישאים והמושלגים. אולם מפקדי "הבריחה" האחראים על הפעולות בגבולות קשים אלה, אומדים את מספר הילדים המוברחים לאיטליה באלפים אחדים.

שלוקסן

שלוקסן – הוא כפר זעיר בסמוך לעיר רוייטה שבטירול האוסטרית. בחודש מאי 1947 נתהווה באזור זה מצב, הנקרא בפי אנשי "הבריחה" סגירת גבולות הרמטית. מצב זה

התבטא בכך, שהקשיים להכניס עולים לאזור זה היו עצומים, ומנעו כמעט לחלוטין פעולה כלשהי. הוא הדין ביחס למעברם של עולים בכיוון לאיטליה.

חבר "הברירה", **צ'צ'יק מספר**, שהבעיה שהתעוררה עקב כך הייתה כרוכה בעיקר באפשרויות העברתם של ילדים מאוסטריה וגרמניה דרומה לאיטליה, שכן התבטלו בזו אחר זו נקודות החצייה שלנו בגבול.

לאור המצב נתקבלה אפוא ההחלטה לחפש דרך מעבר ישירה וקצרה מגרמניה לאזור הצרפתי באוסטריה, לשם העברה מהירה לאיטליה. לאחר עיון מדוקדק במפה, כשלב ראשון בתכנון, הגענו למסקנה הברורה כי הנקודה החדשה חייבת להיות בסביבות מעבר-לאופר, על-יד העיר רויטה. בשלב הבא נערך סיור בסביבות מעבר-לאופר, שנמשך שלושה ימים – בצד האוסטרי של הגבול. במקביל לכך נערך סיור דומה בצדו השני של הגבול, על-ידי צוות אנשי "ברירה" בגרמניה.

מה היו אפוא התכונות הרצויות של המקום. אותו חיפשנו?

- א. ציר תנועה קצר עד 10 ק"מ, לכל היותר.
- ב. דרך נוחה יחסית להליכה ברגל, כדי לאפשר הליכה לילדים מגיל 10 ומעלה ונשיאתם על-ידי מבוגרים בגילים צעירים יותר.
- ג. מקום מתאים לחניה נוחה ובטוחה במשך יומיים או שלושה, מבלי לעורר את תשומת ליבם של השלטונות המקומיים האוסטריים.

כמקום מתאים נבחרה עם תום הסיור נקודה בסמוך לכפר, שמנה כ-50 משפחות ולא נמצאה בו אלא חנות כל-בו אחת. הכפר שכן כ-2 ק"מ צפונית מהעיר רויטה. ק"מ אחד צפונית לכפר, בצלעו של רכס-הרים, שקו פרשת המים שלו היווה את קו הגבול, שכן פנסיון קטן בעל שתי קומות, ושמו כשם הכפר עצמו – שלוקסן.

הגענו לפנסיון זה לפנות ערב בג'יפ "צבאי" מתאים לבושים מדי הצבא האמריקאי עם סימני דרגות. בכל המלון לא נמצא אף אורח אחד, רק בעל המלון ואשתו – זוג בשנות העמידה, נמצאו במקום. בתחילה הסתייגו מה"אמריקאים", אבל לאחר שעשינו עליהם רושם שאנשים נוחים והגונים אנחנו, החלו להתייחס אלינו ביתר אמון והשיחה הגיעה לשלבים מעשיים.

הסברנו להם, כי בחרנו בסביבה זו כמקום נופש מתאים למשפחות עובדים ב"אונר"ה" ולמשפחות הקצינים האמריקאים ולפיכך אנו מעוניינים לשכור את הפנסיון למחזור הראשון – לשם ניסיון. אם אמנם יניח האכסון את דעתנו נשלח לכאן מחזורי מבראים נוספים.

לאחר דין ודברים הגענו להסכם לפיו אנו שוכרים את המלון על כל מתקניו ועל בעל המלון לא יהיה אלא לקבל את דמי השכירות ולפקח על המבנים והציוד. התחייבנו לספק בעצמנו את כל השירותים לנופשים, כולל אספקת מזון. המועד לקבלת המלון לידינו נקבע לשבוע לאחר מכן. נפרדנו מבעל המלון ואשתו וחזרנו מבעוד לילה לאינסברוק.

כעבור שבוע הגענו למקום במכונית-משא צבאית עמוסה מזון וציוד, שכלל בין היתר מיטות אמריקאיות מתקפלות במקרה ומספר הנופשים יעלה על מספר המיטות שהיו בפנסיון. עם כניסתנו לפנסיון, חיכתה לנו שם הפתעה בלתי נעימה. התברר, שבעל המלון הודיע לראש הכפר על ההסכם בינו לבין האמריקאים על מסירת הפנסיון לידיהם ואף הודיע לו את מועד בואנו.

על כן, עם הכנסנו לחדר הקבלה המתינה לנו שם משלחת קטנה של נכבדי הכפר ובראשה ראש הכפר עצמו; אחד הנכבדים בירך אותנו לבואנו והביע את שמחתו ושמחת כל בני הכפר, על יסוד בית-הנופש של "אונר"ה" במקום זה. אף הביע את בטחונו כי הדבר יסייע להתפתחות הכלכלית והחברתית של הכפר. לאחר דברי ברכה אלה הוזמנו על-ידי ראש הכפר למסיבה, שתיערך בו בערב בביתו, בחסות רעייתו.

ברור שלא הייתה לנו ברירה אלא להיענות להזמנה. צחצחנו את מדינו האמריקאים ובשעה הקבועה ירדנו לכפר. בדרך מצאנו אפילו סימני חיצים שנועדו להדריכנו למקום המסיבה ולפיהם הגענו ישר לביתו של ראש הכפר. בבית היה הכול מוכן; השולחנות הערוכים בטעם היו עמוסים בקבוקי יין. אורות צבעוניים דלקו בבית ובגן ולא חסרה גם תזמורת טירולית קטנה.

מן הסתם עשינו עליהם רושם רב, והם האמינו שהזקן בינינו – הוא הנהג בוקין, שהיה אז כבן 60 בערך – הוא קצין גבוה ואילו אנחנו – קציני חיל רגלים, בעלי דרגות שונות. לכן גם נתכבד "הקצין הגבוה" שלנו, הנהג בוקין, בפתיחת מעגל הריקודים, והיה עליו לרקוד את הוולס הראשון עם הגברת המארחת. למזלנו עמד במבחן קשה זה בכבוד. בתום המסיבה נרמז לנו כי לשם תגמול גם עלינו לערוך מסיבה, ואנו כמובן "הסכמנו" והבטחנו לעשות זאת בעוד 2-3

שבועות. אמרנו גם שהמסיבה שלנו לאנשי הכפר תהיה גדולה ומפוארת כיאה לאמריקאים, הידועים כמשופעי כל טוב.

עד כאן הלך הכול למישרין. הצרות התחילו אחרי שבוע לשהותנו בפנסיון, כאשר הגיעה הקבוצה הראשונה של העולים מגרמניה. יום לאחר מכן הגיעה קבוצה שנייה. שתי קבוצות אלו היו ניסיוניות, מורכבות בעיקר מבני-נוער וצעירים מאורגנים בקיבוצים. בעל המלון התקשה להבין מדוע מגיעים נופשי "אונר"ה" באישון לילה, ומדוע הם מסתלקים בלילה שלאחר מכן ובמקומם באה קבוצה אחרת. אך הצרות הרציניות התחילו רק כאשר הגיעה באמצע הלילה קבוצה של שלושים ילדים כשהם עייפים ורצוצים מהליכה מפרכת ברגל, בשבילי ההרים באורך של 10 קילומטר. ילדים אלה לא עשו על בעל המלון רושם, שהם ילדיהם של עובדי "אונר"ה", לא כל שכן ילדי קצינים אמריקאים, שבאו להינפש בבית-ההבראה בשלוקסן. יתר על כן, הילדים נעלמו למחרת היום באישון לילה ובמקומם גילה קבוצת ילדים חדשה, גדולה מזו הראשונה, שאף היא לא הספיקה לשהות בפנסיון יותר מיום אחד.

בעל המלון ואשתו החלו לחשוד בכשרותה של כל העסקה ולהטריד אותנו בשאלות מי הם הילדים, מהיכן באים ולכן הם נעלמים. בקושי הצלחנו לשכנעם שנוסף לאנשי "אונר"ה" ומשפחות הקצינים האמריקאים אנו מטפלים באורח זמני גם בפליטים ממש, ואין מקום לדאגה. הנופשים האמיתיים – שלמענם שכרנו למעשה את המקום, יגיעו בעוד חודש. לפיכך החלטנו, שעד אז כדאי לנצל את הפנסיון למען פליטים.

כך עברו במשך כשבועיים 10 קבוצות ילדים ומבוגרים את הפנסיון בשלוקסן, בדרכם לאינסברוק שבאזור הכיבוש הצרפתי ומשם הלאה לאיטליה. היה ברור לנו, כי זמן רב לא נוכל להישאר במקום, כי ההסוואה החלה להיות שקופה מדי; על-אף הסברינו הבינו בעלי המקום שדבר מה איננו כשורה, והציקו לנו במבול של שאלות. כעבור פרק זמן נוסף התעורר חשש מבוסס שגם בכפר עצמו החלו מרגנים ש"האמריקאים" אינם אלא מבריחים, העוסקים בהעברת ילדי פליטי יהודים בגבולות. הם אמנם לא מיהרו להודיע על כך למשטרה אך אנו, התחלנו לחשוש שהם עלולים לעשות זאת בכל רגע והחלטנו לסכם את החשבון הכספי עם בעל הפנסיון ולהסתלק.

שוב היה אפוא הכרח להעביר את נקודת הריכוז לסביבה אחרת, למצוא מקום מתאים חדש ועילה חדשה, משכנעת פחות או יותר.

בשילוקסן עבדנו אפוא חודשים ספורים בלבד, אך תוצאות פעולותינו במקום זה היו משביעות רצון. בתקופת שהותנו בפנסיון עברו בו, נוסף על המבוגרים, מאות ילדים בדרכם לנמלי ההעפלה באיטליה.

הברחה "חוקית" מאוסטריה לאיטליה

במחצית הראשונה של שנת 1946, נתקלה "הברחה" בקשיים גדולים בהחדרת ילדים פליטים מאוסטריה לאיטליה. מאות רבות של ילדים ממחנות אוסטריה וגרמניה נועדו להעברה – למחנה העלייה באיטליה. אולם ביצוע הדבר היה בלתי אפשרי כמעט, כי השמירה בגבולות הייתה מעולה מאוד. הבריטים הכריחו את האיטלקים לשמור על הגבולות ולא לאפשר חדירה כלשהי, כי ידעו בבירור כי כל הפליטים הללו שפניהם לאיטליה, נועדו להעפלה לארץ-ישראל.

כדי להצדיק את יחסם הבלתי אנושי אל פליטים קטנים אלה, אף חזרו הבריטים וטענו כי במשלוחי ילדים אלה נמצאים גם בני-נוער רבים, שנועדו עם בואם לארץ-ישראל להצטרף לשורות הלוחמים בממשלת המנדט.

נוכח הקשיים פחתה אמנם ההברחה במידה מסוימת אולם לא הופסקה לחלוטין. במצוקתנו זו האיר לנו המזל פנים ובגבול מעבר הברנר נמצא לנו גואל בדמותו של קצין איטלקי שמילא תפקיד אחראי בקטע זה של הגבול, לאחר שהוא עצמו התנסה במוראותיהם של חיי פליט בימי שלטונם של הפשיסטים. קצין זה הוכיח עצמו כידיד אמת ועזר לנו פעמים אחדות להעביר קבוצות ילדים. אולם עזרה זו הייתה לדידו כרוכה בקשיים ובסיכון מעמדו ועל כן יכלה להינתן בממדים מצומצמים בלבד.

אך בהיותו איש טוב ובעל מצפון הוסיף מצב הפליטים להטריד את מנוחתו והמגבלות שמנעו ממנו הגשת עזרה בקנה מידה מניח את הדעת, דחפוהו לחפש ביוזמתו הוא פתרונות אחרים, יעילים יותר.

באחד הימים, כאשר נפגש עם אחד מפעילינו, מסר לידי תעודת "הצלב-האדום הבין-לאומי" להעברת 30 יתומים ממוצא הונגרי לאיטליה. את התעודה הוא מצא לדבריו באחד המשרדים לפליטים באוסטריה, שם ביקר לרגל תפקידו. הרישיון הוצא למעשה להעברת ילדים-הונגריים, ללא ציון, אם הכוונה לילדים יהודים או נוצרים. אולם ברור, שלא התעמקנו בסוגיה זו, כי רישיון זה היה חשוב לנו, אף-על-פי שמספר הילדים שניתן היה להעביר באמצעותו היה זעום למדי.

אולם, ידידינו עוד הגדיל לעשות. הוא אפשר לנו להוסיף למספר 30 אפס נוסף וכך הייתה בידינו תעודה כשרה להעברתם של 300 ילדים בגבול הברנר. ואכן, לא התמהמנו הרבה ותוך 24 שעות כבר נמצאו שלוש מאות הילדים בדרכם "הלגאלית" מהאזור הצרפתי באוסטריה לאיטליה. הרישיון הוחתם בתחנת הגבול מבלי לעורר כל חשד, והילדים חולקו לבתי-הילדים בסביבת מילנו. רובם היו יתומים, שהוריהם נספו בפולין, הונגריה וצ'כוסלובקיה.

בריחת ילדים מצ'רנוביץ

ב-28.6.1940 נכבשה צ'רנוביץ על-ידי הצבא האדום. מספר ד"ר יעבץ, היה זה כיבוש ללא שפיכות דמים, שהרי הצבא הרומני לא העז לפעול נגד ברית-המועצות, אשר השתלטה על בוקובינה הצפונית ובסרביה, כפי שהוסכם בחוזה ריבנטרופ-מולוטוב (1939). כ-24 שעות לפני הכיבוש הסובייטי החלה בריחת ילדים ונערים מצ'רנוביץ. רוב הבורחים היו חניכי תנועות-הנוער החלוציות וברור היה להם כי עם כניסת הצבא האדום לאזור ייסתם הגולל על העלייה לארץ-ישראל. סצנות קורעות לב נתרחשו בבית-הנתיבות בצ'רנוביץ בימים 27/28/6: הורים נפרדו מילדיהם וההרגשה הכללית הייתה כי הנפרדים זה מזה לא יסיפו עוד לראות איש את רעהו.

אחת האימהות ניסתה לשדל את בנה בן ה-16 לוותר על הבריחה. הנער דקלם בלהט את הפרוגנוזה הציונית והוסיף כי יום יבוא וכולם יתקנאו בו. המבוגרים ראו בבריחה הרפתקנות והאשימו את הנהגות תנועות-הנוער, על שעוררו תנועה מעין זו. יש לזכור כי באותה שעה ריחפה סכנת פוגרומים ברומניה, "משמר הברזל" ראה ביהודים משתפי פעולה עם הקומוניסטים – ואף כי איש מבין הבורחים לא התעתד להישאר ברומניה, אלא שאף לעלות משם ארצה, לא ברור היה כל עיקר אם אמנם יוכלו לעלות ארצה, נוכח הפרעותיהם של שלטונות המנדט הבריטי.

נשמעה שריקת הקטר. הרכבת החלה לזוז. במקום ויכוחים נשמעו בכי והתייפחות, אולם הקהל הרב החל מתפזר חיש מהר, כי נודע שהטנקים הרוסיים הראשונים עומדים לעבור את גשר הנהר פרוט.

הבורחים ברחו ועל יהדות צ'רנוביץ ירד מסך הברזל. הנהגת תנועות-הנוער הציונית עברה לידי נערים ונערות בני 15-17 והפעולה הציונית לא נפסקה בימי הכיבוש הסובייטי, אבל איש לא חלם על בריחה בשנים 1940/41. הפחד היה גדול משנודע לשלטונות הסובייטיים כי

קבוצות נערים לומדות עברית, הם הגלו את האחראים לסיביר. גילוי רשת בריחה היה מסכן ללא ספק גם את ההורים. לכן התנהלה הפעולה בסודיות מוחלטת בחוליות קטנות של 2-3 איש.

כמיהה זו לארץ נתנה אותותיה כעבור שנה – כשהנוער החלוצי-ציוני עמד לפני הכרעה גורלית: הצבא הגרמני תקף את ברית-המועצות ב-22.6.1941.

הצבא הגרמני התקדם במהירות ויום ציפו לכיבוש לבוב וצ'רנוביץ, שני המרכזים היהודיים הגדולים. כל יהודי יודע מה יהיה גורלו לאחר הכיבוש הנאצי, ואף-על-פי שנוער יהודי רב נסוג בעקבות הצבא האדום לערבות רוסיה, לא הצטרף רובו של הנוער החלוצי. חברי תנועות-הנוער העדיפו לשתף עצמם עם גורל העם שנשאר ולהסתכן בגטאות ובמחנות ובלבד שלא להתרחק מן הים השחור. הבריחה לארץ-ישראל העסיקה את מוחות כולם ואיש לא איבד את התקווה לעלות, אף לא ברגעים הקשים ביותר. עובדו תוכניות מתוכניות שונות על דרכי בריחה והעפלה לארץ היעודה. מבחינת בטיחות, נוח הרבה יותר היה לאלה אשר ברחו והצטרפו לפרטיזנים שביערות, מאשר לאלה אשר נדדו בדרכים לא דרכים, עם תעודות מזויפות ושאפו רק להגיע לקשר כלשהו עם ארץ-ישראל. ברומניה עצמה היה משטר נוח יותר מאשר בבוקובינה, בסרביה וטרנסניסטריה. כל מי שהצליח להימלט לרומניה ולהתקשר עם חבריו בקושטא – יכול היה לצפות כי ביום מן הימים יוכל לעלות על סירת-מוטור קטנה ולברוח מאחת מערי הנמל ברומניה.

מכאן קו הפעולה שחברי התנועות נקטו בו – להתחמק מכל בריחה מזרחה ולהשתדל להתקרב לאזור הים השחור; ההנהגה נקטה בפעולה בשני כיוונים:
(א) ארגון בריחת ילדים ונערים בקבוצות.
(ב) עידוד הסתננות יחידים.

ברומניה ניתן היה לסדר רבות בעזרת שוחד: יהודים בעלי אמצעים "שכנעו" מדי פעם את השלטונות כי ירשו לאוניה זו או אחרת להימלט מנמל רומני. על כל אוניה כזו היו גם ילדים אשר הוברחו מטרנסניסטריה לרומניה. **ד"ר י. המספר על-כך**, נמלט בדרך זו באוגוסט 1942, כשהצבא הגרמני נלחם בשערי סטלינגרד וכל העורף נשאר בפיקוח הצבא הרומני.

בתקופה 1941-42, היה המספר אחד מ-16 הילדים שתנועת-הנוער הצליחה להבריח מתוך גטו צ'רנוביץ. היו אלה ילדים מחוסרי כל אמצעים – וחברי התנועה בבוקרשט התחייבו לדאוג

להם עד שיצליחו להעלותם על אונייה המפליגה בסתר ארצה. אולם, לאחר אסון "סטרומה" התמעטה תנועת האוניות ורק סירות זעירות העזו לפרוץ את ההסגר.

נתיב הבריחה הקבוע היה צ'רנוביץ, יאסי, בוקרשט, קונסטנצה; הילדים לא היו צריכים לדאוג לשום דבר. מארגני הבריחה היו מבטיחים את מעברם החופשי בדרכים שונות ובעיקר על-ידי שיחוד קציני המשטרה הגבוהים. לאחר העברה ביבשה היו מעלים את הילדים לאוניות שהפליגו ארצה.

בין השנים 1941-42 הפליגו (מלבד "סטרומה") 7 סירות ארצה: "מירצ'ה", "מיהאי", "דורה", "אירופה", "ויטורול", "אאוקסין", "דור-דה-ואל". הסירות לא עלו על 10 טון ולכן לא עמדו רובן בתלאות הדרך ורובן או שהתנפצו על סלעי הים השחור, או שעלו על שרטון אי שם בים. אולם רוב נוסעי הסירות הגיעו לאחר תלאות דרך ושהייה ממושכת במעצר המחנות הבריטים בקפריסין ארצה, וזכו להשתתף בבנייה ומלחמת עצמאותה.

ילדים ב"בריחה" – בין אוסטריה לגרמניה

באחד הימים – במחצית השנייה לשנת 1947 – הוברר שגל יהודים חדש, יוצאי רומניה בא לאוסטריה. אלפי יהודים עברו ברגל את הגבול והגיעו לווינה. המחנות היו דחוסים פליטים מפולין והכול התנגדו לבואם: האוסטרים לא רצו בהם, הצבא האמריקאי טען שהוא חושש פן יסתננו אתם סוכנים קומוניסטיים וצבא הכיבוש הבריטי הפריז במתכוון בהערכת "הסכנה הקומוניסטית" אשר פליטים אלה מביאים עמם, בבואם מעבר למסך הברזל.

ממפקדת "הבריחה" נתקבלה הוראה לקבל את יוצאי רומניה ולהעבירם לגרמניה. למרות כל הקשיים הצפויים ונגד רצונם והפרעותיהם של האוסטרים, הגרמנים, האמריקאים והבריטים. המשימה הייתה קשה. כל הגבולות היו אז סגורים. האפשרות היחידה הייתה העברת האנשים ברגל. חיפשו ומצאו מקומות מעבר מתאימים והתחילו בהעברת קבוצות בנות 200-300 איש מדי לילה.

הליכת מאות אנשים בלילה דרך גבול אינה קלה, אולם הליכה עם ילדים קטנים על הידיים היא בלתי אפשרית. עוברים דרך מקומות מיושבים, לפעמים לא רחוק מבתיים – ילדים עלולים לבכות. ילדים קצת יותר גדולים שאי-אפשר לקחת על הידיים והולכים ברגל, מתעייפים מהר, מעכבים את כל הקבוצה ועלולים להכשיל – בגלל האיחור – את כל הפעולה. צריך היה למצוא פתרון לדבר הזה.

ניסיונו, **מוסר הח' דוד הראל**, כל מיני אפשרויות "לגליות" ו"מקובלות", כלומר, העברת הילדים על סמך תעודות מזויפות. אבל מהר מאוד התברר לנו, כי בדרך זו נוכל להעביר רק מספר ילדים קטן מאוד.

לכן לא נשארה ברירה אחרת אלא בליל הטרנספורט, לשכנע את ההורים שהם יעברו את הגבול ואילו את ילדיהם ישאירו לנו לעת עתה; ואנו כבר נעבירם אליהם במכוניות ובדרך נוחה יותר, מבלי שיצטרכו להסתכן בשלג ובכפור.

בכבישים המובילים לאזורי הגבול היו משמרות ניידים. כל מכונה הנוסעת בכבישים אלה הייתה נבדקת מרחק רב עוד לפני הגבול. צריך היה להביא סיבה סבירה למה נוסעים דווקא בכיוון זה בשעות לילה ובמיוחד פליטים יהודים – תושבי המחנות.

צריך היה גם לסייר בשטח כדי להכיר כל פינה בו, כי בלילה תסענה המכוניות בחושך ובאורות כבויים. צריך היה שמישהו ימצא בסביבות אלה באופן קבוע, כדי שירגיש בכל שינוי שחל במשמרות הגבול, או ביקורת בלתי צפויה ולפעמים הופעת צבא וכו'. כל הדרישות הללו הביאו את הרעיון להקים באחד מהמקומות – בקטע גבול זה – בית-ילדים שיהיה בטיפולנו, ובאמתלת "טיפול" זו נוכל לנוע בכביש המוביל לשם. בעזרת הילדים אפשר יהיה לאסוף אינפורמציה על המתרחש והילדים יסייעו להעברת ילדים אחרים. המקום שנבחר למטרה זו היה כפר בגבול והחלטנו לקרוא לו בינינו בשם "נשרבורג".

את הילדים לתפקיד זה צריך היה לבחור בקפדנות ועשינו זאת בעזרת שני מורי בית-הספר, חברי "הגנה" ותיקים, מהם קיבלנו את רשימת המועמדים. היו אלה 20 ילדים בני עשר בערך. להורי הילדים אמרנו כי "ילדיכם ימלאו תפקיד מסוים ב'בריה'ה", והם יעברו ל"אי-שם" בגבול. לא נוכל לגלות לכם את המקום ולא תוכלו לבקר שם".

ההורים הודיעו כי הם סומכים עלינו ומסרו לנו את ילדיהם וכך נוסד בית-הילדים. כפר אוסטרי שקט, נוף יפה, שדות, עצים ופרחים. העובר בכפר יכול היה לראות כל בוקר קבוצת ילדים מטיילים ושרים. מדריכם, בחור צעיר מדריך מ"ההגנה" היה מארגן משחקים בכדור. לא היה עולה על דעת אף אחד כי המשחקים והטיולים הם הסוואה למטרות אחרות. במשחקיהם היו עוברים הילדים פעמים רבות את קו הגבול הלך וחזור וכך הכירו כל שעל אדמה.

כשהיו בידינו הפרטים על השבילים, הדרכים ודרכי המעבר, הרבינו לנסוע בהן במכוניותינו. תחילה היו המשמרות מנסים להעמיד ולבקר את המכוניות שלנו, אולם הם התרגלו אליהן במהרה והחלו להרשות למכוניותינו את המעבר בנפנוף יד בלבד. הגבול עצמו, שמור היה

על-ידי משמרות גבול קבועים המתחלפים בזמנים קבועים. בידיעות שהשגנו על המקום התברר, שסידור המשמרות הוא כזה שאחרי גמר שמירה אחת והתחלת השנייה יש בדרך כלל שעה ללא שמירה. התוכנית שלנו הייתה בנויה, אפוא, נוסף על אמתלות אחרות, גם על השעה הזאת של "החלפת המשמר", שאז הייתה המשמרת עם הילדים חוצה את הכביש והילדים היו נמסרים חזרה להוריהם הפליטים, שעברו קודם לכן ברגל וחיכו להם בציפייה וחרדה.

הילדים היו מסיירים ובודקים את הסביבה וגם נפגשים עם "הידיד" בגבול לשם קבלת תוכנית החלפת המשמרות. רק מי שנכח בעת המעשה, יכול היה לחוש באושרם של הקטנים אשר היו חוזרים עם החומר המבוקש. עיניהם היו מבריקות מאושר בחזרם מתפקידיהם, עת מסרו את הדין-וחשבון על מצב העניינים בגבול...

אולם, לא לעולם חוסן – הרגשנו כי גילו את צעדינו ונשקפת סכנה לתוכניותינו. אבל, לחץ הפליטים היה כה חזק שבשום אופן לא יכולנו להפסיק את העבודה ולא היה לנו גם תחליף של גבול "רזרבי". החלטנו להגביר את פעילות הילדים והכנסנו עשרות מהם בסוד העניינים. הסברנו להם את התפקידים אשר יהיה עליהם לבצע, וקבענו שהם יפעלו בעיקר כיחידת הסוואה.

ילדי "נשרבורג" עקבו בערנות אחרי המבצעים והיו שותפים לצרות ולשמחות. באחד הלילות עברה שיירה של צעירים; טרנספורט קל של הולכי רגל, בלי ילדים. הם הובאו לגבול והכול הלך כשורה, אולם אחרי שהצעירים יצאו מהמכוניות וכבר היו בחורשה בכיוון למעבר הגבול – הורגשה תנועה לא רגילה של צבא בכביש הראשי הסמוך. מיד סטו מהדרך, הסתירו את המכוניות ונשארו בבית-הילדים "נשרבורג" עד יעבור זעם...

הילדים לא היו באותו לילה בפעולה, כי לא היו ילדים במשלוח זה. הנערים נכנסו בשקט כדי לא לעורר את סקרנותם של הילדים ולא להפריע מנוחתם. אולם טרם הספיקו חברי "הבריחה" להיכנס פנימה והנה הם מסובבים עשרות ילדים סקרנים – הצמאים לדעת תוצאות המבצע. הסתבר לנו אח"כ שהילדים ידעו על המבצע מבעוד מועד והקשיבו מראשית הלילה לכל רחש שבא מבחוץ, ושמעו את תנועת הפטרולים הצבאיים בכביש הראשי. הם לא עצמו עין כל הלילה, כי התפללו בליבותיהם שלא יקרה דבר ל"בורחים" ול"מבריחים". לשם זהירות לא הועלה אור בבית-הילדים ורק ברק עיני הקטנים נראה בחושך. הם לא חזרו למיטותיהם עד אשר סופר להם כי "הכול בסדר וכי הפעולה הצליחה.."

פעם קרה גם שמכוניותינו, אשר נסעו בכיוון הגבול עם פליטים באורות כבויים, נחשדו ומכוניות צבאיות נסעו אחריהן, ונאלצנו לחזור על עקבותינו ולהחזיר את הפליטים וילדיהם חזרה למחנות משם הוצאו, דבר אשר היה קשה מאוד הן ל"בריה" והן לפליטים עצמם. מקרה זה הגביר את החשד נגדנו והכרחי היה להחליף את המקום הרחק מ"נשרבורג".

מלכודת שלא הצליחה...

באותם הימים התקשרנו עם קצין גבול אמריקאי, אשר ראה, לדבריו, את סבלם של הפליטים וילדיהם במחנות והודיע כי הוא מוכן לעזור... הוא הבטיח להופיע בעצמו בגבול ולהעביר קבוצות ילדים או מבוגרים, בכל פעם שנרצה ונודיע לו.

הנוהג שלנו של "כבדהו וחשדהו", היה יעיל גם במקרה זה. את ניסיון ההברחה הראשון ביצענו בתורת ניסיון: רצינו להיווכח אם הוא ידיד אמת, או שהוא שם לנו מלכודת... והתברר לנו שהחשד שלנו היה מבוסס. הוא סיכם איתנו באיזו נקודה עלינו לעבור עם קבוצת הילדים ואת שעת האפס לביצוע, אולם הודיע על-כך גם לז'נדרמריה והיא פרשה לנו את הרשת על-מנת ללכודנו. אבל, מכיוון שהיו לנו קשרים גם בין אנשי הז'נדרמריה, נודע לנו דבר המלכודת בעוד מועד ולא ביצענו את ההעברה באותו לילה. מכוניות הז'נדרמריה, עמדו באורות כבויים, כדי לתפוש את הבחורים העושים להם צרות כה רבות, אך לשווא – הם לא באו. מבוישים חזרו כלעומת שבאו, בלי הצייד המקווה.

עברו שלושה שבועות של קשיים ופעולות הברחה ב"בקילוחים דקים", כי "התחליף" לא היה מתאים לעבודת הברחה סדירה. כשהרגשנו שהחשד נגדנו הולך ומתקרב ובינתיים גם התחלפו הקצינים בקטעי הגבול "החשוד", חזרנו שוב לעבוד בנקודת בית "נשרבורג" – כשאנו נעזרים ב"מברחים הקטנים" שוכני בית-הילדים...

נוסעים לשווייץ

בדצמבר 1945 הועברו ע"י הבריה מפולין לצ'כיה 100 ילדים. בין הילדים היו רבים שרק יום לכן הוצאו באמתלות שונות או בגניבה ממוסדות ובתים נוצריים והיה חשש שעל סמך תלונה כלשהי יפנו הפולנים בנידון זה אל הצ'כים בבקשה לעצורם ולהחזירם לידיהם. לפיכך היה צורך להעביר את הילדים מבעוד יום לגרמניה, ברכבת היוצאת מעיירת הגבול – זלפ.

כמו במקרים קודמים, לא היו גם הפעם הניירות תכלית הכשרות ואף-על-פי שלא מנעו אמנם את מעבר הגבול, הרי לא היה בהם כדי להמריץ את מנהל תחנת-הגבול למאמצים יוצאים מן

הכלל למען המשלוח. ובעומדו לפתע לפני הצורך להעלות לרכבת היוצאת למינכן למעלה ממאה נוסעים נוספים, הודיע בפשטות שאין ברכבת זו – היחידה באותו יום – מקום להסעתם.

זה היה עסק-ביש: מכל הבחינות ובעיקר כדי להרחיק את הילדים מאזור הגבול, בו צפויים היו לכל מיני "הפתעות" בלתי נעימות, היה הכרח להמשיך במסע מבעוד יום. יתר על כן, מן הנמנע היה למצוא בעיירת גבול נידחה זו אפשרויות מינימאליות ללינת לילה לילדים כה רבים, שחלק מהם היה בגיל רך ולפיכך זקוק לטיפול ולתנאי אכסון נאותים.

אחרי שהאחראי על המשלוח, הח' משה לאופר, קיבל ממנהל התחנה את התשובה השלילית, שעשויה הייתה לסכן את המשלוח כולו, נזכר כי יש באמתחתו תעודה כלשהי מטעם "הצלב-האדום הבין-לאומי", הוציאה, הציגה בפני הפקיד הסרבן ואמר בתקיפות: "אם אין ברכבת זו מקום לילדים, הריני דורש להעמיד לרשותם שני קרונות מיוחדים, כי ילדים אלה מועברים לשוויץ תחת חסות "הצלב-האדום" לפי דרישת "הממשלה השווייצית".

פניה זו חוללה פלאים. הפקיד לא טרח אפילו, לעיין עיון מדוקדק יותר בתעודה, שבראשה התנוסס סמל "הצלב-האדום" וכך גם נעלם ממנו התאריך מלפני למעלה מחודשיים, שהיה, למרבה המזל, רשום בקצה התחתון. הוא מיהר להמציא את הקרונות המבוקשים והילדים הוסעו ללא עיכוב למינכן.

אולם כיוון שהרי בלי צרות אי-אפשר, התברר במינכן, כי יראת הכבוד של מנהל תחנת-הגבול בפני ארגון "הצלב-האדום" ותעודותיו עברה אפילו את מידת הרצוי והפכה בסופו של דבר לרועץ וגרמה לתקלה רצינית למדי.

הילדים הגיעו, כאמור, בשלום למינכן, אולם בבואם ל"מוזיאון הגרמני", מקום שם שכנו משרדי "אונר"ה", נאמר לאחראי כי לא יוכלו לקבל ילדים אלה, שכן מצפים הם למשלוח של ילדים הנוסעים לשוויץ תחת חסות "הצלב-האדום" ומאחר שלמענם כבר נעשו כל הסידורים הדרושים לא נותר מקום למשלוח-ילדים נוסף.

ברגע הראשון נדהמו החברים ועמדו אובדי עצות. אולם אחרי שהתבררה להם בהמשך השיחה, השתלשלות העניינים, הוזעק אחד החברים הפעילים בגרמניה לעזרתם ומתוך השיחה עם פקידי "אונר"ה" האמריקאים התברר, שמנהל תחנת-הגבול לא הסתפק בכך שהעמיד לרשות הילדים את הקרונות המבוקשים, הוא אף הגדיל לעשות במהרו לטלפן על דעת עצמו, למשרד "אונר"ה" במינכן כדי להודיע על בואו של משלוח ילדים מטעם "הצלב-

האדום" לשוויץ. כיוון שהודעה זו חוללה גם כאן פלאים, הועמדו חברינו בפני מצב עדין שלא ידעו כיצד להיחלץ ממנו.

הבעיה מצאה את פתרונה, אחרי שהחבר, שהגיע למשרד זה והיה מוכר למנהלו האמריקאי, ניגש אל מנהל המשרד וסיפר לו בפשטות, כיצד, באין ברירה, הערימו על מנהל התחנה העיקש וסיפרו לו את סיפור הבדים על המשלוח לשוויץ, כדי לזכות במקומות הדרושים להסעת הילדים, כך שאין לצפות למשלוח נוסף של ילדים-פליטים. למשמע הסיפור הזה פרץ האמריקאי בצחוק רם, הביע את הערכתו לתחבולה המוצלחת ודאג לסידור המידי של הילדים. [13]

צעירים מאנשי שארית הפלטה, המועברים למערב אירופה בידי אנשי "הבריחה" [2]

אפרים דקל

הברחת ילדי הפליטה

על-כפיים ישאונך פן-תגף באבן רגלך. [תהלים צ"א, יב]

תינוקות על ידיים וכתפיים

לא רק מלווים ומדריכים היו אנשי ה"ברחה" לפליטים, אלא גם סבלים, נושאי משאותיהם וגם נושאי ילדים ותינוקות על כתפיהם קילומטרים רבים. עת הוכרחנו לטפס בהרים ולעבור ברגל שטחים רבים ושונים, או שעה שלא יכולנו, מטעמים שונים להשתמש בכלי רכב.

הגם כשחסרו לנו כוח האדם הדרוש לכך, התחננו בפנינו ההורים שלא נדחה את העברתם בגלל ילדיהם: אני אשא את שני התינוקות שלי על שתי ידיי, הבטיח אב בגבול האוסטרי-גרמני – אך אל-נא תשאירונו כאן. אין ביכולתי לשאת עוד בניוון המחנות!

לפני עלייתנו להרי האלפים, טענה בפנינו אם אחת: אסור לדחות יציאתי. את כל ילדיי השמידו הנאצים ונשארה לי רק זו האחת – רחל'ה בת החמש. היא כל עולמי ואני צריכה להגיע עימה לארץ ישראל. האמינו לי שאוכל לשאתה בהרים. בציפורניי אחז ברגבי העפר ובסלעים ואשאנה, רק אל-נא תעזבונו כאן!

ובכל הגבולות חזרו ונשמעו אותן טענות ותביעות. חברי ה"ברחה", שברובם עברו את השואה ועיניהם ראו את השמדת אחיהם ואחיותיהם, חשו בליבם חובה נאמנה למעט הילדים שנשארו לנו לפליטה וברצון קיבלו עליהם את נשיאתם על ידיהם וכתפיהם ונהגו בהם כבאחיהם ובאחיותיהם הקטנים. לכל גבול היו "המצאות" מיותרות לכך, ולכל חבר נושא ילדים "פטנט" משלו.

בגבול אחד הייתה המצאה קולקטיבית של חברים: סל נצרים בדומה לזה שהנשים בארצות הפרימיטיביות נושאות בו את ילדיהן בעת עבודתן בשדה.

במקום אחר הושם התינוק בסדין מקופל, שעונב בו קשר מיוחד וחבר נשא את הילד כשהעניבה מהודקת לצווארו, וכך צועד לו בטוחות. בהתעייפו הוא מסובב את הסדין כרצוי לו והילד מועבר לגב, או לאחד הצדדים, חליפות, והילד ישן לו במנוחה ובהתעוררו הוא מודה לו בחיוך...

כששוחחנו על מיני הניסיונות וה"פטנטים" של נושאי הילדים, העיר חבר אחד: עשרות פעמים נשאתי ילדים. התנסיתי בכל הדרכים והאופנים, ומצאתי שה"פטנט" הטוב ביותר הוא שמישהו יחליף אותך... אבל למחליפים יש לדאוג לפני היציאה לדרך". בדרך כלל נהגנו להרכיב את השיירות באופן שבטרנספורטים המכילים ילדים רבים יכללו גם מעפילים צעירים ובריאים, אשר יוכלו להחליף את ההורים ואת חברינו בנישאת הילדים.

חקרי לידה בדרכי ה"ברירה"

הרצון לברוח היה כה גדול, עד שבמקרים רבים הסתירו הנשים את דבר הריוןן והצטרפו לשיירות או לקבוצות אשר צריכות היו לטפס בהרים או ללכת הליכה ממושכת ברגל, כדי לחצות את הגבול.

אומנם, במפקדי הלילה שהיינו עורכים בנקודת ה"ברירה" גנדנולד שבאזור הכיבוש הצרפתי בהרי האלפים, נהג המפקד לעבור בין השורות ולחזור ולהכריז שחולים, חלשים ונשים הרות לא יצאו לדרך, כי עלולים הם לעכב ולסכן את העברת הגבול של כל השיירה כולה. אך רבות היו שלא שמו לב לאזהרות. ואכן, מאות מקרים עברו ללא תקלה. המעפילות השיגו מטרתן, התקרבו אל ארצות המוצא-לים וההעפלה לארץ; ויש מהן שגם הפליגו ארצה באוניות שהתנאים בהן היו קשים עוד יותר מאשר הטיפוס בהרים, או הליכה ממושכת ברגל. החברות אמרו כי מטרתן היא שילדיהן ייוולדו בארץ היעודה.

היו גם מקרים אשר נסתיימו בלידה בשדה או ביער. בהרי האלפים במיוחד נאלצו לא אחת לעכב שיירות בגלל נשים הרות אשר נזקקו למוחה ממושכת. היו מקרים שפנינו לאיכרים איטלקיים, ואלה הסכימו שהאם-לעתיד תישאר בביתם עד לאחר הלידה. במקרים אלה, שהיולדות נשארו בבתי איכרים, טיפלו בהן נשי האיכרים יפה. נשים אשר צירי הלידה אחזו בהן בשדות או בתוך היערות, נעזרו על ידי חברינו וחברותינו, ונשים שהיו בשיירה. אחד ממוליכי השיירות, החבר פ., אמר פעם בצחוק: התמחיתי במקצוע חדש. עד כה הייתי "מברח" בלבד, ועתה נהייתי גם "מילד".

ויספור-נא אפיזודות אחדות:

ב-18 לינואר 1946 כרעה אישה ללדת בעצם רגעי חציית הגבול. כשעמדנו להבריח – בחשכת הלילה – את הגבול הפולני, שמענו צעקות אישה שצירי יולדה אחזזה. אילו השהינו את כל השיירה עד ללידה, היינו מסכנים כמאה אנשים. מפקד חוליית ה"בריתה" השיג מזחלת חורף מאחד הבתים הקיצוניים של הכפר הפולני הסמוך, והאישה עם בנה הרך אשר נולד בינתיים, הושמה בתוכה וכך חצתה השיירה כולה את הגבול לסלובקיה, בה הועברו היולדת עם תינוקה לבית החולים.

בראשית יוני 1946 הובלנו 30 חלוצים מקרקוב דרך הגבול נובוסונץ-קריניצה שבהרי הטטרה הגובלים עם צ'כיה. המעבר בגבול זה מבחינת יכולת ההתחמקות מן השוטרים, היה טוב יחסית, אולם מבחינה פיסית היה קשה מאוד כי נאלצנו לטפס בהרים ולצעוד זמן ממושך מדי ברגל.

טרם יציאה היה האחראי ל"בריתה" עורך מעין מסדר-מפקד, בודק אישית את המועמדים לצעידה ולחציית הגבול, ומבטיח שחלשים ונשים הרות לא ימנו עם ההולכים בדרך קשה זו. המוביל וסגנו היו מתבוננים באנשים וחוקרים אותם על כך ושוקדים בעוד מועד שלא תיכשל כל הקבוצה בשל אחד חלוש או אישה בהריונה, שאינה יכולה לעמוד בקשיי הדרך. רק לאחר שנוכחו בוודאות כי הקבוצה איתנה – היו יוצאים לדרך.

גם הפעם נהג מפקד חוליית המובילים כמקובל. הוא ועוזריו היו בטוחים שבין ההולכים נמצאים רק אנשים בריאים היכולים לעמוד בכל הקשיים והתלאות. אולם, במהרה התברר כי לא כן הדבר:

הקבוצה הייתה בין רכסי ההרים, במקומות בהם האחד מושיט ידו לעזור לחברו בטיפוס על הסלעים ובין הנקיקים. במרחק של כ-20 מטר מעבר לאדמת פולין, אך עוד בתחומי ההפקר בין הגבולות פולין-צ'כיה, נשמעו פתאום מבין קבוצת החלוצים צעקות אישה, כורעת ללדת. לא עברו רגעים מרובים – והיא ילדה בן אשר השמיע צריחותיו הראשונות בחלל השדה והחורשה הסמוכה לו. לא היה מקום לבריורים וחקירות מדוע הכחישה ולא סיפר העל הריונה, או כיצד העזה לסכן אחרים בגלל התנהגותה זו וכו'. הדבר היחידי לעשותו היה: לרוץ לכפר הצ'כי הקרוב, להביא משם מזחלה ולהעביר את היולדת ובנה לבית איכרים בכפר, ואף על פי כן השתומם האחראי למבצע מטעם ה"בריתה". הן הוא התבונן בכל בת שהייתה בקבוצה, וגם חקר על כך בין חברות "החלוצ" במקום, והיה סמוך ובטוח כי אף חברה הרה אחת אינה נמצאת בין אלו שיצאו לדרך.

התעלומה נפתרה לו רק למחרת, כשבא לבית האיכר לבקר את היולדת על מנת להסדיר את המשך נסיעתה – לאחר שתצא מ"בית היולדות" הכפרי. הוא הרגיעה ואמר לה כי אינו כועס עליה על עצם ה"רמאות", וברור שימשיך ויטפל בה כמקודם, אולם אחת בקשתו: לגלות לו כיצד הצליחה להסתיר את סימני הבולטים של ההיריון בימיו האחרונים. היולדת לא היססה הרבה והודתה בפניו כיצד "הערימה" על הביקורת: פשוט מאוד ענתה. למפקד ולבדיקה שלחתי את אחותי הצעירה. ואילו בשעות שלאחר חצות כשהתכוננו לצאת לדרך, נכנסתי אני במקומה לשורת היוצאים ואיש לא הרגיש בדבר. ואני עשיתי זאת בהכרה: כי הרי אילו ילדתי בפולין – חייבת הייתי לשהות את יציאתי לארץ לשנה נוספת, בעוד שכעת זכיתי להעפיל עם בני לארץ במהרה.

דברי ההסבר שלה נשמעו כטבעיים, והובטח לה בו במקום, לדאוג לעריכת ברית המילה לבן ולקדם אותה ואת בנה בכיוון לנמל מוצא - יחד עם קבוצת החלוצים אליה השתייכה.

הברחת ילדי הפליטה

בצריף אשר שימש מקום ריכוז לפליטים, בטרם הועברו מסלובקיה לאוסטריה, נתלקטו בראשית מרס 1947 כשלוש מאות איש, כפליים מכפי שמסוגל היה הצריף להכיל. קבענו את הלילה במועד להעברת האנשים, אך בלילה שלפניו כוסו הדרכים שלג למעלה מגובה אדם, ואי אפשר היה לקרב לגבול. ניסיונות אחדים להגיע למקום ברגל נכשלו. ההולכים היו בסכנה. הניסיונות להגיע שמה בעגלות חורף וברכיבה על סוסים נכשלו אף הם, כי הסוסים שקעו בשלג עד צוואר וחברינו יחד עם האיכרים העגלונים, עמלו רבות להוציאם, ואילו לא המכשירים שהם לקחו עימם בעוד מועד לדרך, ייתכן והם עצמם היו נופלים קורבן לכפור ולשלג. האיכרים טענו, כי זה עשרות שנים לא ראו כמוהו.

ביום השישי להימצאם בצריף, כרעה אחת הנשים ללדת. הפליטים הצטופפו עוד יותר והקצו פינה מיוחדת ליולדת. חדר היולדות גודר בשמיכות ששימשו מחיצה, אחת האימהות התנדבה להיות המיילדת. כל אנשי הצריף, ואיתם חברי ה"בריתה" חיו במתיחות לבשורת הלידה. שעתים לאחר חצות בישרו לנו את בשורת הלידה במזל טוב. נולדה בת, ולפי הצעת מפקד ה"בריתה" הסכימו הוריה לקורא לה בשם "גבולה" – כי בגבול ממש נולדה.

ההברחה של ילדי שארית הפליטה לא הייתה העברה טכנית בגבולות בלבד. היא הצריכה במקרים רבים מבצעי הצלה מוקדמים, קשים ומורכבים לא פחות מההברחה עצמה. ועל הכול, הילד הרך נזקק ליד מחנכת רכה, שתבוא כתחליף ללטיפת הורים או קרובים.

את רוב הילדים צריך היה לגאול תחילה ולפדותם מידי מציליהם הנוצריים, ולהחזירם לחיק עמם; דבר זה חייב היה להיעשות מוקדם ככל האפשר, בטרם דבקו כליל נפשותיהם הרכות באמונת מצילים ובטרם נצמדו לגמרי אל בני עמו. ולא זו בלבד. בפולין ראינו גם מקרים לא מעטים בהם ילדים יהודים ניצלו ממוות אבל חונכו ברוח של שנאת-ישראל.

שארית הילדים – (בסוף 1945) – שנותרו

לפי מקור מהימן, ניתן להלן מספר הילדים היהודים שנותרו בארצות אירופה בשלהי 1945, עם גמר פעולות המלחמה:

צרפת	-	15,000	כ-5,000 בידי נוצרים
הולנד	-	3,200	רובם בידי נוצרים
בלגיה	-	3,100	600 בידי משפחות מארגונו של הכומר ברונו, 1,000 אצל משפחות קתוליות שונות
שוארית	-	1,100	מהם 800 יתומים
שווייץ	-	800	
יוגוסלביה	-	900	כולם יתומים
איטליה	-	2,000	
צ'כיה	-	1,500	
גרמניה-מחנות	-	6,000	
אוסטריה	-	700	

פולין - 18,000 - כ-8,000 בבתי ילדים, כולל ילדים עם המשפחות שחזרו מרוסיה.
הונגריה - 9,000 - יתומים ועם משפחות.

בכנסיות ובבתי נוצרים בפולין נשארו מאות אחדות של ילדים אשר ניצלו הודות לפולנים שאימצו כילדיהם, כביכול. אולם, בתום המלחמה נתגלה שמציליהם-מאמצייהם סירבו להחזירם לקרוביהם או למוסדות יהודיים. היו מאמצים שטענו כי התקשרו לילדים וקשה עליהם הפרידה מהם. היו גם שטענו כי הואיל והילד הופקד בידיהם על ידי ההורים – הרי שנאמנים לצוואתם יחזירוהו רק לידי ההורים בלבד. והיו שתבעו סכומי כסף גדולים, תמורת כלכלתם והחזקתם במשך השנים. לא מעטים היו ניסיונות הסחיטה ועמידה על המקח על "שווי" הילד וערכו הכספי.

לא רק בפולין כך. מרה היית הגם שאלת הצלת הילדים היהודים שמצאו מקלט בימי הרעה וגדלו בבתי זרים בצרפת, בלגיה והולנד, ובמידה קטנה יותר באיטליה. אנשים נוצרים,

בודדים ומוסדות אספו בארצות אלו ילדים יהודים, אשר הוריהם גורשו למחנות המוות. הייתה זו פעולה אנושית יפה ומשפחות נוצריות רבות, בעיקר באיטליה והולנד, גילו מידות אנושיות יפות. בתחום הצלת ילדים, בהולנד, נטלה הממשלה את סמכות האפוסטרופוס על הילדים לעצמה, והיא המכסה את הוצאות כלכלתם – אך אינה נוטה להחזירם לקרוביהם ולא למוסדות יהודיים שתבעום.

ומאלפות הידיעות שהיו מגיעות בנושא זה לאחר המלחמה:

- מאות ילדים נשארו במקרה בחיים במחנות גרמניה או אוסטריה;
- ילדים נשארו בחיים לאחר מרש-המוות בהרי טירול;
- ברומניה מצפים אלפי ילדים ובני נוער לגאולה. לרוב 1,500 יתומי טרנסניסטריה שניצלו נשקפת סכנה להיות מוחזרים אל מעבר למסך הברזל;
- סכנת ההחזרה אל מעבר למסך הברזל צפויה לילדים מפולין, קרפטן-רוס וצ'כוסלובקיה שניצלו במסיבות שונות ונמצאו בתום השואה בהונגריה;
- כשמונת אלפים ילדים, עם ובלי הורים, מחכים בהונגריה להוצאתם בכיוון לארץ ישראל;
- ילדים נפלו קרבן להתנפלויות אנטישמיות בפולין המשוחררת ושישה נערים נרצחו על ידי לאומנים פולניים בקרבת הגבול הצ'כי;
- באיטליה התגלו מקרי חטיפת ילדים יהודיים על ידי ארגון נאזי-פשיסטי – אם כי נרדף על ידי ממשלת השחרור ומאות אחדות מחבריו נאסרו כתוצאה מזה.
- בעיית הילדים – אשר תחילה לא ידענו מספרם המדויק – הפכה לנו בעיה בוערת מרכזית בתחומי ההצלה.

בתיאום עם מוסד "עליית הנוער", עמד בראש מפעל הצלת ילדים וקליטתם – הסתערו כל הפעילים בתחומי ההצלה וה"ברירה" על מבצע פדיון הילדים. בהסכמת המחזיקים בילדים ובברכתם, בדרכי משא ומתן ושתדלנות, בממון ובמשפט, בחטיפה ובהוצאה בכוח, בכל דרך ואמצעי בוצעו הפעולות להשגת המטרה – החזרת הילד היהודי והבאתו לארץ; ברשות שלטונות הכיבוש או בלעדיו, בתעודות ואשרות מוסמכות מטעם שלטונות ארץ המוצא או ארץ הכניסה או מיוצרות על ידינו – הועברו הילדים ממקום למקום, כשיד אחים נאמנה מחזקת ומטפלת בהם ודואגת לשלומם, לביטחונם ולהבאתם המהירה ארצה. הפרשה הנהדרת ורבת העלילה והמעש על הברחת אלפי הילדים בשבילי אירופה והריה מסופרת על ידי חברי

ה"ברירה" ומפקדיה שביצעו את מלאכת ההברחה למעשה – הועלתה כבר על הכתב ותפרסם בקרוב בספר.

גיזי פליישמן מברחת הילדים בימי השואה

גיזי פליישמן לבית פישר, ילידת ברטיסלבה ונשיאת ויצ"ו בסלובקיה, קיימה תפקיד של קשרי חוץ במועצת היהודים – שבראשה עמד הד"ר אוסקר נוימן, הציוני הנאמן. גיזי פעלה רבות בשטחי הצלה וברחה מפולין לסלובקיה והונגריה, וניצלה למטרה זו את קשריה עם המוסדות הממשלתיים ובתוכם עם "המחלקה ה-14" – זו המחלקה שטיפלה בבעיית היהודים בשנות השואה.

לפני פרוץ המלחמה שלחה את שני ילדיה לארץ ישראל, והיא עצמה נשארה בסלובקיה ועסקה בהצלת ילדים יהודים מפולין בדרכי בריחה. בתיאום ובתכנון משותף עם פעילי התנועות החלוציות הקימה קשר אמיץ עם פולין באמצעות רשת המבריחים שהפעילה וארגנה למטרה זו. אלה היו מביאים את הילדים מפולין לסלובקיה וגיזי עם עוזריה היו מקבלים אותם בגבולות לשם סידורם בברטיסלבה או במקומות מתאימים אחרים. כשהתברר שקיימת סכנה להחזיק בילדים בסלובקיה – תיאמה קשרי "ברירה" עם החברים בהונגריה ושלחה אותם לשם בליווי מדריכים ומבריחים ברגל, במכוניות משא או בקרונות רכבת, כשהיא רוכשת לצידה את משמרות עובדי הרכבת, הנהגים והמבריחים. היא עשתה מלאכתה זו בהעזה, ופעמים רבות ביצעה את המלאכה השחורה במו ידיה וללא כל חשש או הסתייגות; ורבים הם הילדים אשר הודות לפעולות הברחה אלה של גיזי **ובחורינו** מפולין, הונגריה וסלובקיה, נשארו בחיים והגיעו ארצה.

גיזי עמדה בקשר לפעולות הצלה וברחה עם שליחנו במערכת ההצלה ברוב הארצות שם פעלו: תורכיה, שווייצריה, פולין, הונגריה – והיותה חוליה מקשרת נאמנה בין פולין להונגריה. באמצעות אשתו של הדוקטור קוסו – ראש המחלקה ה-14 – שלחה גיזי מכתב אל החברים אשר פעלו בג'נבה בשטח ההצלה.

מקרה עיוור או הלשנה הביאו לידי כך שבגבול פרמו את מעילה של אשת הדוקטור ומצאו אצלה את המכתב. פעולתה הדחימה את אנשי הגסטפו הסלובקית, וציוו לאסור את גיזי. אולם הדבר נודע לה והיא ברחת והסתתרה. הנאצים הסלובקים חיפשו אחריה באופן נמרץ ומשלא מצאוה אסרו את אמה ואחיה כבני תערובת.

גיזי לא השלימה עם זה שאמה ואחיה יסבלו בעבודה, היא טלפנה לראש התליינים ויסליציני, שעמו עמדה בקשרים והייתה שותפה פעילה בניהול המשא ומתן הידוע על הצלת אלפי יהודים, והודיעה לו על התייצבותה תמורת הסכמתם לשחרר את קרוביה.

באותם ימים ממש נודע לה לגיזי כי זוממים להשמיד את יהודי סלובקיה כפעולת נקם על שיהודים רבים לקחו חלק במרד הפרטיזנים. היא מיהרה לסאראד, מקום שם נמצא המחנה היהודי הגדול, כדי להזעיק את היהודים שלא לתת אמון בהבטחות הנאצים ולברוח. כאשר נאסרה נמצא אצלה מכשיר קטן לניסור מוטות ברזל – שהביאה כדי שתוכל לברוח בעזרתו ממאסרה.

ברונר – הנאצי הסלובקי שהיה ממונה על גירושי היהודים במסלובקיה – שאל את גיזי בהיאסרה: האם את רוצה להישלח למחנה השמדה או להיתלות במקום? גיזי בחרה בדרך הראשונה והודיעה בגאווה על כך שהיא בוחרת להישלח יחד עם בני עמה: אלך עימם באשר ילכו, כי גורלם הוא גורלי. את ההודעה מסרה בהחלטיות ואומץ שעוררו כבוד. בסוף שנת 1944 נשלחה למחנה ההשמדה באושוויץ, ומשם לא חזרה. גם יתר חברי הוועד היהודי נשלחו לטרזינשטט, וניצלו משם על ידי הצבא הרוסי ששחרר מחנה זה במאי 1945.

מתוך שני מכתבים של גיזי פליישמן – לנתן בשוייצריה.

ברטיסלבה 25 באוקטובר 1943

אני מצרפת גם העתקה של מכתב שהיה קשור בשקיק על צווארה של ילדה בת ארבע. המכתב המקורי הוא באידיש, אולם באותיות עבריות. היות והשליח סירב לקחת מכתב זה, בצינינו כי אין הוא יכול לקחת מכתבים כתובים עברית, לכן אני שולחת לכם תרגומו. לשם הסברה נוספת עלי להעיר כי ימים אחדים לפני ראש השנה נמצאה הילדה בת הארבע על ידי שוטר סלובקי ביער שעל הגבול. לעת עתה מטפלים יפה בילדה היהודייה כאן, ואחרי כך תוצא להונגריה.

המכתב הרצון

ועדה נכבדת! יום שלישי, סדרה כי תבא.

"אני שולח לכם ילדה שהצלתי מאש יריות. הילדה יתומה מאב ואם שנרצחו. ראו לקבלה בזרועות פתוחות ולהעבירה לרבי מבלז ולחנכה ברוח יהודית. זאת היא מינדל, נולדה ב-30.9.39 שם האב משה, שם האם גולדה".

ברטיסלבה, 1 בספטמבר 1943

"במכתבי האחרון כבר ציינתי כי התחלנו בהגשמת מפעל הילדים. הקבוצה הראשונה, בת 23 ילדים, הגיעה כבר ו-20 נוספים נמצאים על הגבול. הילדים הם בגיל החל מיונקים וגמור

ב- 14-15 שנים. עבודה זו נראית לנו כחשובה ביותר כי הרי בילדים אפשר לעשות עוד גדולות. מבחינה אנושית ויהודית, בלי שים לב לכך מי הם הוריהם. עלי לציין כי הנידון הוא, לעיתים קרובות, בילדים שהוריהם נפלו כבר קרבנות או שנמצאים במחנות, והם מפקדים ללא דואג, להשמדה בטוחה.

גדולה עוד יותר הסכנה כי הגרמנים, היודעים יפה על הדבר, יחזירו את הפליטים שוב אל גבול צ'כיה, ודבר זה משמעו מוות. מפעל הילדים זקוק לעזרה מיידית, כי אין להעלות על הדעת מה עלול לקרות להם, אם לא יועברו בהקדם להונגריה. טבעי הדבר כי מפעל הילדים זקוק לתקציב גדול יותר, כי הרי אין אלו מביאים איתם דברי ערך כל שהם ולכן אין באפשרותם להשתתף בהוצאות".

[14]

נחוד - צ'כוסלובקיה - "הבריחה"

גי'פ של הג'וינט האמריקאי ליד קבוצת ניצולים בדרכם למערב אירופה, 1946 [10]

מרדכי רוזמן מספר על "הבריחה"

מרדכי רוזמן, חבר בקיבוץ העוגן, היה חבר בהנהגת השומר הצעיר בוויילנה, ממובילי תנועת הבריחה, והיה בין מעפילי האונייה "אקסודוס".

במסגרת פעילותו החינוכית של מוזיאון "משואה לתקומה" בקיבוץ יד מרדכי, נפגשו 15 חברים מתנועת הבוגרים של השומר הצעיר, עם מרדכי רוזמן מקיבוץ העוגן. הפגישה התקיימה בעקבות צפייה בסרט "החול והים" (של הבימאית יעל קיפר זרצקי) – על סיפורה של ה"אקסודוס".

במפגש זה סיפר מרדכי רוזמן על פעילות בשומר הצעיר בתקופת השואה ולאחריה. מובא בזה קטע משיחתו, שעסק בנושא "הבריחה".

אני באתי ללובלין בינואר 1945. הצבא הגרמני עדיין עמד בשערי ורשה ובלובלין התחילו כבר להתאסף קצת יהודים ושמה אנחנו התרכזנו בעצם שלושה זרמים.

באותו זמן הגיע ללובלין אבא קובנר עם הקבוצה שלו. הם כבר השתחררו מהכיבוש הסובייטי הרבה לפני זה וגם ראו בוויילנה שנמצאת בשלטון הסובייטי אין סיכוי, אין תקווה ואז בדרך אינטואיטיבית גם הם החליטו לבוא ללובלין.

מהצד של דרום פולין הגיחו מהיער פרטיזנים שהיו בעבר חברי תנועה ושמרו אמונים לתנועה וגם כאלה שהתאכזבו דווקא מהיותם קומוניסטים בתוך בריה"מ וככה נפגשו שלושה זרמים והתחלנו לחשוב מה עושים.

לשלושת הזרמים האלה - הפרטיזנים מוויילנה, הפרטיזנים מרובנה והשרידים של התנועה ותנועות אחרות מברית המועצות, הצטרף בסוף ינואר עוד זרם - אלו שנשארו חיים ממרד הגטאות. בא יצחק צוקרמן, באה צביה לובטקין. לצערי הרב, מהמנהיגות של השומר הצעיר

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" - פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ - חיפה

לא בא אף אחד- לא מרדכי אנילביץ, לא טוסיה אלטמן ולא יוסף קפלן. הם נפלו במלחמה. אבל פה ושם באו כל מיני אנשים שהיו פעם בתנועה. זאת הייתה תנועה אדירה, 'תנועת הברחה'.

לא ידענו שיש בריגדה יהודית, לא ידענו אז שום דבר. אבל מתוך אינטואיציה, אמרנו קודם כל נלך לבוקרשט, לרומניה. זאת אומנם מדינה בשלטון סובייטי, אבל בכל זאת מדינה שיש לה ים, יש לה נמל תעופה, גם לפני המלחמה נסעו משמה.

לפניכם אני יכול להגיד בפה מלא, לא שהשומר הצעיר היה ההוגה היחידי של הרעיון הזה, אבל הלז - ההנהגה וגם הפועלים השחורים, המבריחים, אלה שישבו על הגבולות, אלה שהעבירו אנשים - לא אגיד רובם ככולם, אבל הרוב היו חברי השומר הצעיר. ארבעת הזרמים האלה נפגשו ומאות ואח"כ אלפי יהודים נסעו לרומניה והתברר שאין משם עליה ובינתיים כבר היו שם שליחים מהארץ ובריגדה, אז אמרנו נעזוב את רומניה, ניסע לאיטליה. אז הכל הלך בדרכים לא דרכים בכיוון איטליה.

באיטליה לא הייתה אפשרות לקלוט כ"כ הרבה אנשים, אז בסוף הנציגות אמרה אין ברירה מוכרחים לכוון את כל האנשים בשלב זה למחנות בגרמניה. בגרמניה הייתה עוד תופעה, כשהמלחמה נגמרה התחילו לעשות אבקואציה - של אזרחים צרפתים לצרפת, איטלקים לאיטליה, פולנים לפולין, **באו ליהודים ורצו גם אותם לשלוח לפולין**, אז רובם אמרו: "תודה רבה, אומנם זאת הייתה המולדת שלנו, אבל אנחנו רוצים לנסוע לארץ ישראל".

זה היה קומץ קטן ופתאום הפכו למחנות של אלפי אנשים. פתאום זאת הייתה בעיה עולמית ולא רק בעיה עולמית, אלא בעיה אמריקאית. העולם אז, זאת הייתה אמריקה - עם אמצעים, מזון, לבוש, כל מה שצריך. ואז קם, מעצמו כאילו, זה נמשך מ-1945 מלובלין עד המחנות בגרמניה, עשרות ומאות אלפי יהודים שאומרים: "אנחנו יושבים פה ומחכים לארץ ישראל".

זה היה כוח שהשפיע לא רק על העולם, אלא גם על המוסדות היהודיים. גם הם ידעו שמוכרחים לעשות מאמץ, להראות ליהודים שיושבים בגרמניה במחנות שלא רק מדברים על עליה, אלא עושים עליה. וככה התחיל זרם של עליה ב'.

בתקופה מסוימת עשו משאל במחנות, לאן פני היהודים? תשעים וכמה אחוז אמרו: "ארץ ישראל". שני שכנים, ינקל וברל. **ינקל אומר:** "אני יודע שאתה רוצה לנסוע לאמריקה, אז מה

פתאום אתה אומר במפקד אני רוצה לנסוע לארץ ישראל?", **אומר לו ברל:** "אני רוצה לנסוע לאמריקה כי יש לי שם משפחה, אבל זה ענין אישי שלי, זה לא ענין של הגויים. הגויים צריכים לדעת שכל היהודים רוצים לנסוע לארץ ישראל".

התחילה להיות בעיה בינלאומית בעקבות המחנות בגרמניה. זה היה האגרוף הציוני. הוא נתן פתרון לאנשים, לקומץ והקומץ הזה הפך לאלפים, אבל בעיקר הוא נתן תקווה לכולם. המטרה זאת ארץ ישראל. זה כל הסיפור של כל אוניות המעפילים.

בראשית הדרך של "הבריחה", הייתי בחודשים הראשונים לכאורה מרכז הבריחה, לא יצאו 100 איש. יצאו בחשאי קבוצה של 5-10 אנשים. היה עוד מצב כזה שאני אישית הייתי מראיין כל קבוצה שיצאה לדרך ומתדרך אותה.

באחד הימים הגיעה קבוצה מלודז' היו בה 5-6 אנשים. אני מסתכל על האנשים, המבט שלי חשדני. פתאום אני רואה בתוך הקבוצה את יהודה, חבר קן השומר הצעיר בלודז'. אמרתי לו: "יהודה, אתה אומנם בקבוצת הבריחה, אבל אתה יוצא מהקבוצה ונשאר לעבוד בתנועה", יהודה לא חשב פעמיים, לקח את הפעקאלע שלו, עזב את הקבוצה והשתלב בעבודת התנועה.

אנחנו חשבנו על עלייה לא כדי להציל את מרדכי רוזמן, כי מרדכי רוזמן באותו זמן חשב-מרדכי רוזמן חי וקיים, היה בכלא הסובייטי ועוד ועוד, אבל המשפחה שלו נרצחה כולה, החברים שלו גם נרצחו, אז מה אתה? אם ניתנו לך החיים, תקדיש אותם לנשאים, לעם היהודי, לחברי השומר הצעיר. כך הבינונו שהדרך שלנו היא לא שאנחנו צריכים לעלות, אלא קודם כל להעלות את המוני האנשים, לבנות את התנועה, לגאול ילדים יהודים שהיו במנזרים, שהתחנכו אצל נוצרים ותורנו לעליה יגיע.

באופן מעשי, כשעשו את אישורי העלייה בסוף 38, אז מרדכי רוזמן היה במקום השלישי של קיבוץ "אלגביש", אבל אמרו לי: "מרדכי, סליחה רבה. אתה נשאר לעבודה בתנועה, אתה הולך להדריך קיבוץ צעיר". אותו דבר אמרו למרדכי רוזמן בוויילנה: "אתה נשאר בהנהגת הריכוז בוויילנה ולא עולה" ואותו הדבר אמר מרדכי רוזמן לעצמו בלובלין ובמינכן "אתה קודם כל בונה התנועה". כשראיתי שהכל מוכן ועובד יפה ויש עשרות שליחים מהארץ אז אמרתי: "חבר'ה, מרדכי רוזמן עוזב את הכל ומחליט לעלות ארצה".

מוסרים למשרד העלייה במינכן את רשימת חברי השומר הצעיר ואני יחד עם כולם יושב, לא עם תפקיד, לא עם שליחות, עולה יחד עם עוד 800 חברים מהשומר הצעיר על האקסודוס. אני ועוד קבוצה של חברים בוגרים של שהשומר הצעיר עולים במדרגות האונייה ובצד עומד חבר שלנו מהתנועה יוסף לייכטר ועומד יחד אתו עוד אדם, מאותו מחנה אבל לא חבר תנועה. אז האדם הזה רואה שאני גם כן עולה על האקסודוס, אז הוא שואל: "יוסף, מה עושה פה מרדכי רוזמן?" אז יוסף אומר לו: "מה אתה עושה פה?", "אני עולה ארצה", אז הוא אומר לו: "גם מרדכי רוזמן עולה לארץ". הוא לא העלה על דעתו שמרדכי רוזמן, חבר השומר הצעיר, מרכז הבריחה בפולין, מרכז חלק מהבריחה בבודפשט, עולה כמו כל יהודי בדרך ההעפלה כשיכול היה לנסוע לפריז ולעלות ארצה עם רישיון עליה. אבל אני אמרתי לעצמי, אם אני שלחתי מאות ואלפי אנשים לעליה ב', גם אני עולה בעליה ב'. כך נקלעתי לאקסודוס, החלטה שלי להיות כאחד המעפילים.

[15]

פליטים יהודיים ומיטלטליהם בגבול הצ'כוסלובקי – אוסטרי [2]

דקל אפרים

היחידות העבריות והבריגדה בפעולות "בריתה" והצלה

ברוכה ה' אשר תושט, השכם שתכף
לישע כל אובדי דרכים ולתועי אי-חוף (יוסף בריש)

בצדק ניתן להיאמר, שהחיילים היהודים מארץ-ישראל ששירתו בצבא הבריטי ושותפו בהנחלת המפלה להיטלר ולמוסוליני, היו הראשונים להצלת הפליטים ולארגון הברחתם ההמונית מאירופה. פעילותם התלבטה במיוחד באיטליה, באוסטריה ובגרמניה.

חיילי הבריגדה קבעו לעצמם עיקרים אלה:

- זכור את אחיך הטבוחים ושמור את השנאה לשוחטי עמך;
- חובתך לפעול במסירות, נאמנות ואהבה לשרידי החורבן והמחנות;
- שליחותך – הצלת יהודים והעלאתם לארץ-ישראל, שתהא בעתיד מולדת חופשית.
- הזכות הראשונית של ארגון הפליטים, הצלתם והעברתם ממקום למקום ומארץ לארץ עד הבאתם ארצה, שמורה לחיילנו.

למעלה משנה לפני תום המלחמה (מראשית 1944) כבר פעלו בכיוון זה בסביבות בארי שבאיטליה והניחו את היסוד לפעולות גדולות, אשר שעתן הגיעה עם כניעת גרמניה וכיבושה המלא על-ידי צבאות בנות-הברית ברבע הראשון של 1945. למרבה המזל נמצאו חיילנו בתום המלחמה בצומת הדרכים שבאירופה. טרביזו – שבגבול האיטלקי-אוסטרי-יוגוסלבי – שימשה כראש חץ, וממנה כונו פעולות החיילים לאוסטריה, גרמניה וארצות-אירופה אחרות. בגמר פעולות-האיבה וכניעת גרמניה, היו משוטטים בדרכי אוסטריה, איטליה וגרמניה בלבד מיליוני פליטים בני אומות וארצות שונות. משבעה עד שמונה מיליוני פליטים נידחים רוכזו במחנות לשם מיון ולמטרת ארגון הרפטריאציה – היינו, החזרת הפליטים לארצותיהם. הם חולקו לפי ארצות-מוצאם ולפי סוגים שונים: נתיני ארץ אויבת, נתיני ארץ ניטרלית, שבויים וכו'. היהודים נמנו על בני ארצות שונות, אך לא כ"היהודים".

טיפול רב ומאמצים עצומים נדרשו מאת פעילי הבריגדה, כדי שיכירו בפליטינו כבפליטים יהודים. מיליוני הפליטים החלו לנוע ברכב וברגל בכיוון לארצותיהם, ואילו בני-עמנו לא היה

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

להם מקום אליו ישובו... מאמץ עצום נדרש כדי לארגן את ה"רפטריאציה" שלנו לארץ-ישראל, על אף העובדה, שהבריטים נעלו את שעריה.

הופעתם של החיילים היהודים, כש"מגן דוד" על שרווליהם, בין הפליטים אכולי הייאוש אשר רק זה חזרו ממחנות-עבדים-ומוות, שימשה לאלה מקור עידוד, שעורר בהם מחדש את רצון החיים אשר כבה. הופעתם של החיילים בשם היישוב בארץ, דברי-העידוד והעזרה הממשית הראשונה ירשמו כמפעל הכביר ביותר בדברי ימי הגיוס העברי, וצדק אותו חייל אשר אמר, כי "חשיבות ההתגייסות למען הפליטים אינה פחותה מההתגייסות לעצם המלחמה!".

מי שלא ראה את פגישות החיילים העברים עם שארית הפליטה לא ראה אחוות-יהודים מהי. בכל מחנה שחייל עברי הגיע לשם הוקף מיד יהודים נרעשים ונרגשים אשר לא האמינו למראה עיניהם. דמעותיהם, שמחתם והתרגשותם היו ללא גבול.

בפגישות הראשונות – לפני שהמוסדות בארץ והג'וינט האמריקאי הפנו אליהם את עזרתם – תרמו החיילים עצמם ממשכורתם לפליטים ובמקרים רבים מסרו להם את שמיכותיהם. פעולות אלו ודומיהן הניחו את יסודות האמון, שהפליטים נתנו בחיילים, בשליחי-הארץ ובחברי התנועות החלוציות בבוא עת ביצוע תכניות הבריחה וההעפלה, כי ראו לעיניהם שליחי-אמת.

וכך דיברו חיילנו באוזני הפליטים ואל לבם: "באנו להיפגש אתכם בשבילי האש של מלחמת-העולם ומלחמת החיילים העבריים. זוהי פגישת שחרור ועלייה. צאו את אירופה הבוגדת – למען כבודכם ועתידכם-עתידינו! צאו את אירופה, אף אם תהיה לכם היכולת להיאחז בה זמן-מה! הננו להיאבק על עלייתכם לארץ! – עלו! על אדמת הרוצחים לא תמצאו מנוחה! העולם יש לו פנאי לפעולת רקונסטרוקציה אטית וממושכת. אין הוא עומד בפני שאלת שרידים ובפני פרובלמה של שארית פליטה, ואילו לכם ולנו אין פנאי. מטרטנו – העלאת כל היהודים לארץ-ישראל! בנפשנו הוא – ואנו נפעל יחד לחיסול הגולה".

דברים אלה ודומיהם נאמרו לפליטים לא באסיפות ולא כדברי תעמולה סתמית, כי אם בעת פגישות עמם במחנות או בעת הברחתם מארץ לארץ וקירובם אל חופי הים-התיכון. השפעת הדברים הייתה רבה וערכם רב כשנאמרו בליווי מעשים, בעת שחיילנו וקצינינו שימשו להם נהגים, מלווים ומבריחי-גבולות. הם החשיבו את הדבר, כי נוכחו לראות את המסירות והמאמץ, ואף ההסתכנות שהייתה בכל פעולותינו למענם – דבר שלא הורגלו לו זה שנים.

בימים שמכונות החי"ל כבר נעו בדרכים, ליקטו פליטים, ביקרו במחנות והבריחו מאות ואלפים מהם מארץ לארץ, ושליחי הבריגדה כבר הופנו לצד צרפת, הולנד, בלגיה ולוקסמבורג, פנה ב"צ ישראלי ז"ל, איש קבוצת כנרת, זקן הבריגדה ומבחירי העם, בתזכיר אל המוסדות הלאומיים בארץ, ותבע את חיסול הגולה והרחבת פעולות-ההצלה – את "יציאת אירופה":

תנועת היציאה של היהודים מאירופה עולה וגוברת מאז גמר המלחמה. עוד לפני הגמר החלה נדידת פרטיזנים וקבוצות ציוניות אחרות בארצות ששוחררו על-ידי הרוסים, והם התרכזו באלפים לא מעטים בהונגריה, ובייחוד ברומניה, בדרכם לארץ.

עם גמר המלחמה וכיבוש גרמניה נעשתה העלייה סטיכית. במשך חודשיים, החל ממחצית יוני 1945 לערך, התמלאו הדרכים המובילות לאיטליה רבבות רבות של יוצאים, ובאותה תקופה נכנסו לתוך איטליה קרוב ל-20,000 איש, והיוצאים הם בעיקר יהודי פולין וליטא, מאלה שנשארו ב"ארצם", או שנמצאו ברוסיה וחזרו לפולין, או משוחררי מחנות בגרמניה ובאוסטריה, כדי להמשיך את דרכם לארץ.

מחוץ להולכי-הרגל ממש בדרכים הארוכות, או העוברים ממקום למקום מתוך מגמה כללית להתקרב קצת לארץ, או להתרחק מסכנה של איסור יציאה – נמצאה כמעט כל יהדות פולין ודומיה במזרח וחלקים מאירופה כולה במצב של יציאה. הם אינם מתקשרים במקומותיהם לשום דבר יציב וקבוע וכל מעייניהם ביציאה ובעלייה לארץ.

שלושה גורמים העלו את התנועה והפכוה לזרם גדול, לסטיכיה, להופעה הכללית והגדולה ביותר של ימינו – הופעת-אחות ליציאת מצרים:

א. הכמיהה הפנימית של שארית היהודים המושרשים ביהדות לא להישאר בארצות-ההשמדה ולעלות לארץ-תקוותם, והרדיפה מצד הגויים, עד כדי הריגות ופרעות גם לאחר השחרור.

ב. תמצית יהדות זו – שרידי הפרטיזנים ולוחמי הגטאות וחלקים ציוניים אחרים, אשר עזיבת הגולה והליכה לארץ הן המשך טבעי לעוז-רוחם, לחיוניותם העצומה ולאי-הסתמכותם על אחרים עוד מימי ההשמדה והקרבות. הם לא רק התחילו בהליכה, אלא עוררו בתוכם ובסביבתם. הם רואים בהליכה ממש לארץ את הדרך העיקרית להגיע לחוף-המבטחים וגם את הדרך להשפיע על עמים אחרים כי יסכימו ויסייעו לשיבתם ציונה.

ג. החיילים באיטליה והחי"ל במיוחד, שעם גמר הקרבות באיטליה הגיעו כחיל-כיבוש לגבול אוסטריה ומיד קשרו קשרים כמעט עם כל יהדות אירופה ונהפכו לאבן שואבת ולמגדלור לכל השארית. החיילים כאילו הביאו את ארץ-ישראל אליהם ויצרו שטח של א"י בתוך המדבר האיום של גולת ההשמדה. הם עזרו, הצילו והסיעו, הם אימצו וחזקו את כוחותיהם של השרידים והם ליכדו וארגנו בכל מקום שידם או דברם הגיע. הם עוררו אותם למחשבה והחלטה שלא לחזור לארצות ההשמדה, אלא יתארגנו לשם יציאה מן הגולה ויציאה לארץ.

בכוח של אהבת-אחים ומסירות רבה ובכוח הסמכות הגדולה של ארץ-ישראל, של חיילים ארצישראליים, החטיבה היהודית הלוחמת, אשר חתרה אליהם אחרי השתתפותם בקרבות – נהפך המגע למגע-קסמים, מחיה ומחזק, והדיו התגלגלו בכל התפוצות של ארצות השואה והוא שהעלה את התקווה לחיים אחרים וחדשים ואימץ את רצון בני-עמנו לקחת את גורלם בידם ולעלות למולדתם.

אכן, על-ידי צירופם של כל אלה הדברים, הננו עדים למופלא שבחזיונות, שהמונים התחילו ללכת בקבוצות קטנות ואף ביחידות ופניהם לחופי-הים, מתוך רצון הנחשונים ותקוותם, כי הים יבקע למענם. – האין בזה משום התחדשות של יציאת מצרים?! הציונות צריכה לראות בתנועה זו של יציאת אירופה את המבחן המכריע שלה, שעם כל הקושי והסכנות היא נושאת בה את גדול המאמצים לשיבת-ציון. בימינו – רק מאמץ כזה עלול להיות למאמץ מכריע.

יש לאמץ את רצון ההליכה של שרידי אחינו, לעוררו ולהגבירו בכל ארץ וארץ, למען יהיה היקפו גדול ומלא, כי רק במלוא היקפו – מלוא כוחו. הרבים – וככל שיגדל מספרם ויגדל כוחם – ישיגו מה שלא ישיגו המעטים. מובן, שזה ניתן להיעשות מבפנים ולא על-ידי קריאה מבחוץ. אולם התנועה הזאת עצמה תכלה, חלילה, ברעב, במחלות, בסבל ובאין-אונים להחזיק מעמד עד הסוף, אם אנו לא נאמץ את כל כוחותיה מבפנים, ואם לא נאמץ את כוחות היישוב וכוחות הציונות כולה למענה.

תזכיר זה, וקריאות אזעקה אחרות הגבירו את הערות לצרכי ההצלה, ולהכרח לפרוץ את גבולות-היבשה באירופה ואת מחסומי-העלייה לארץ – ללא התחשבות בשר-החוץ הבריטי, באוין, ובהצהרותיו האנטי-יהודיות.

ההחלטה לברוח מאירופה

העזרה, הסעד והחינוך החלוצי שהושיטו החיילים היהודים לפליטים, נבעו מתוך הכרה ברורה בצורך של חיסול הגולה.

בוועידת היסוד של "המרכז לגולה" שהתקיימה בפיוג'י שבאיטליה, בה השתתפו נציגיהם של כמעט כל היחידות העבריות שפעלו באירופה, הונחו היסודות לפעולות העזרה לפליטים, ושם נתקבלה החלטה נחושה להעלות את יהודי הגולה ארצה בדרכי "בריחה" והעפלה.

נוסף לפעולות ה"ברחה" שבוצעו על-ידי חיילנו – למרות הפרעותיהם של הבריטים הממונים עליהם בצבא, היה עליהם להיאבק גם בתעמולה האנטי-ציונית שהבריטים החלו להפיצה במחנות ובכל פיזורי שארית-הפליטה. **הבריטים הטיפו לשובם של היהודים לארצות מהן באו, באמרו כי העמים המשוחררים מעול הכיבוש הנאצי יתייחסו מעתה לכל עם ועם ללא הפלייה; היהודים אשר ישובו לארצות מהן הוגלו יוכלו לתרום לשיקומן של ארצות אלה ולבניין מחדש. "היזרהו, אפוא, פן תינצלו מן הפח ותיפלו אל הפחת – ויצאתם מן המחנות אל ארץ של מהומות, אל ארץ קטנה השייכת לערבים, שהיא מקום של אי-שקט, הצפוי לסכנת-מלחמה גדולה בין היהודים והערבים... ואל לכם לסכן חייכם מחדש!" – כך הטיפו הבריטים לשארית הפליטה.**

הכזב שבתעמולה זו על חיי-אחוזה שיתחדשו כביכול בגולה היה גלוי לעין. אל לב הפליטים חדרו דברי חיילנו ושליחנו שהגולה אינה מבטיחה כל קיום בעתיד, שיש לברוח מתוכה ולהעפיל לארץ-ישראל. הם שוכנעו שלא לשעות לתעמולתם של תככים פוליטיים ושונאי-ציון למיניהם, אלא אדרבא, להתנגד להם בכל עוז ולהתגבר על הפרעותיהם למפעל ההצלה הגדול.

באמצע חודש מאי – שבועיים לאחר שהופסקו פעולות האיבה באיטליה – הגיע לבריגדה החבר פ. מפולין. הוא עשה את דרכו על-פני בוקרשט ברומניה, ובבואו מסר פרטים על זוועות-השואה ועל מצב היהודים הנודדים לאלפיהם בדרכים, או נמצאים במחנות, או עומדים על הגבולות תוך ציפייה לעזרת אחים ולהצלה.

ב-26 ביוני נפגשו פעילי החי"ל עם **משלחת "החטיבה להצלת שרידי מזרח-אירופה"**. משלחת זו דיברה בשם תנועה שקמה ביערות ליטא, ווהלין ופולסיה ושהחלה להתגבש עם שחרור פולין על-ידי הצבא האדום, והקיפה פרטיזנים רבים, חברי "החלוץ" ותנועות-נוער ציוניות. המשלחת עצמה הייתה מורכבת מחברים פרטיזנים לוחמים וחלוצים נאמנים (אבא

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

קובנר, אליעזר לידובסקי, ש. ברנשטיין, חיים לזר ונ. רזניק), שלחמו במסירות-נפש נגד הנאצים. בפגישות ובדיונים שקוימו עמם סומנו קווי הפעולה לחיסול הגולה. תוך אחדות-דעות-ורגשות הותוו קווי הפעולה להצלה על-ידי בריחה והעפלה.

הפעולות

פעולות הצלה נאמנות ונועזות בוצעו על-ידי חיילנו ועל-ידי שליחי התנועות החלוציות, שרידי הפרטיזנים ולוחמי-הגטאות – פעולות שהיו המשכה של פעולתם רבת החשיבות במלחמה באויב ובמרד-הגטאות רב-ההוד. פעולות אלה היו רבות ונרחבות עד כי גם אלה שהיו עדים לפעולות הישירות של ה"בריחה" וההעפלה תקצר ידם מלמצות את הפרשה בשלמותה. השליחים והחיילים עזרו בהקמת ארגוני הפליטים במחנות, ערכו כינוסים שהיו בעלי ערך מכריע בחיי הפליטים ובארגון חייהם הזמניים בגולה. הם הופיעו בוועידת "החלוץ" בצ'כיה, ובכינוס הציוני בהולנד, בוועידת שארית-הפליטה בברגן-בלזן, בכינוס הציוני במינכן, בוועידת ס"ט-אוטילין וכן בכינוסים ובפגישות לעשות במשך 5-6 החודשים הראשונים לאחר המלחמה. בלעדי מלאכת ארגון והסברה זו, לא היה נרכש אמונם של הפליטים עצמם, וכיוון העניינים במאורגן לחיסול הגולה ולהמרצת ה"בריחה" וההעפלה לשם הגאולה – היה בלתי אפשרי. בקרבת מחנותיהם הקימו החיילים מחנות פליטים, השיגו חוות, וחכרו ווילות לשם יסוד "הכשרות" ובתי-ילדים. אחד המחנות שליד מקום חנייתו של החי"ל בטרביזון שבאיטליה הותקן להחזקת אלפיים איש ומעלה.

אך עלתה על הכול פעולת חיילנו בהברחת יהודים מארץ לארץ וממקום למקום. בצאת שליחי-הבריגדה לפקוד במכוניותיהם את ארצות אוסטריה, גרמניה, צרפת, בלגיה והולנד, כמעט שלא היה מקרה שהמכוניות תחזורנה בלי פליטים, ויש שהובאו כאלף נפש בבת אחת. המכוניות הצבאיות הפכו, בחלקן הניכר, לרכב פליטים.

במגע הראשון עם גרמניה הובאו משם 500 יהודים יוצאי דכאו. מגראץ העבירו מכוניות-הבריגדה לאיטליה למעלה מ-1,000 יהודים בבת-אחת. מזלצבורג, שבאזור האמריקאי באוסטריה, ומאינסברוק, שבאזור הצרפתי, נעו בלי הפסק טרנספורטים של פליטים במכוניות הצבאיות בליווי חיילים יהודים. הברחת יהודים הפכה לפעולות-משנה של יחידותינו, מלוות דאגת-אחים נאמנה.

בכינוס הראשון של ה"בריחה" המאורגנת, בראשית מרס 1946, הביעו באי-כוח התנועות ושליחי-הארץ את הכרתם, כי "הבריגדה מופיעה בענייני ה"בריחה" כגורם חשוב ומיוחד

בתפקידה. בראשית ה"בריה" שלחה הבריגדה את רוב אנשיה למטרה זו, אולם גם כיום, לאחר שהחיילים הועברו להולנד ובלגיה, עוד פועלים חברי הבריגדה בברלין, הנובר, ברגן-בלזן וכן באוסטריה ואיטליה".

בראשית שנת 1946 כבר פעלה הבריגדה בבלגיה ובהולנד והבריחה טרנספורטים יהודיים לעלייה-ב' דרך מרסיל. מכוניותיה הובילו את המעפילים מבלגיה לאונייה "תל-חי" שעגנה בנמל צרפתי וחיכתה לנוסעיה. טרנספורט זה יצא והגיע למרות שמשמרות בריטיים, שנודע להם על ההכנות להברחה, שמרו שהדבר לא יצא לפועל.

כבר עמדנו על-כך כי ה"בריה" הייתה ספונטנית במהותה. היא החלה אחרי המלחמה. יוצאי היערות, הפרטיזנים היהודים ולוחמי הגטאות לא מצאו מקום מנוחה בארצות-המזרח הרוויות דם אלפי אחיהם וחיפשו דרכים להגיע למקום-מבטחים. הבריחה בראשיתה לא הייתה מאורגנת, ואפשר לכנותה גם פראית. שליחי-הבריגדה הם בעיקר שנתנו ל"בריה" את דמותה המאורגנת, הם שכיוונו אותה, והבריגדה הייתה משתדלת שבכל נקודת-מעבר חשובה ימצא שליח משלה. מיד אחרי המלחמה, כשהבריגדה עמדה על גבול אוסטריה-איטליה, הגיעו לזלצבורג שליחיה הראשונים וניצלו את האפשרויות הרבות להעביר את הפליטים דרומה. למעלה מ-12,000 יהודים מגרמניה ואוסטריה העבירה הבריגדה לאיטליה. הפליטים רחשו רגשי כבוד לחיילי הבריגדה ולמרות החלוקה המפלגתית במחנות קיבלו את מרותם בלי שים לב לאיזו מפלגה הם שייכים. אופייני הוא שכשנתקבלה ההחלטה על הקמת נקודות-"בריה" לפי מפתח מפלגתי מסוים הוכנסה הערה, שבהימצא חייל במקום, אין מתחשבים במפתח זה והחייל הוא המרכז האחראי במקום. הערה קטנה זו ביטאה את גודל האמון שהכול רחשו לחיילים-השליחים מארץ-ישראל.

הופעת **צביקה פינס**, בא-כוח הבריגדה כלפי הצבא האמריקאי באזור זלצבורג, עוררה כבוד. הם ראו אותו כאיש-אידיאות המסור לאחיו הפליטים בכל מאוּדו. השפעתו על נציגי הצבא האמריקאי הייתה רבה מזו של באי-כוח הפליטים או היהודים האוסטריים. כשאחד מחברי הנהלת ה"בריה", **אנטק**, נאסר בגבול האוסטרי-גרמני בגלל ניסיון העברה בדרך בלתי-לגלית, והועמד לדין, היה ברור כי גם עורך-דין טוב ומוכשר ביותר לא יועיל לו כאן, והוא צפוי למאסר ממושך. רק הופעתו הגאה והאמיצה של חייל-הבריגדה בפני השופטים השפיעה עליהם והם שחררו את אנטק וגם הודו בפומבי כי הם מעריצים את החיילים הארצישראלים אשר נלחמו שכם אחד עם בנות-הברית, ובגמר המלחמה הם עמלים למען בני-עמם.

בשלהי 1945 הגיעה לאיטליה רכבת ובה 900 פליטים וילדים. הייתה זו רכבת פליטים שהשלטונות הצבאיים האמריקאים שלחוה מצ'כיה לאוסטריה. ואילו חייל צעיר שלנו – בן 23 – שנזדמן במקרה למקום מוצא-הרכבת בצ'כיה סובב את פני הדברים כך, שהרכבת על כל מטענה הגיעה לאיטליה. אמנם הייתה אז החלטה פנימית של השליחים והבריגדה לעצור לזמן-מה את זרם הבורחים לאיטליה מחמת חוסר מקום במחנות שם – אולם מובן כי לא עשו דבר וחצי-דבר כדי להחזיר את אלה שהגיעו למרות הפקודה. וכך נהגו גם כלפי ה-900 שהובאו עתה ברכבת. וכשנשאל הרב-טוראי הצעיר שלנו – למה פעל כאשר פעל, ביודעו שהצפיפות במחנות גדולה כל-כך, ענה לקצינו: "אילו היית אתה במקומי אותה שעה היית נוהג כמוני!" ברור היה שאין להחזיר יהודים מדרכם לקראת המולדת. המטה הצבאי האמריקאי, על אף ההוראה הראשונה שלו: "להחזיר!" לא התמיד בלחץ שלו בעניין זה.

העפלה על-ידי נישואין

בימים ההם, כששערי הארץ היו נעולים, והבריטים התנכלו לכל נפש אשר הערימה עליהם ונכנסה לארץ באופן "בלתי-לגלי" היה ערך מיוחד גם להכנסת כל אדם בודד ארצה. כשחנו אנשי-הבריגדה בהולנד ובלגיה פרצה תנועת "ההתחתנות", וחתונות למראית-עין נערכו בין החיילים לבחורות יהודיות שבמקום, כדי שהבחורות תוכלנה לעבור ארצה באופן לגלי כנשי-חיילים. הודות לכך יכלו לנסוע באורח לגלי מגרמניה עד לארצות שבחופי ים-התיכון, ומשם ארצה.

ההוראות הצבאיות אסרו על חיילי הכיבוש לשאת נשים מבנות ארצות האויב, וכמובן, נמנו גם העקורים היהודים על "בני ארצות-האויב". הבריטים הבינו את כוונת ה"חתונות" הללו, **שמספרן הגיע כדי שלושים-ארבעים ליום**, והחלו לדרוש תעודות המוכיחות שהכלות אינן נמנות על "בני ארצות-האויב". אולם גם דרישותיהם אלו הושמו לאל: התעודות "סודרו" והותאמו כדרוש. בעניין זה הגיעו הדברים עד התערבותו של לורד נתן, סגן מיניסטר-המלחמה דאז. ראויה לציון כאן עזרתו של הבריגדיר בנימין, שפעל תוך רגש לאומי, ויש לו גם יד בהסדרת העפלתן של 600-700 הבנות שנסעו לארץ-ישראל בתקופת ה"בלוקדה" הבריטית.

הבריטים נוכחו לדעת שהחיילים היהודיים החלו עתה, עם סיום המלחמה, לפעול ולהפעיל תנועה שהיא בעצם נגד הקו הבריטי. השלטון הבריטי התאמץ בכל הדרכים למנוע את בריחת היהודים מאירופה ארצה, ואילו "החיילים הבריטיים" הללו פעלו בכיוון הפוך: לא רק

שעודדו וכיוונו את פעולות ההצלה וה"בריחה", כי אם גם העמידו כלי-רכב צבאיים למטרה זו. הדבר לא נעם לשלטונות, ואף הפר מזימותיהם. לכן החליטו להחיש את שחרור החיילים היהודים ואת החזרתם מאירופה ארצה.

אולם גם כאן, כמו במגמתם לעצור את ההעפלה, טעו הבריטים ונכשלו: הבריגדה אמנם חזרה ארצה, חייליה פשטו את המדים ושולבו מחדש בחיי היצירה וההגנה בארץ, אך לא כולם חזרו עמה: 120 איש מטובי החיילים נשארו בגולה כשליחים "אזרחיים" ושולבו במערכת ה"בריחה", ההעפלה וה"הגנה", שבמרוצת הימים החלה אף היא בפעולותיה בגולה. תחתם באו ארצה 120 חלוצים אחרים, כשבידם פנקסי-החייל של אלה שנשארו. אלה היו להם "סרטיפיקטים" רשמיים בדמות פנקסי-חייל כחוק וכדין. ובעצם, הכול היה בהם "בסדר", חוץ משם המשפחה שנשתנה.

שרידי הבריגדה פעלו יחד עם שליחי ה"הגנה" והפלמ"ח בכל פעולות המחתרת, כפי שנצטוו למען הצלת אחיהם. רובם פעלו במפעל ה"בריחה" ונמנו עם 600-700 ה"מבריחים" האחרים אשר פעלו באירופה למען עלייה ב'.

באנדרלמוסיה של גמר המלחמה הורישו היחידות העבריות לפעולות המחתרת בגולה מספר ניכר למדי של מכוניות-משא. בעוד שה"הגנה" וה"רכש" נזקקו למספר מועט של מכוניות, הרי רכב רב היה צורך חיוני למפעל ה"בריחה". רכב צבאי זה נשא לרוב שמות של יחידות שהיו קיימות אי-פעם, בעוד מספרי המכוניות הותאמו מדי פעם לפי צרכי המקום ו"התעודה".

בעוד ביחידות צבאיות אחרות עמדו מכוניות כאלו להיות מוצאות מהשיירות ומושלכות, כנהוג, אל בין מכוניות ישנות לשם פירוק והשמדה, הקפידו חברינו לשמור היטב על המכוניות, למען תהיינה במצב תקין כשתועמדנה לשירות הלאומי והאנושי העתיד להן. האנדרלמוסיה אשר שררה בכל עם גמר המלחמה, ואשר נמשכה זמן רב מדי, אפשרה לאנשינו להופיע במכוניות צבאיות – אם כבריטים ואם כאמריקאים – ובהעמדת פנים חוצפנית היו עוברים ומעבירים בהן פליטים, שאין בידם לא פספורטים ולא ויזות. בעיקר סייעו מכוניות-משא "צבאיות" אלו בגבולות אוסטריה, גרמניה, איטליה, כשהן חוצות את מעבר הברנר (שבין אוסטריה לאיטליה) בהרי האלפים, ולעיתים קרובות – ללא כל מסמך וללא רישיון כלשהו מצד שלטונות הארץ משם יצאו או מטעם שלטונות הארץ שאליה הוכנסו. בגבול זה, בשבילי ההרים המושלגים, עבדו איתנו ב"בריחה" – במשך שנתיים מיום השחרור – 15 נהגים וסיירים אשר למדו תורה זו ב"הגנה" והשלימוה בבריגדה היהודית.

רבים החיילים היהודים בצבא הבריטי אשר הוענקו להם אותות הצטיינות ומדליות על השתתפות בפעולות-קרב, גילויי אומץ-לב וכו'. אולם תעודת-כבוד אחת, אולי הנכבדה מכל אותות-הכבוד-והציונים, על שירותם, היא התעודה הבאה, המאשימה את חיילנו בהברחת יהודים, וזו לשונה:

אגף לחקירות פשעים
מטה ראשי למשטרת פלשתינה (א"י)
ירושלים

מספר – 100/10/1163

יום 15.10.45

מודיעים שבאיטליה ישנם כ-20 אלף פליטים יהודים שניצלו וברחו ממחנות שבמערב אירופה ומזרחה. מטרתם להגיע למזרח-התיכון. רבים מהם מאמינים שבנדידתם לאיטליה יוכלו להגר, לגלית או בלתי-לגלית, לפלשתינה.

משקיף מוסמך קובע שלפחות 10 אלפים יהודים ממרכז אירופה נכנסו בעזרת הבריגדה היהודית מצרפת ומאוסטריה לאיטליה בדרך בלתי-לגלית במשך שלושת החודשים האחרונים.

מקור מוסמך ביותר קובע שחיילי הבריגדה היהודית ויחידות עבריות אחרות מברחים עולים בלתי-לגליים. מספר מהם כבר הגיעו בדרך זו בימים האחרונים. מציינים שאיזה מייג'ור כספי והרב מרכוס מצבא ארצות-הברית עוסקים בדבר. הידיעה מוסיפה ואומרת שמגיעים בלתי-לגליים הנושאים שמות מגויסים מהארץ לצבא הצ'כוסלובקי, אשר נהרגו בקרבות. ידיעה עיתונאית אומרת ש-550 חיילים יהודיים מהצבא הצ'כוסלובקי הגיעו לאיטליה בדרכם לפלשתינה.

ישנן ידיעות על קיום ארגונים חשאיים באיטליה להברחת יהודים לפלשתינה, הפועלים בשיתוף עם גופים יהודיים באיטליה".

והידיעה מסיימת:

"נאמר שהסתדרות העובדים הקימה שש מחלקות עם נציגים להושיט עזרה לפליטים היהודים, ומובן שתפקידיהם העיקריים הם לארגן ולאמן את הפליטים לקראת הברחתם לארץ-ישראל".

חיילי היחידות העבריות והבריגדה ראשונים להצלת ילדינו

חיילי היחידות העבריות והבריגדה ראשונים להימנות עם חלוצי ההצלה וההברחה של ילדי ישראל, שנותרו בארצות איטליה ואוסטריה. במרוצת הימים שיתפו עצמם בפעולות מעין אלו גם בארצות אחרות. עמדה להם זכותם להיכלל בצבאות הכובשים והמשחררים בפינת עולם זו, ובעצם ימי הקרבות הטילו עליהם משימה-בתוך-משימה: לטפל בשארית הפליטה היהודית, שרידי האומה, ומעל לכל בילדי ישראל ששרדו לאחר זוועת השטנים, להבריחם גבולות ולקרבתם לארץ.

מכוניות הבריגדה והיחידות האחרות הועמדו הכן לרשות הפעולה, למרות הסיכון שבהסתבכות עם מטות הצבא, שלצדם אנו לוחמים, ומבלי לדקדק ברכישת ההיתרים הפורמאליים הדרושים לשם כך. רבים לאין ספור היו המקרים שחיילנו חסכו משכרם וממנת המזון והעניקום לילדים המורעבים, המעונים והמדוכאים ולשרידי משפחותיהם, וכן הקדישו להם את כל מחשבתם וכל רגע פנוי. אבות היו ליתומים ואחים לשכולים.

במסירות נפש עבדו, ובראותם ילדים, אשר מעין דמעותיהם יבש עם סבלם האיום, בכו הם כילדים. מידם זכו הילדים ללטיפות ראשונות מאז אבדו הוריהם. עצם הופעת החייל העברי מארץ-ישראל ניחם ועודד את רוחו של הילד. העובדה שחיילים רבים אספו בגדים למען הילדים, ויתרו על שמיכותיהם למענם והגישו להם את מנת השוקולדה שלהם יצרה את יחס האמון, שהיה בו כדי לרענן את נפשותיהם ולחזק בהם את הרצון לחיים.

נער חולה שהוברח על ידינו מגרמניה לאיטליה אמר לחייל מ. מ: אין לי איש קרוב בעולם פרט לקרוב-רחוק בקיבוץ שדה-נחום בארץ. את אבא ואמא הרגו, וכן את אחי ואחיותי, ונשארתי יחידי כאבן. אך במשך כל השנים לא הרגשתי באסוני. חלמתי רק על לחם, פרוסת לחם, ככר לחם לבן לי לעצמי, ורק עתה לאחר שיש לי לחם לשובע ולאחר שנפגשתי בכם, בחיילים היהודים, מרגיש אני בכל אשר עבר עלי – – –

במחנה מעבר אחד – מספר מ. מ. – נגשתי אל משפחה אחת. ראיתי את האב גוהן ומתקן לבושה של ילדתו, בת ארבע וחצי, אך היא הכתה על כף ידו וצעקה "ז'יד פרחאטי" ("יהודי מוכה-שחין) ועוד כינויי חירוף וגידוף. נבוכים היו האב והאם על שהייתי עד-ראיה לסצנה זו וסיפרו לי בבכי כבוש, שבעת הכיבוש הגרמני הצליחו למסור את הילדה בת השנתיים למשפחה פולנית תמורת קופסת-תכשיטים. האב נלקח למחנה עבודה והאם נשארה בגטו ממנו נלקחה, לאחר מכן, למחנה עבודה אחר.

ביום ששחרר האב על-ידי האמריקאים, ממחנה ההסגר, חמק משם, חולה ורצוץ בגוף ובנפש. חיפושיו אחרי אשתו עלו בתוהו וסבור היה שאינה עוד בחיים. לאחר הרבה טלטולים הגיע האב לעיר, בה הפקיד את ילדתו בידי פולנים, וכשהסתער על הבת בכל כוח אהבתו ויגונו, תפס אותה ואימצה אל לבו, פרצה הילדה ביללה וירקה בפניו: "אתה ז'יד! אתם צלבתם את ישו המשיח. אתה רוצה לקחת אותי כדי לקחת ממני את הדם למצות הפסחא שלכם..." ולא נתנה לו לקרב אליה. האב האומלל היה כמטורף, פנה לעזרת מכריו הפולנים שטיפלו בילדה, ואלה ענו לו בקרירות: "הילדה אינה רוצה בך. הסתלק מכאן!" בינתיים נודע לו מפי יהודים עוברים, שחזרו מהמחנות שבגרמניה, כי אשתו בחיים. הוא מצא אותה ושניהם חזרו אל הבת. גם כלפי האם חזרה אותה התופעה. בכוח גזלו את ילדתם וברחו. לעת עתה לא נתקרבה עדיין אל האב, ורק לאם התרגלה והלכה לאט-לאט.

משאית של הבריגדה היהודית ועליה ניצולי שואה במהלך "הבריחה" [2]

אל מחנה הבריגדה הביאו חברינו ילדה בת תשע, ילדה יפה ופקחית. היא חייתה עם אמה מחופשות כאריות, וכשבמקרה נתפשה האם בידי הגסטאפו ונרצחה, אספו מכרים נוצריים את הילדה, ובתוך סביבה נוצרית שמרה הילדה את סוד יהדותה. לאחר ימים מספר הסתגלה

גדעון רפאל בן-מיכאל (עורך): ארגון "הבריחה" – פעולותיו לאחר סיום מלחמת העולם השנייה
המכון ללימודי השואה ע"ש ח.אייבשיץ – חיפה

הילדה לסביבה החדשה וצהלת צחוקה נשמעה ברחבי המחנה. אך החבר המטפל בקבוצת ילדים יתומים הרגיש כי מדי פעם, בפנות אליה אדם בוגר, היא עוצמת את עיניה. בתחילה חשב זאת לקפריזה וגינוני-חן של ילדות, אולם משתכפו הגילויים הללו התחלנו לעקוב אחרי הדבר.

יום אחד עמדתי מאחורי וילון של דלת בקרבתה בשעת משחקה, והחבר קרא לה במכוון ממרחק. מיד עצמה את עיניה וחשתי שזעזוע עבר אותה. חידה זו נפתרה לנו מפיה היא. יום אחד, שעה שהתרפקה עלי וסיפרה את סיפורה (ועיניה עצומות) אמרה בין היתר: "אמא שלי אמרה לי כשהיא בכתה פעם: יש לך, בתי, עיניים יהודיות. בגלל העיניים שלך היהודיות יתפשו אותנו כדי לחסל אותנו..."

למחנה הבריגדה הובאה אם וילדתה שחיו בגרמניה כאריות. כשהילדה (בת 7 שנים) שמעה את האם מדברת אידיש עם אחד הנהגים, פרצה בהיסטריה ובצעקות: "הרגו אותנו!.. אל תדברי אידיש!" כי זה שנים שחינכוה כי עליה לדבר גרמנית צחה – אחרת תוסגר יחד עם האם למוות. הכרח היה לבודד את האם וילדתה במחנה, וגם ימים רבים לאחר מכן, משהייתה שומעת קריאה באידיש הייתה מותקפת היסטריה נוראה. אלה הם מקרים בודדים, אחד מני אלף. ילד, ילד וייסורי-הזוועה שלו.

פגשנו שם נוער שגדל במחנות הנאצים, נערים בני 15. הם היו בני 10 כאשר חל הכיבוש הגרמני, ונתבגרו במחנות הנאצים. כל חוכמת החיים שלהם נתבטאה בכך: כיצד להערים על המוות, וכיצד להשיג קצת מזון. במשך 6 שנות המחנות בגרו הנערים האלה לא לפי גילם. הם למדו, שעל החיים צריך להיאבק, ומכיוון שהחיים נתונים רגע-רגע ושעה-שעה לסכנת כיליון – כל האמצעים כשרים, ובשביל להציל את חיך, עליך להשתמש בציפורניים ובשיניים...

על חיילנו הוטל להתחיל בריכוזם של הילדים הפליטים האלה, בחינוכם ובהחזרת האמון באדם לנפשם. לפעולה זו דרוש היה לב חם ויד רכה אבהית ולאשרנו חוננו בהם חיילנו, אשר ביצעו משימתם.

על אחת הדוגמאות של אהבה ומסירות לילדים **מספר החייל ח. אליפישר:** - מפי איטלקייה נודע לו במקרה, שבאחד מבתי החולים שוכב חולה נער Hebrew. הוא מסר על כך לוועד הפליטים של החי"ל, ובשליחותם יצא לבית-החולים כשהוא מצויד דברי מתיקה ומתנות אחרות.

בקושי מצא את בית-החולים אשר שוכן באחד המזרים. הנזירה האחות הרחמנייה הובילה אותו אל הילד דרך פרוזדורים וחדרים שקירותיהם מכוסים תמונות קדושות. בקרבו אל מיטת הילד – התרגש ובעיניו נוצצו דמעות. הילד היה כחוש, גופו מצומק כולו וידיו כשני מקלות יבשים, ולו עיניים יפות וגדולות. כל הסימנים העידו שהוא יצא מגיא-צלמוות. החייל מסר לילד את החבילה והוסיף "חיילים עברים שלחו לך מתנה זו".

הילד לקח את החבילה, הודה ואמר: "הם, החולים האחרים מכבדים אותי תמיד בדברים טובים שהם מקבלים, ואני מעולם לא זכיתי לכך. כעת גם אני אכבד אותם". ומיד החל לחלק את השוקולדה ו"הדברים הטובים" האחרים. לאחר ששקט הנער מהתרגשותו, החל לספר את קורותיו, כיצד נדד, סבל, ראה את המוות לעיניו וכיצד התגלגל עד לכאן. והחייל א. מוסיף: "קשה היה להאמין שכאן מולי נער בן 16. הוא דיבר כזקן שניסיון דורות חיים מאחוריו. כשסופר לילד על ארץ-ישראל נדלק ניצוץ בעיניו וכל הזמן מלמל: "מתי אזכה גם אני להיות שם". מאז ביקר את הנער מדי פעם והתקשר אליו כאל בנו, טיפל ודאג לכל אשר חסר לו.

כשהילד הבריא, נלקח ע"י "אביו" מאמצו במכונית צבאית אל מחנה חיילנו. הילד היה נתון לדאגת חיילנו. סמל היחידה ארגן את העברתו לבית-הילדים שבסביבת בארי. שם הוחזק, חונך, ונשלח באוניית העפלה לארץ, יחד עם ילדים אחרים שניצלו.

בעצם ימי המלחמה, כשהחטיבה התאמנה עדיין לקראת הקרבות בחזית ערך "המרכז לגולה" – מיסודן של יחידות-השירותים העבריות והבריגדה – מגבית בין החיילים בכסף, בגדים ודברי מתיקה לחלוקה בין הילדים שרוכזו במחנות וב"הכשרות". הודות לכך נתאפשר לילדים בבית-הספר ברומא, שלא יכלו לבוא לבית הספר משום שחסרו להם נעליים ובגדים, להמשיך בלימודיהם. החיילים השיגו למענם כל אלה.

לסנטה-מריה, כפר דייגים על חוף הים הטירני בדרומה של איטליה (מרחק 300 קילומטר בערך מבארי), נכנסה באחד הימים פלוגת חיילים עבריים, ומפקדה קבע כי כפר שקט זה נוח לריכוז יתומי-המלחמה היהודיים, ומטעם "המרכז לגולה" הוטל על החייל אבנר ש. לרכז פעולה זו. הובאו לכאן 700 ילדים ולא ארכו הימים, והכפר המה מילדינו הניצולים, כשחבר מדריכים נאמנים עושה במלאכת החינוך וההדרכה ומכין את הנוער הזה לקראת חיים חדשים. צורפו אליהם מדריכים ומדריכות מתנועות הנוער ושם ניתן לכפר הילדים "אודים", המרמז על השרידים שניצלו מלהבות-ההשמדה. המקום שימש גם מרכז ל"החלוץ הצעיר" אשר כיון את חינוכו של הנוער לפי הנחיות שליחי הארץ ומוסדותיה.

במג'נטה תוקנו בתי החווה של איטלקי עשיר, הותקנו בהם חדרי שירות ומקלחות חמות ושוכנו בם 150 ילדים וילדות. למקום-הכשרה זה קראו "חוות אליהו", על שם אליהו גולומב שנפטר באותם הימים. גם כאן התנהלה הפעולה ע"י חיילים, שבהמשך הזמן תוגברו או הוחלפו בשליחי הארץ או התנועות במקום.

במרוצת הימים הוקמה "הכשרה" ב' באותה סביבה למאה נערים ונערות בני ארצות שונות, בעיקר ממזרח-אירופה, שהחיילים הביאום ודאגו לסידורם ולשיכונם. הוקמה עוד חווה מיוחדת לילדי מילנו, טורינו, גנואה ובולוניה, אשר נתגלה קושי להשיג להם מדריכים יודעי איטלקית, שפת דיבורם. המשימה הוטלה על החיילים וחברי התנועות שרוכזו על-ידם.

על יד העיירה ברגמינה הושג על ידינו בית, ששימש קודם לכן מעון-קיץ לילדים פשיסטיים. השלמנו את הסידורים בו והפכנוהו לבית-נוער ומעון-קיץ לילדי ה"הכשרות" ובתי-הספר שהוקמו על-ידי החיילים וביזמתם בערים שונות באיטליה.

גם ברומא הוקם בית-ספר לילדים מקומיים ופליטים שהוברחו לשם ממקומות שונים באירופה. הבית היה שייך בעבר לקהילה והיה קיים בו בית-ספר על שם ויטוריו פולאקו. בימי שלטון הפשיזם הוחרם הבית לטובת מנזר, ועם השחרור הוחזר לקהילה. רוכזו בו עתה כשש מאות ילדים. המורים והמחנכים היו רובם ככולם חיילים מהיחידות העבריות וחיילי הבריגדה, אשר השרו במקום את הרוח הארצישראלית, אך השירה העברית ואת הכמיהה לארץ. גם כאן לא יכלו מאות ילדים לבוא לבית-הספר מחוסר בגדים ונעליים. הג'וינט שפעל כבר באותם הימים באיטליה, סיפק רוב הצרכים וההוצאות, אך נעליים לא היו ברשותו ואלו הומצאו על ידי החיילים, אשר התרוצצו ברומא והסביבה כדי להשיגם.

בתי-ספר ובתי-נוער הוקמו גם בנאפולי, טרנטו, צ'ינה-צ'יטה, פירנצה, ליבורנו, ובמקומות רבים נערכו גם שיעורי ערב לילדים ולנוער.

איש הבריגדה הח' מ. סורקיס, מפקד ה"בריה" מתאר את העברת אלף הנערים מגרמניה לטריביזנו, ששם חנתה הבריגדה:

"מן ההכרח היה להקים מחנה נוסף לנוער זה על יד מחנה הצבא שלנו, מפני שהנוער היה נתון לטיפולנו ולאחריותנו. בהקמת המחנה החדש ובארגונו השתתפו חיילים מכל היחידות ובעלי מקצוע שבהן. במקרה הקדימו הילדים בואם ביום אחד ולא ידענו איך לאכסן קהל של אלף נפש נוספים – ילדים ונערים בגיל רך. היום היה גשום ובית-העולים-הפליטים היה מלא עד אפס מקום. היינו עדים למחזה מהיפים ביותר בקורות ההתנדבות העברית. כאשר נודע על בואם של הילדים החלו מתקבצים ובאים חיילים מכל הגדודים והיחידות האחרות

שהתחילו בחיפוש אחר מקומות-לינה להם. חיילים רבים מסרו את מיטותיהם ושמיתם השנייה, לאחר שכבר מסרו את הראשונה לפליטים המבוגרים. פגישתנו עם הילדים וחוויותינו אינן ניתנות לתיאור, כי להבינן מסוגל אולי רק מי שנכח באותו מעמד".

על פגישותיהם של החיילים היהודים עם ראשוני הילדים שניצלו והועברו לאיטליה, מוסיף הח' חיים דן:

בן חמש היה הילד, אשר הובא על ידי ה"בריה" אל אוהלי החיילים היהודים מא"י שחנו באיטליה. הילד כה צעיר ומה גדולה כבר האימה אשר נפלה בחלקו בימי חלדו המעטים... נדודים ובריחות מסוכנות ידע הנער גם לאחר השחרור וכניעת הגרמנים. הוא טולטל בגבולות ללא מנוחה, על מנת להרחיקו במהירות מהמקום משם "נגנב" והוצא בכוח. ... באחד מהלילות האחרונים שלפני החיסול בגטו יצאה מתוך הגטו אישה יהודיה, אם צעירה, בגניבה ובסכנת נפש, עם תינוקה הרך ושמה פעמיה לסמטת הנכרים. היא באה לבית ידידתה הנוצרית וביקשה ממנה רחמים – להציל את תינוקה. אך זאת השיבה פניה ריקם.

ידעה האם כי בגטו אין כל תקווה להצלת הילד והחליטה לעשות מעשה: הניחה את הילד בסימטה ופתקה שמה לו על צווארו: חוסו על התינוק! הצילוה! נמצאה אישה אחת שאספה את התינוק והעבירה אותו לביתה בכפר הסמוך.

ממשפחת התינוק ניצל רק אחד, דודו, אחי-אמו. הוא נמלט בלילה האחרון ליער, ומשם נדד לפרטיזנים, ועמם לחם ונקם... משבא הצבא האדום ושחרר את ווהלין, חזר הדוד למקום ונדע לו מקום הימצאו של בן-אחותו ובא לבית האישה הנוצרית לבקש את הילד בחזרה. אך לא הועילו כל הפצרותיו והענקותיו; האישה סירבה להחזיר את הילד. היא הצילה אותו, ועתה הוא "שלה". הוא גם אינו ילד יהודי יותר, טענה...

אז פנה לכמה מבני-היהודים בצבא האדום וביקש מהם לנסוע אתו לכפר, לביתה של אותה נוצרייה, ולעזור לו להשיב אליו את הילד. באו החיילים עמו והחלה היאבקות בינו לבין האישה על הילד: הדוד אוחז בגופו ומושכו אליו והאישה הנכרית אוחזת בראשו ומאיימת להחניקו: "לא אשיבהו חי" – היא צרחה בקול...

והילד אף הוא צעק ובכה: "אל תקרעו אותי לשניים", ונמשך בכל כוחו לצד הדוד הזר-הקרוב...

החיילים ירו יריות-הפחדה באוויר, אך גם אלה לא הועילו: האישה לא סילקה ידיה מהילד. לבסוף הסתבר שהיא דרשה סכום כסף גדול במחיר הילד...

הדוד לקח עמו את הילד, ובו בלילה היו בידי ה"בריה" אשר טלטלה את שניהם אל מעבר לגבול בכיוון לצ'כיה. שניהם היוו, אפוא, שיירה מיוחדת כי הרחקתם הייתה הכרחית מיד

בטרם הקימה "האם" צעקה ופנתה לעזרת אנשי הכמורה, אשר נהגו לא אחת "לדאוג" לנפשו של הילד היהודי והחזקתו בצל הדת הנוצרית.

מתוך זהירות – לא הושהו בצ'כיה יותר מיום אחד והוברחו לאוסטריה, מכאן – דרך ארבעת אזורי הכיבוש – הוכנסו לאיטליה, במגמה להחיש עלייתם ארצה.

השלמת התפקיד, שהחלו בו חיילים יהודים מהצבא הרוסי, נפל, אפוא, בחלקם של החיילים הישראליים.

ופרשה בנער:

לבדו בא משם. ראשון הילדים שהגיע אל מקום חנייתה של הבריגדה והיחידות העבריות. נתקבל בחמימות ויד אחים הושטה לו. הוא עודנו נער. כבן שש-עשרה הוא כיום. שמו נכרי ולשון זרה שגורה בפיו. את שפת עמו אינו יודע ואת ערכיה אינו מכיר. את חינוכו קיבל מההורים אשר רוח היהדות הייתה זרה להם.

והנה באה הפלישה הנאצית והגרמנים התקרבו גם לעיר מולדתו – עיר החוף הגדולה שבדרום רוסיה. העיר התגוננה בגבורה ואבי הנער – פרופסור וחבר ותיק למפלגה – מראשי ההגנה. הוא נפל בקרב והוכתר באות הצטיינות כאחד מגיבורי המדינה. אך לא הועילה מלחמת הגבורה של העיר. המסע הגרמני היה אז בכל עוזו ותקפו ועיר החוף נפלה גם היא לידיהם.

מיד פקדו הגרמנים על כל התושבים להתכנס ויצאו על הנאספים להתחלק לשני מחנות: הנוצרים לחוד והיהודים לחוד.

הנער לא ידע מה טיבה של חלוקה זו. הוא ראה את אמו יוצאת מההמון לצד היהודים. אך הוא לא הלך אחריה. במקומו נשאר, עם הכלל. הן כאן חבריו הפולנים לבית-הספר, להסתדרות הנוער. הן יחד למדו והתחנכו, וכאן גם ידידי אביו וחבריו למפלגה... אך לא ארכו הרגעים ואלה נתנו עליו קולם: 'אתה – אין מקומך בינינו, אתה – צריך לעבור לשם, אתה יהודי!'

בעל-כורחו עבר הנער לעבר אמו, והיה עד לכל הנוראות שעברו על העדה היהודית הגדולה מאז החלוקה הזאת... הכיר והשתכנע שהוא אחד מהם.

הוא עצמו – בנס ניצל. ומאז המקרה ההוא התחיל בחיפושים ובנדודים, ברח, התחמק מכל מקום סכנה, עבר גבולות, התגבר על סכנות ומכשולים ללא-שיעור, לא נח ולא שקט עד שעלה על שבילי ה"ברירה" אשר העבירה אותו גבולות רבים בדרכי אירופה ההרוסה, והביאה אותו אל בין החיילים היהודים – המקיימים בנאמנות את מצוות ההצלה, הברירה וההעפלה...

החלטתו של הנער הייתה נחושה: מכאן ולהבא ישרת את עמו וילחם להגנתו. בתום שנת שהותו בבית ילדים של "עליית-הנוער" באיטליה – הועלה ארצה באוניית מעפילים.

פגישת אח עם אחותו:

החייל ב. אשר פעל בחוליית אנשי הבריגדה לאיסוף ילדים יהודיים ופדיונם מידי איטלקים, מנזרים או כנסיות מספר כי באחת הנסיעות הללו, כשהוא משמש בתור נהג-המשאית, הוביל במכוניתו 10 ילדים יהודים שנלקטו בכפרים שונים – אם חינם או בתמורת שקי סוכר או חביות דלק, מצרכים שהיו אז יקרי-מציאות באיטליה. היו ביניהם ילדים, אשר פרט לאיטלקית לא שמעו שום שפה אחרת. בדרך ניסו החיילים לשוחח עם הילדים, העניקו להם מתנות וממתקים לעודדם. הילדים שיחקו, שוחחו וגילו התעניינות בחיילים, הסמלים שעל מדיהם עם האותיות העבריות, ובכלל. נפרד, במידת-מה, בפינת ארגז המשאית עמד לו נער כבן 10 אשר לא השתתף בשיחות הילדים, ונראה עצוב ומודאג. החייל המספר פנה אליו ושאלו לסיבת הדבר, ומפני-מה אינו שמח כיתר הילדים הנמצאים עמו? במקום תשובה התייפח הנער בבכי מר, ומתוך הבכי לחש, שהוא נזכר באחותו שרה'לה, הקטנה ממנו בשלוש שנים. הוא זוכר שהיא נמסרה בשעתו לבית איטלקי וכי היה זה באחד הכפרים שאנו נוסעים ביניהם כעת. בקול רועד הוסיף כי הוא בטוח בזה, כי הוא זוכר את הסביבה ואת כל הפרשה כאילו קרה זה רק אתמול, ולא לפני שלוש שנים, וכי דמות אחותו עומדת לנגד עיניו כל הזמן. ב. הבטיח ליוסלה, לעזור לו לחפש את אחותו וכי הוא ייסע איתו מכפר לכפר עד שימצאנה.

כשנרגע מעט הוסיף הנער וסיפר כי לפני 3 שנים נודע לאביו היכן נמצאת האימא שלהם. האב לקח אותו ואת אחותו ויצא עמם ברגל לדרך. את האחות שהייתה אז כבת שלוש, נשא כל הזמן כל כתפיו, אולם לבסוף אפסו כוחותיו, ובהתקרבתם לכפר ביקש מאיטלקייה שתקבל אליה את הילדה. האיטלקייה הסכימה, והאב המשיך דרכו יחד עם הבן. הנער אינו יודע מה קרה עם האב והיכן הוא כעת, ואם הוא בחיים עדיין. הוא זוכר רק שאביו חלה, והוא עצמו נלקח לבית משפחה איטלקית טובה, ושם שהה כל שלושת השנים. הוא מקווה כי אולי עוד ימצא גם את ההורים. אבל, את אחותו הוא מוכרח למצוא תיכף, כי היא פה, בסביבה!

את הילדים שהוביל במכוניתו מסר ב. למחנה הילדים שבקרבת מילנו. אולם את יוסלה לקח עמו, ולמחרת יצאה מכונית צבאית, נהוגה ע"י ב. ועמו הילד, ונסעה מכפר לכפר. בכל מקום נעצרו בקרבת הגורן או ליד המגרש שעליו נהגו ילדים לשחק. הם עברו שמונה כפרים ולא העלו דבר, ולא הכירו בין הילדים האיטלקים את שרה'לה. הם גם לנו באחד הכפרים ולמחרת יצאו לנוד לכפרים נוספים להמשיך בחיפושם. ביטחונם של יוסלה שהוא ימצא את אחותו עודד גם את החייל אשר החליט להמשיך, אף אם יזדקק לשם כך לימים נוספים.

במהלך החיפוש, הגיעו שוב לגורן של אחד הכפרים, עמדו מהצד והסתכלו בילדים המשחקים המתפלשים בעפר או מתגוללים בקש שלאחר הדיש. פתאום, מבלי להוציא הגה מפיו החל יוסלה רץ בכל כוחו, תפש ילדה אחת מתוך הילדים, ובצעקות ובכי התחיל צורח: "שרהלה!" "שרהלה!". הילדה לא הכירה אותו, ואף לא הבינה את שפתו. הילד שלנו דיבר אידיש, ואילו הילדה הבינה עתה רק איטלקית. יוסלה חיבקה ונישקה והילדה ניסתה להתחמק מחיבוקיו ולהשתחרר. כשהתאספו אנשים מבוגרים במקום, הראה יוסלה את הקמע שהייתה תלויה על צווארו בשרשרת דקה ועליה חרוט שמו. קמע דומה הייתה תלויה גם על צווארה של הילדה וגם שם חקוק שמה ושמות ההורים. הנער סיפר שהוא זוכר שהורים הכינו את שתי הקמעות ואמם ענדה אותן על צוואריהם. הוא זוכר גם את דמעות האם בעת שעשתה זאת ואמרה אז "שאם אנו נאבד והילדים יישארו בחיים, שידעו את מוצאם, שמותיהם ושמות הוריהם". לא היה צורך בהוכחות נוספות. ראשי הכפר ואף הכומר במקום, חיבבו את מסירת הילדה לידי החייל ואחיה. כעבור שלושה ימים היו הילדה ואחיה משתעשעים במעון הילדים שבמילנו.

הח' ב. מודה, שעל-אף התאמצותו לא להראות רך-לבב בנוכחות האיטלקים ליד הגורן, בהיותו לבוש מדי חייל, עם רובה על כתפו, לא יכול היה לעצור בעד זרם דמעותיו בעת פגישת האח והאחות. ועדיין עובר רעד בגופו בכל פעם שהוא נזכר בתמונה זו, או מספר אודותיה.

י. דובדבני מספר על גאולת שלושה ילדים:

אחת המכוניות של הבריגדה, שסימני "מגן-דוד" צבועים על דלתותיה, נעצרה בכפר איטלקי לא הרחק ממנזר קתולי. נער כבן 12 ניגש אל החיילים שנסעו במכונית ושאלם באידיש האם הם יהודים. וכשנענה בחיוב סיפר כי כבר ראה מכוניות עם סימנים כאלה עוברות בכפר, ואכן חשב שהן יהודיות לפי סימן ההיכר של "המגן דוד", וזה כמה ימים ולילות הוא מתכנן איך לעצור אחת מהן; וכמה טוב שהם נעצרו והוא נוכח שחייליה באמת יהודים.

הנער הוסיף וסיפר:

במלחמה ברחו אביו, אמו, הוא, אחיו ואחותו לאיטליה. פתאום הופיעו הגרמנים, תפשו את ההורים ושלחום לגרמניה. אנשים איטלקים אספו את הילדים והחזיקום זמן-מה בביתם ואחר מסרו למנזר. גם שם התייחסו אליהם יפה, לימדו אותם, הרבו לספר להם על ישו, על תלמידיו ועל מעשי-החסד שלהם. כל יום הובילו אותם יחד עם ילדים נוצרים לתפילה בציבור בכנסייה. אולם הילד הגדול היה מתפלל רק למראית-עין, ובלחש היה אומר "מודה אני" ו"שמע ישראל", תפילות שזכר מבית ההורים. בחג-המולד הודיעו שתהיה תפילה גדולה ולרגל החג יכניסו את כולם תחת כנפי הדת הנוצרית. הנער פחד מאוד: אם יתנגד יוציאו אותם מהמנזר ואז יהיה יהיו הוא ואחיו ואחותו אבודים; ואילו אם יסכים – הרי שיביאו אותם

לשמד, ונשמותיהם תהיינה אבודות... כמה לילות לא ישן ולבסוף החליט לפנות אל הנזירות ולהודיע להן כי יהודי הוא ובדתו הוא רוצה להישאר יחד עם אחיו ואחותו. הנזירה הראשית הקשיבה לדבריו והבטיחה לו, כי לא יעשה דבר נגד רצונו וכי כל רע לא יאונה לו. בחג המולד לא הלכו לתפילה וכך נשארו יהודים – ילדים יהודים.

הנער ביקש מן החיילים שיוציאו אותם מהמנזר. נהג המכונית נענה לבקשתו. נכנס למנזר ופנה אל הנזירה הראשית וביקש את הילדים – כי ילדים יהודיים המה. הנזירות לא התנגדו אולם הציעו שהחיילים ייקחו רק את הנער המבוגר ואת אחיו בן השמונה, ואילו את הילדה שהיא רק בת ארבע, ישאירו במנזר. היא אהובה מאוד על כולם, ופרט לזה – רק עתה קמה ממחלה. החייל שלנו לא הסכים להצעתן ועמד על כך כי ימסרו לידיהם כל השלושה. הנזירות נאלצו להסכים, והחיילים לקחו עמם את שלושת הילדים – את שני האחים ואת אחותם הקטנה, והביאום תחילה למחנה הצבאי, ואחר מסרום לבית-הילדים שבקרבת רומא, לטיפול ולחינוך. כעבור חודשיים הועברו הילדים על ידי אנשי הבריגדה לעיר חוף באיטליה ומשם העפילו יחד עם ילדים אחרים שנגאלו בדרכים דומות למולדת.

המכוניות הצבאיות, שנהגיהן היו אנשי היחידות העבריות היו נעות בכל הדרכים בארצות אירופה – איטליה, אוסטריה וגרמניה – ומופיעות במחנות ובבתי-הילדים שהוקמו זה עתה. עצם הופעתו של החייל היהודי הנושא מגן-דוד תכול-לבן על שרוולו שימש בכל מקום מקור-עידוד לכל יהודי ובפרט לכל ילד יהודי... הם השתתפו בארגון בתי-ספר, חוות ומחנות הכשרה על יד המבורג, ברגן-בלזן, הנובר, ניהלו את ה"בריה" בלינץ, זלצבורג, וכן גם עסקו בפעולה ברוכה זו בבליגיה ובהולנד, כשהועברו לשם בתפקידיהם הצבאיים כשלבם נתון בכל מלואו לילדים שנתייתמו ושהוברחו. לבית-הילדים שבפרופונדסט (על יד בריסל) באו חיילים והופעתם הייתה חג למאות הילדים, החיילים הביאו אתם את שקיות-השי שקיבלו מהארץ וחילקו את אשר בהן בין הילדים. הילדים נישקו את החיילים, התרפקו עליהם. ההתלהבות והשירה שפרצה בעוז מפי הילדים הזילה דמעות מעיני הנוכחים והחיילים כאחת, ורב היה הרושם ועצומה הייתה החוויה הבלתי-נשכחת.

חיילנו בהולנד נתנו דעתם לשחרור ילדים יהודיים ממנזרים, ודווקא כאן הצריכה הפעולה טקט-יתר, מכיוון ששלטונות הולנד עמדו לנו בצר בימי השואה ויחסם היה ידידותי, אך להחזרת ילדינו לחיק היהדות לא הסכימו על נקלה.

כשחיילנו חפצו למסור 3,000 חבילות שי שקיבלו מארץ-ישראל לילדי-ישראל הניצולים בהולנד וביקשו לדעת את כתובות הנוצרים שבבתייהם נמצאים הילדים – סירבה "הוועדה הממשלתית לענייני יתומי המלחמה" שנתמנתה על ידי המלכה לתת את הכתובות, והסכימה לקבל על עצמה את הטורח לחלק את החבילות בין הילדים, מבלי שהחיילים יבואו בקשר עמם או עם מאכסניהם... ודאב הלב, מכיון שככל שהפעולה נדחית כן מתרחקים יותר הילדים מתקוות הצלה ומשאיפת הצלה.

גם יהודים נכבדים בני המקום הקפידו על פורמאליות ודחו את הקץ. גם כאן ננקטו פעולות הברחה אחדות, בעיקר כאות הפגנה לרצוננו וליחסנו לדברים, ומספר ילדים הוצא מבתי זרים והועבר למקומות מבטחים. הדבר עורר התנגדות, אך המבצעים לא שמו לב לכך, והילדים הועברו לארץ, בה גדלו, התבגרו והתערו כאזרחים רעננים. ממטה ההצלה של היחידות העבריות בצבא הבריטי הודיעו בלי הרף, כי יום-יום מגיעות אליהם קריאות: הושיטו יד, הוציאנו מידיים זרות...

מכונת מיחידת 178 חזרה מבלגיה וצרפת ואנשיה הביאו ידיעות האומרות: מצרפת רוצים לעלות אלפי ילדים, יתומים, שקשה לקבוע מספרם המדויק. אבל, הממשלה הצרפתית אינה מרשה עלית צעירים עד גיל 21. הם ביקרו בצרפת באחד מבתי-הילדים, ומצאו שם כמאה ילדים, ש-15 מהם קפצו ועלו למכונתם וסירבו לרדת ממנה, חברינו לקחום עמם. מכונת אחרת שחזרה מבלגיה הביאה שלושה ילדים, כי התנאים לא הרשו לקחת יותר. מאות רצו לנסוע ולנטוש את בתי החסות. הילדים התרפקו על החיילים ורצו להצטרף אליהם ולנסוע לארץ. כתוצאה מראיית הדברים כהווייתם, הושמעה קריאת החיילים ברמה, ולוותה מיד במעשים: המכונות שהיו בידי החיילים כבר שוטטו בדרכי גרמניה ואוסטריה, אספו עמם ילדים והביאום לבתי הילדים באיטליה, כשלב בדרך עלייתם ארצה.

כינוס הלוחמים היהודים

רק חיילנו והפרטיזנים יכלו לאמור בגאון כינוס הלוחמים היהודים מכל צבאות בנות-הברית, שהתקיים בפריז במחצית נובמבר 1945, שהם לא רק לחמו בצורר, אלא שהם עודם ממשיכים במילוי שליחות קדושה לעם גם לאחר המלחמה והשואה.

שליחי הבריגדה בכינוס חשוב זה בבירת צרפת, הדגישו נקודה רבת-משמעות זו, ואש הלאומיות והנאמנות לעם בסבלו ובנדודיו אחזה בהרבה חיילים יהודים מכל הצבאות שהחלו לחזור לארצותיהם בתום המלחמה. דבר זה נתן אותותיו בייחוד בימי מלחמת-השחרור (1948), כשמאות בחורים יהודים מבני-הגולה, שזכרו את פגישותיהם עם החיילים היהודים במלחמת-העולם השנייה בימי זוועות אירופה, התנדבו לצה"ל.

לסיום התקציר על חלקם של החיילים היהודיים מתנדבי א"י בהצלה ו"בריחה" – נביא קטעים ממכתבי הח' חיים דן – איש הבריגדה, מפעילי העושים במלאכה – על פגישותיהם עם ראשוני הבורחים שליחי שארית הפליטה:

אי שם בצפון איטליה, 30.5.45

- - - אל חיילי היחידות העבריות והבריגדה הגיעה משלחת של הנוער החלוצי "מעבר לחומה", שליחי הנוער המועט שנשאר בחיים והגאה על פעלו, במלחמתו בגרמנים. העניין נשמע כאגדה: אתמול ביקרו כמה מהחיילים שלנו בקלגנפורט שבאוסטריה. לפתע בא לקראתם צעיר וקרא אליהם בעברית: "שלום, חברים!" אנשינו הופתעו לברכה זו, ואותו צעיר המשיך בהתרגשות ובעברית רהוטה: "אנו ארבעה חברים מטעם "החלוץ" באירופה. היום הגענו מעבר לגבול הרוסי – ומחפשים את היחידות העבריות והבריגדה. אמרנו לנדוד מכאן הלאה, אך במקרה נודע לנו שחיילים עבריים עם סמל "מגן דוד" מסתובבים בעיר. מיהרתי, אפוא, לחפש אתכם – והנה מצאתיכם". מיד לקחו אנשינו את הבחור הזה למכוניתם הצבאית, נסעו ואספו את יתר השלושה – והביאום למחנה הבריגדה. עם בואם הוטלה התרגשות גדולה במחנה. המונים הקיפו אותם במשך שעות – והם סיפרו וסיפרו... השליחות, אשר הוטלה עליהם היא: - ליצור קשר בינינו לבין שארית הפליטה ולהקים את גשרי הבריחה. הניצולים, באשר הם, מחכים לאות... מראשית קיומה של ה"בריגדה" נשאנו שאיפה בחובנו, שהיא תהיה אבן שואבת לגולה, ואולי אף תזכה ותהיה דרך לגולים.

3.6.45

- - - על ארבעת הראשונים נוספו עוד שניים, שבאו גם הם באותה שליחות – בדרך אחרת. וכך היה הדבר: השניים הגיעו לטריאסט דרך יוגוסלביה, אף הם מטרם הייתה – להיפגש עם החיילים העברים מארץ-ישראל, עם הבריגדה. ולא ידעו את מקומנו. בלכתם ברחובות טריאסט ראו לפתע חייל עם סמל "מגן דוד" שלנו. הם הלכו אחריו ולא העיזו לגשת. הבחור שלנו עשה את דרכו אל שפת הים – והשניים ממשיכים בעקבותיו. תוך כדי הילוכו על שפת הים התחיל החייל שלנו לפזם לעצמו את השיר "כנרת". מיד החזיקו אחריו השניים והמשיכו בניגון השיר. ואז באה ההתוודעות... והבשורה אשר בפי השליחים האלה כקודמיהם – כי אלפים ורבבות, רוב-רובה של שארית הפליטה, חותרים להעפלה לארץ. השרידים מוכנים לכל ולא יירתעו מפני מכשולים וסכנות. הפרטיזנים ולוחמי הגטאות הם הצועדים בראש המחנה, כדי לפלס דרך. זהו טיפוס אנשי חדש, שחושל בניסיונות קשים ומוכן לחרף נפשו במערכה על העפלה בכל התנאים. הם מבטיחים כי בעקבותיהם ילכו המונים.

5.6.45

...ועתה הננו צפייה לגל פליטים יהודים אשר יבוא. עוד שרדו לנו יהודים בחיים. יהודים חזקים, יהודים לוחמים, יהודים אשר התנערו מכל אשליות על המשך קיום כלשהו בגולה – אחת החלטתם: לחסל את הגלות! לברוח ולהבריח את שארית הפליטה, להעפיל עמה לחוף מבטחים.

אלפי יהודים, משארית הפליטה באירופה, יחצו גבולות ללא רתיעה וללא התחשבות בחוקי האיסור הזדוניים והאכזריים. הם יגיעו לחופי ים-התיכון ויעמדו הכן להעפלה לארץ.

15.6.45

ימם ולילה אני עושה עם היהודים שהגיעו אלינו ובחברתם הריני כצולל למחשכי הפורענות האיזומה, אשר גרפה בזעמה ששה מיליון מאחינו...

העדות, אשר מביאה אתה השארית החיה הזאת, היא אשר תנחיל תודעה חדשה לעם היהודי. חייבים אנו לערוך חשבוננו מחדש, עם יהודי כל הארצות. כי אם לא נגיע במהירות לרוב, לכוח בארץ – הרינו כאסיר זה שנידון, אך ניתנה לו ארכה לזמן ידוע עד לביצוע פסק-הדין...

4.7.45

עד כה הגיעו אלינו יהודים מהמזרח, והיום הופיע במחננו שליח ראשון מכיוון אחר – מה"מחנות" שבגרמניה. עשרות אלפי יהודים נשארו בחיים במחנות-הריכוז, אלה הם ממש אודים מוצלים ואף הם החלטתם נחושה – לא לחזור אל חורבות בתייהם, כי אם לפרוץ גבולות ולהעפיל ארצה. השליח הודיע, כי יבואו אלינו בכל תנאי, ברשות ושלא ברשות. הם מבקשים רק זאת: "שלחו לנו מכוניות!" שיוכלו לברוח אלינו.

10.7.45

הזרם הולך וגובר. באים אלינו ממזרח וממערב. בשבועות הראשונים מינו אותם למאות, עכשיו אנו מונים לאלפים. הפרטיזנים גאים – ובצדק! – על מקומם ותפקידם בתוך גל הבריחה. הם אשר פרצו הראשונים את הגבולות וסללו את הדרך, הם גם המקשרים והמכוונים בתחנות-המעבר – בין גבולות שונים.

גדולים וקטנים זורמים והולכים אל הבריגדה – היא ארץ-ישראל שבדרך. החיילים שלנו נושאים במסירות רבה את התפקיד, שהוטל עליהם. שליחים יצאו מאתנו ל"מחנות"

באוסטריה וגרמניה, להונגריה ורומניה, כדי לעודד את הניצולים ולפעול עם מניחי יסודות הברחה ההמונית".

והנה רשמים של חיים דן מביקור בנקודת "ברחה" בימים ההם ומפגישה עם פרטיזן יהודי שיצא מבור-המתים, נד ביערות וחצה גבולות של כל מיני ארצות באירופה עד שהגיע לאיטליה:

" - - ימים מספר עשיתי בנקודת ה"ברחה" הסמוכה לגבול. ששה הם פה הבחורים הנתונים לתפקידים המיוחד – רובם ככולם משרידי הפליטה. עבודתם מאומצת ומסוכנת. יש וצריך לעקוף דרכים וכבישים – ולהגיע בשבילים נפתלים לתחנת הרכבת הקרובה; יש וייסתם המעבר באחת מתחנות הגבול וצריך לכתת רגליים ולנדוד מרחקים ולגלות נקודת-מעבר שנייה; יש ויעפו אנשים בדרך ואז גם ייקח הוא, החבר "המברח", ילד על זרועותיו, או יעמיס על גבו אחד הנחשלים; הוא – האחראי, המעודד, הצועד בראש, ראשון לסכנה, מערים על מכשולים, מתגבר – ומעביר בגבול.

במשך הימים שעשיתי עם אנשי ה"ברחה" נתקרבו זה אל זה והשיחו מכל אשר עבר עליהם, מראשית הכיבוש הגרמני – עד הגיעם הלום. רק אחד היה ביניהם, בחור כבן שלושים, יליד אוקראינה, שהיה שותק כל הזמן שתיקה עקשנית. כמה וכמה פעמים כיוונתי אליו שאלותי – והן נשארו בלי תשובה. לאחר פגישה אחת ניגש אליי אחד מהקבוצה, רמז לעבר הלז ולחש על אוזני: "הוא שתה את כוס הפורענות עד תומה..." מאז הופנתה תשובת לבי לבחור הזה ביתר שאת. הייתי רואה אותו כשהוא מכונס בפינתו האפלולית בצריף, נבדל מבין חבריו, עושה כל עבודה בשקט ובמסירות, מוכן תמיד לפעולה – ולרוב שפתיו הדוקות כשומרות על סוד איום ביותר...

כל אחד מהבחורים גאה על הטרנספורטים שהעביר – ואחד מודיע בגאווה מיוחדת: "אני – על מצפוני" כבר חמשת אלפים יהודים..." רצה לומר: חמשת אלפים יהודים כבר הברח... וידו עודה נטויה.

[16]

תקציר קורת חייהם של פרופ' ישראל גוטמן ויוחנן כהן

פרופ' ישראל גוטמן נפטר בחודש חשוון תשע"ג-אוקטובר 2013. גוטמן נמנה בין החוקרים החשובים בחקר השואה.

ישראל גוטמן נולד וגדל בוורשה. בצעירותו הצטרף לתנועת השומר הצעיר והיה חניכו של מרדכי אנילביץ'. כרבים מחברי תנועתו, הצטרף לא"ל והיה פעיל במרד גטו ורשה. הוא הוצא מהבונקר כשהוא פצוע ב-5 במאי 1943 ונשלח למחנה הריכוז מיידנק. משם נשלח למחנה ההשמדה אושוויץ, וצעד משם בצעדת המוות למאוטהאוזן בינואר 1945.

בשנת 1946 עלה לישראל והיה לחבר בקיבוץ להבות הבשן, שם התגורר עד שנת 1971. בשנת 1961 העיד במשפט אייכמן.

היה ממייסדי "מורשת-בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'". ב-1963 שימש עורך כתב העת "ילקוט מורשת".

ב-1975 קיבל תואר דוקטור מהאוניברסיטה העברית על חיבורו "תנועת ההתנגדות והמרד המזוין של יהודי ורשה על רקע חיי הגיטו 1939-1943". לאחר מכן החל את הקריירה האקדמית שלו באוניברסיטה העברית ומילא בה תפקידים אקדמיים רבים.

גוטמן כתב ספרים ומאמרים רבים בנושאי שואה. היה גם העורך "האנציקלופדיה של השואה",

בין השנים 1993-1996 היה ראש המכון הבינלאומי לחקר השואה ב"יד ושם", ובין השנים 1996-2000 היה ההיסטוריון הראשי של "יד ושם". החל משנת 2000 שימש גוטמן יועץ אקדמי של "יד ושם". הוא היה חבר במועצת "יד ושם", בהנהלת המכון הבינלאומי לחקר השואה, בוועדה המדעית של "יד ושם" ובמערכת "יד ושם" - קובץ מחקרים.

יוחנן כהן היה אחד משלושת הארצישראלים הראשונים שנשלחו עם סיום המלחמה לפולין לסייע לארגון ה"בריתה".

כהן נולד בשנת 1917 בלודז' שבפולין, בה סיים את לימודיו בגימנסיה העברית והיה משנת 1935 ראש הקן המקומי של תנועת "הנוער הציוני". הלך לבית עולמו ב-22 במאי 2013.

בשנת 1937 עלה ארצה והחל את לימודיו באוניברסיטה העברית. היה ממייסדי קבוצת תל יצחק, בה חי עד שנת 1959. במקביל, בשנת 1938 החל בפעילות בארגון ההגנה והיה פעיל בהנהגה הארצית של "הנוער הציוני" (1939 – 1941). בהמשך שירת כנוטר (1941 – 1944) והיה שליח התנועה בפולין (1945 – 1947). בין השנים 1946 – 1950 היה חבר הוועד הפועל הציוני.

כיהן כחבר כנסת השלישית מטעם המפלגה הפרוגרסיבית. כמו כן, כיהן בתפקידים בכירים במשרד החוץ.

בהיותו בגמלאות התמסר כהן להנחלת זיכרון השואה, כחבר הוועד המנהל של מכון "משואה" ובשנים 1990 – 1997 כיו"ר מערכת השנתון של המכון.

ספרו "עוברים כל גבול", הדברים שכתב באנציקלופדיה של גלויות ומאמרו יש להם חשיבות רבה בהיסטוריוגרפיה של "הבריתה".

אבריאל אהוד: **פתחו שערים**, ספרית מעריב, תשל"ו-1976.

איכנולד ישראל [עורך: לוי דרור]: **בדרכים ובגבולות**, מורשת, תשמ"ט - 1989.

בן-אפרים יצחק [מנו]: **ממצור בארץ ליהדות נצורה - אירופה 1944-1948**, ספרית פועלים, תשנ"ו - 1996.

בן נתן אשר [מנחה]: **מעלילות הבריחה - כנס פעילי הבריחה באירופה**, [אפעל], יד טבנקין, תשמ"ו-1986.

אחיזאב אריה עמיקם: **הבריחה**, דליה-מערכת, תש"ע - 2009.

באואר יהודה [עברית: שושנה שוורץ]: **הבריחה**, מורשת - בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשל"ד - 1974.

גבזה-ברוורמן נורית [עורכת]: **ההעפלה-1934-1948**, מרכז ההסברה, שירות הפרסומים, תשמ"ד - 1984.

גפן אבא: **פורצי המחסומים**, יסוד, תשכ"א-1961.

דקל אפרים: **בנתיבי הבריחה**, מערכות, תשי"ח - 1958.

דקל אפרים: **שרידי חרב - הצלת ילדים בשנות השואה ולאחריה**, משרד הבטחון, תשכ"ג - 1963.

דרור צבי: **בנתיבי הצלה**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשמ"ח - 1988.

הלפרין יוסף צבי: **הדרך לחירות - 1945-1946** - ה"איחוד", ה"בריחה", ההעפלה והקליטה בקיבוץ - בסיפורה של קבוצת נוער מפולין, ההוצאה לאור - משרד הבטחון, תשנ"ו-1996.

כהן יוחנן: **עוברים כל גבול: "הבריחה"**, זמורה ביתן, תשנ"ה-1995.

כהן יוחנן: **הבריחה הגדולה מפולין 1945-1947**, בתוך אנציקלופדיה של גלויות, עורכים: ח.ברסלב, א.טרטקובר, ד.סדן, הוצאת אנציקלופדיה של גלויות בע"מ, תשל"ג-1973, עמ' 520-560.

כהנא דוד הרב: **אחרי המבול - ניסיון להחיות את הקהילות הדתיות בפולין שלאחר מלחמת העולם השנייה 1944-1949**, מוסד הרב קוק, תשמ"א-1981.

לוי אריה שריד: **במבחן הענות והפדות : התנועות החלוציות בפולין בשואה ולאחריה 1939-1949**, כרך ב, פרק יח "הבריחה", עמ' 43-73, הוצאת מורשת - בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשנ"ח-1998.

לזר-ליטאי חיים: **פרקי בריחה**, מוזיאון הלוחמים והפרטיזאנים, תשמ"ו - 1986.

מזיא פרדקה: **רעים בסער - נוער ציוני במאבק עם הנאצים**, יד ושם, תשכ"ד - 1964.

נאור מרדכי: **ההעפלה 1934-1948**, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תשל"ח - 1978.

סהר יחזקאל: **סיפור חיי, זכרונות המפכ"ל הראשון של משטרת ישראל**, משרד הבטחון, תשנ"ב-1992.

ספר תולדות ההגנה בעריכת שאול אביגור... [ואחרים], העורך הראשי: בן-ציון דינור, מערכות, תשט"ו-תשל"ב, 1956-1972, כרך חמישי, פרק "הבריחה" כתב: יהודה סלוצקי, עמ' 1031-1067.

קין עירית: **לא נרגע הרעב - ניצולי השואה ושליחי ארץ ישראל, גרמניה 1945-1948**, עם עובד, תשנ"ז - 1996.

קין עירית [בהנחייתה של אניטה שפירא]: **... המפגש בין השליחים הארצישראלים לבין שארית הפליטה במחנות העקורים בגרמניה, 1945-1948**, [חסר מו"ל], תשנ"ד - 1994.

קלס שלמה [עורך: אלי נצר]: **בדרך לא סלולה - תולדות הבריחה 1944-1948**, [לוחמי הגיטאות], מורשת - בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשנ"ד - 1994.

שפירא אניטה [עורכת] **העפלה - מאסף לתולדות ההצלה, הבריחה, ההעפלה ושארית הפליטה**, העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור, אוניברסיטת תל-אביב, תש"ן - 1990.

מעלילות הבריחה - כנס פעילי הבריחה באירופה [מנחה"א אשר בן נתן], יד טבנקין,

מאמרים

ארצי יצחק: **הבריחה מהונגריה לרומניה, משואה**: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה, י"ד: עמ' 95-100, תשנ"ו - 1986.

באור יהודה: ראשית הבריחה, ילקוט מורשת ד, תמוז תשכ"ה-יולי 1965, עמ' 93-117.

גוטמן ישראל: **היהודים בפולין לאחר המלחמה**, ילקוט מורשת ל"ג, עמ' 62-102 ו-ל"ד, עמ' 121 - 150, תשמ"ב-1982.

גורביץ ברוך: **על מחתרת "הבריחה" בליטא ובלאטביה בשנת 1946, שבות: יהודי ברית-**
המועצות ומזרח אירופה, 10: 101-119, 1984.

גורי חיים: **הבריחה, משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה**, 28: עמ' 213-224,
תש"ס – 2000.

גפני אלחנן: **"הבריחה" מצ'כוסלובקיה, משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה**,
כ"ה: עמ' 151-178, תשל"ו – 1997.

כהן יוחנן: **הבריחה הגדולה מפולין 1945-1947, משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה**
והגבורה, ז': עמ' 125-157, תשל"ט – 1979.

כהן יוחנן, באואר יהודה: **השליחות לפולין אחר השואה: הבריחה מפולין 1945-1946**
וחליפת מכתבים בנושא בין פרופ' יהודה באואר ויוחנן כהן, משואה: קובץ שנתי
לתודעת השואה והגבורה, י"ח: 43-51, תשנ"ט-1990; י"ט: 242-249, תשנ"א-1991.

תלמי יהודה: **הבריחה בהונגריה, משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה**, ה':
עמ' 229-254, תשל"ו – 1977.

קובנר אבא: **ראשיתה של "הבריחה" כתנועת המונים, ילקוט מורשת**, ל"ז: עמ' 31-7;
ל"ח: עמ' 133-146, תשנ"ד – 1984.

יצחקי מיכאל: **דרכי הבריחה מקובנא שבליטא, משואה: קובץ שנתי לתודעת השואה**
והגבורה, ט"ז: עמ' 186-187, תשנ"ח – 1988.

מוסטיגמן, חוה פרץ, בלומה: **ספרות הבריחה וההעפלה, 1939-1994- מחקר ביבליומטרי,**
ארכיון: כתב עת ישראלי לארכיונאות ולתיעוד, 10-11: 57-87, תשנ"ט – 1999.

קופיט ישראל: **עליית שרידי "הבריחה" מפולין, נובמבר 1949- פברואר 1951**
עדות, ג': 107-118, תשמ"ט-1989.

קלס שלמה: **"הבריחה" מפולין והיחסים בין התנועות החלוציות, יעד: מאסף לחקר תנועת**
העבודה הציונית והסוציאליזם, 7 (25): 63-69, תשנ"א-1991.

קלס שלמה: **"הבריחה" ומקומה במאבק לעלייה ולהקמת מדינת ישראל, דברי הקונגרס**
העולמי למדעי היהדות, 11 (ב' 2): 317-324, תשנ"ג-1993.

פעולתו של יצחק צוקרמן בארגון 'הבריחה'; דברי עדות נצר, צבי, דפים לחקר תקופת
השואה, ג': 21-26, תשמ"ד-1984.

מראי מקומות

1. מקור התמונה: ארכיון "יד ושם".
2. מקור התמונה: ארכיון מוזיאון "בית לוחמי הגטאות".
3. אנציקלופדיה של גלויות, עמ' 525-526.
4. דקל אפרים: בנתיבי הבריחה עמ' 54-55.
5. אנציקלופדיה של גלויות, עמ' 537-538.
6. דקל אפרים: בנתיבי הבריחה, עמ' 521.
7. תולדות ההגנה, עמ' 1063-1064.
8. עיתון "הצופה" מ-29.5.1947 וגם אנציקלופדיה של גלויות, עמ' 538.
9. כהנא דוד הרב: אחרי המבול - ניסיון להחיות את הקהילות הדתיות בפולין שלאחר מלחמת העולם השנייה 1944-1949, עמ' 62.
10. עיתון "הצופה" מ-29.5.1947 וגם אנציקלופדיה של גלויות, עמ' 533.
11. ספר תולדות ההגנה, עמ' 1031-1067.
12. איכנולד ישראל [עורך: לוי דרור]: בדרכים ובגבולות, מורשת, תשמ"ט – 1989, עמ' 106-138.
13. אפרים דקל: שרידי חרב, עמ' 571-607.
14. דקל אפרים: בנתיבי הבריחה, עמ' 521-530.
15. מתוך אתר האינטרנט "השומר" – אתר בוגרי השומר הצעיר:
www.shomer.org.il/image/users/76265/ftp/my.../rozman.doc
16. דקל אפרים: בנתיבי הבריחה, כרך שני, עמ' 419-447.

סרטי וידיאו

סרט "הבריחה" מארכיון שפילברג

http://www.youtube.com/watch?v=864neH5K_6k

שארית הפליטה והעקורים

<http://toldotofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=3c3a58d3-bba0-4a39-837b-7a29c6205573&lang=HEB>